

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

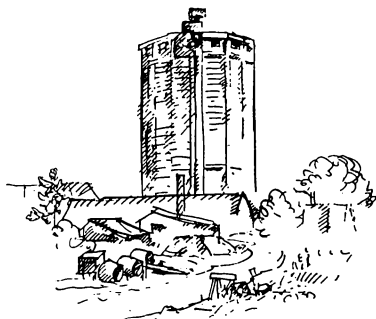
KØBENHAVNS OMEGN

KØBENHAVNS OMEGN

KØBENHAVNS OMEGN

REDIGERET
AF
KRISTJAN BURE

ÅRBOG 1954
TURISTFORENINGEN FOR DANMARK

Denne Bog
ER TRYKT I 55.000 EKSEMPLARER

Omslag: Sikker Hansen

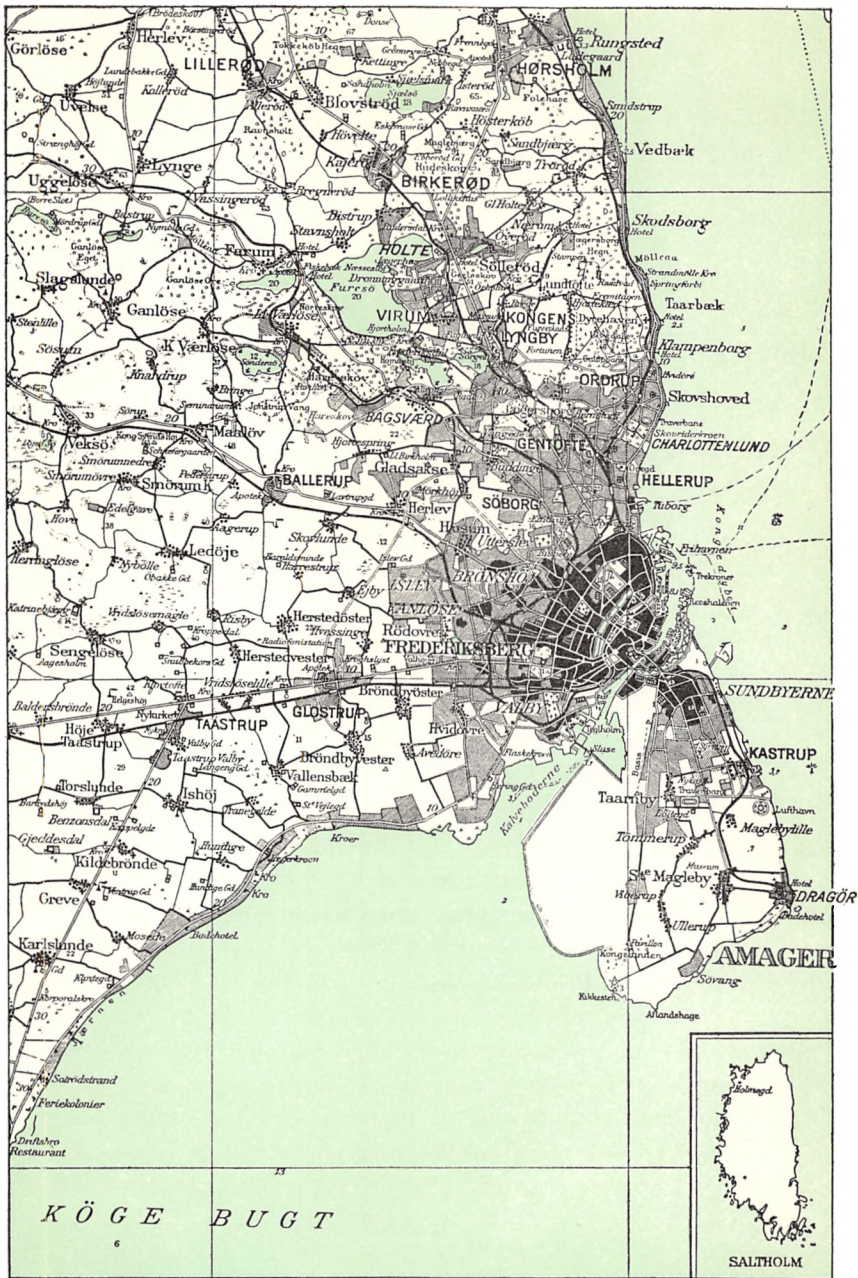
Vignetter: Palle Nielsen

Type: Garamond

Gentofte Bogtrykkeri

INDHOLD

KØBENHAVNS FORSTÆDER	7
<i>Af forfatteren Flemming Bergsøe</i>	
DEJLIGE ØRESUND	19
<i>Af redaktør Jørgen Sandvad</i>	
SØNDAG PÅ AMAGER	29
<i>Af forfatteren Harry Kaae</i>	
FERIELANDET MELLEM KØBENHAVN OG KØGE	37
<i>Af grosserer E. Herløv Jørgensen</i>	
DYREHAVEN	43
<i>Af redaktør Kai Flor</i>	
SKOVENE OMKRING KØBENHAVN	61
<i>Af redaktør Eric Boesgaard</i>	
DE GRØNNE OMRÅDER	75
<i>Af redaktør Tage Christiansen</i>	
MØLLERÅEN	85
<i>Af dr. Eiler Nystrøm</i>	
KØBENHAVNS LANDBEFÆSTNING	97
<i>Af oberstløjtnant S. B. Nielsen</i>	
LANDSTEDER OG LYSTSLOTTE	107
<i>Af bibliotekar Carl Dumreicher</i>	
FRILANSMUSEET	117
<i>Af overinspektør Kai Uldall</i>	
BØNDER OG BONDEBYER I KØBENHAVNS OMEGN	129
<i>Af museumsinspektør Holger Rasmussen</i>	
FOTOGRAFIER OG BILLEDER	143

KØBENHAVNS OMEGN

Geodætisk Institut . Eneret

Christen Købke: Parti i nærheden af kalkbrænderiet med udsigt mod København, ca. 1836.

KØBENHAVNS FORSTÆDER

AF FLEMMING BERGSØE

Ad fem hovedstrømme udvider København sig mod nord, vest og sydvest. På et kort kan byen ligne en hånd, der med Amager som håndled griber ind over Sjælland; en finger strækker sig langs kysten mod Helsingør, en anden er rettet mod Hillerød, en tredje peger ad Frederikssund til, en fjerde mod Roskilde og en femte følger Kalvehod Strand og Køge Bugt mod syd.

Disse fem „fingre“ ind over Sjælland er nok afbrudt af grønne områder, enkelte skove og store landbrug, men som helhed udgør de tæt beboede terræner med afvekslende villa- og karrébebyggelse, med fabrikker, skoler, hospitaler, beværtninger, bungalow'er og kolonihavehuse, og gennem hver af dem løber ubrudt en hovedfærdselsåre med tætte forgreninger af biveje.

Tænker vi på Sjællands og Københavns udseende i ældre tid, som man kender det fra gamle billeder og beskrivelser, kan vi muligvis fristes til at kalde de fem fingre for både grådige og snavsede, vi kan måske synes, at De har forgrimmeth byen, men det vil nok være uretfærdigt og lidt overflødigt — man siger jo heller ikke til gamle mennesker, at de var kønnere som unge. Og er det muligt, når man taler om en storby, at undgå denne sammenligning med et menneske? Den virkelige, den ægte skønhed i både gamle menneskers

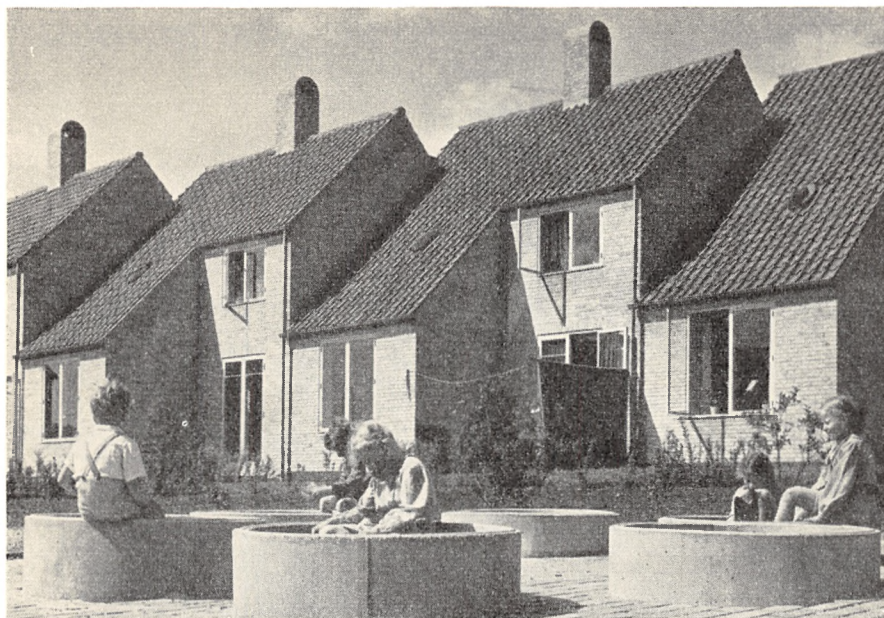

F. Bergsøe: Brødudsalget i Brøndbyøster 1934 — Endnu er det befolkningen som præger omgivelserne, og ikke omvendt.

og byers træk er utænklig uden liv. Glæderne og sorgerne, håbet og skuffelserne, ambitionerne og resignationen — uden mærker af alle disse følelser intet virkeligt liv! En storby og dens omegn fortæller om mennesker og ligner selv et menneske.

Hvor vores såkaldte civilisation møder naturen, har der altid været spændende at være. Det er nybyggermotivet, vi møder overalt i storbyens udkanter. Her dør det og her gror det. Af stor malerisk skønhed kan dette møde blive. Allerede for halvdandet hundrede år siden helligede den mest københavnske af alle malere, Christen Købke, hele sit arbejde fortællingen om dette møde mellem byen og naturen. I det daværende Københavns forstæder fandt han sine motiver: kørerne, som drev hjem over Østerbro, haverne og stakitterne ved Blegdammen, Kastellets volde, poplerne i Kalkbrænderibugten, bådebroerne og stierne om Sortedamssøen, en gammel havelåge midt i vildniset, et stykke himmel, græsset, menneskene, og Københavns tårne i horisonten. Siden den gang har de tilsvarende mødesteder mellem naturen og det ekspanderende København været den kæreste arbejdsmark for mange gode danske kunstnere.

Der findes mennesker, hvem det næsten piner at færdes i Københavns peri-

Nyopførte rækkehuse i Københavns omegn. I forgrunden findes der en legeplads for børn med stærke skinneben.

feri — al den uorden, som hersker her ude, kan de simpelt hen ikke bære. Disse æstetikere kan næsten skamme sig, når de skal føre en udlænding gennem bæltet mellem by og land. Hvis denne skam så endda opstod ved tanken om, at mange af de små, elendige hytter, som ses her ude, ofte må tjene til menneskeboliger, men det er mærkeligt nok aldrig tilfældet; næ, disse skøn-
 ånders græmmelse opstår alene, fordi de savner orden og skønhed omkring sig. Ingen skamfølelse eller dårlig samvittighed er vel mere misforstået og malplaceret. Den særlige uorden, som ses i Københavns forstæder, det specielle roderi og liv som kan iagttages her ude, er ikke nær så specielt, som vi selv tror. Det findes i enhver storstads yderkanter — uden det kan man ikke tale om storstad. At skjule det eller camouflere det er provinsielt, eller rettere sagt, lader det sig overhovedet camouflere, *må* byen være en provinsby. At kræve orden og sirlighed i disse kvarterer, svarer til at hænge altankasser på fabrikernes skorstene. Netop uordenen, det tilfældige, det midlertidige, den manglende plan, netop det improviserede over livet her ude er charmen ved forstaden. I disse kvarterer er alt endnu præget af individuel tænkning og fantasi, myndighederne famler sig frem, endnu er det befolkningen, som præger omgivelserne, og ikke omvendt som inde i byen.

Sommersøndag i en havekoloni nær København. Her røber københavnere, bymanden, sig som menneske. Her får hans drømme udløsning.

Et ægte forstadsfænomen er havekolonierne. De findes ved de fleste europæiske storbyer, men ingen steder er de så mangfoldige og festlige som i København. Som brede blomsterkranser ligger de omkring vores hovedstad. I disse tusinder af små ejendomme røber københavnere, bymanden, sig som menneske. Her får hans drømme udløsning: mellem køkkenurter og frugttræer vokser sjældne buske og planter, palmer og kaktus i kasser, der bæres ud om foråret og ind om efteråret, i de små haver pynter man med perlegrus, konkyliler, syrebeholdere på stang, små statuer, tilfældigt hensatte og yndigt dekorerede trillebørene med blomsterdekorationer, underlige sten og naturtræsmøblement. I kolonihaverne ser vi både tårne og spir, svalegange og vindebroer — og selv om tårnene ikke er større end kilometersten, selv om svalegangene kun er beregnet til duer, og vindebroerne bare fører over en åben kloak, røber alt her ude en levende fantasi og tyder på en rørende længsel efter en mere romantisk tilværelse.

Og en dag er det hele væk. Gravemaskinerne foræder sig i de små drømme, og nye, tunge karréer rejser sig hvor den lille fantasiverden lå. Byen har definitivt lagt sin hånd på et nyt stykke af den kostbare jord. Men længere ude

En dag er kolonihaverne væk. Gravemaskinerne foræder sig i de små drømme, og tunge karreer rejser sig, hvor den lille fantasiverden lå.

i periferien fødes en ny havekoloni, et kaffeduftende farveorgie under smældende dannebrogslag.

Ind over land strækker kolonihaverne sig, drømme, der flygter for byens realitet, og ind over landet skubber København sig frem; som en vulkan der sender sine lavastrømme ud over den frugtbare jord, puffer byen sine yderkvarterer over mark og skov. Hen over det grønne land rulles vejband og jernbanespor, viadukter skyder ryg, lysnet spændes ud, kabler og kloaker lægges i jorden, reklamer og skilte skriger og råber op fra gavl og mur, fabrikskorstene stikker til vejrs og høje beboeshuse tegner ny silhouet. Rygende og støvende rykker byen frem. En mægtig proces finder sted: byen vokser, suger til sig, fordøjer og spytter ud.

Inderst inde i den store organisme ligger selve bykernen, tung og urørlig. Her, indenfor den gamle voldlinie, vil snart kun findes boliger for den mest velhavende del af borgerne. Saneringen i den indre by har resulteret i dyre lejligheder og forretningslokaler, men har ikke levnet husrum for sine tidligere beboere, de dårligst lønnede. Udenfor bykernen ligger „broerne“, som nu er på vej til at blive affolkede. Her arbejder byen, sveder og puster, her og i den indre by findes snart hele Københavns handels- og forretningsliv.

Længere ude kommer Hellerup, Gentofte, Brønshøj, Valby og Sundbyerne, hvor idag langt de fleste københavnere bor, alle de fastlønnede, hele den mægtige skare som drager ind og ud morgen og aften, som et regelmæssigt tidevand. Uden for disse arealer ligger forstæderne: Holte, Lyngby, Ballerup, Glostrup osv. Her bygger industrien, her vokser det frem med endeløse gader af lav bebyggelse og med høje, firkantede, kube-lignende murstensklodser. Her bor de borgere som tidligere levede i den indre by.

Og længst ude kommer omegnsbyerne: Rungsted, Fredensborg, Slangerup, Birkerød og Køge, hvor mange af de bedre stillede borgere har slået sig ned. I de senere år har en ny form for bebyggelse mer og mer præget Københavns forstæder og omegnsbyer: den lave bebyggelse, rækkehusene, de eenetages elementhuse, og mest af alt miniaturevillaerne, bungalow'erne. Disse små, lave bygninger til een familie er en praktisk mellemting af et kolonihavehus og en rigtig villa. Bungalow'erne er socialt set en revolutionerende byggeform, de løser et elementært krav hos mennesker: eget hus og egen grund. De små, grundmurede villaer vil da også være modstandsdygtige overfor truende karrébebyggelse, de repræsenterer en reel værdi og er bygget på egen grund. Bungalow'erne vil i løbet af nogle år helt forandre Københavns omegn. Psykisk og hygiejnisk er dette byggeri sundere og fordelagtigere, men meget af forstadscharmen vil gå bort med bungalow'erne. Kæmpemæssige anonyme kvarterer vil brede sig ud over Sjælland, umulige at finde rundt i — hvis man da ikke bevidst rejser kendingsvarde og ledefyr. Fra Charlottenlunds og Ordrups villakvarterer, og fra det store, flade stykke vest for København, kender vi disse orienteringsvanskeligheder — nogle kirker og Herstedvesters radiomaster er alt, hvad vi her har at styre efter.

Naturligvis må en storbys udvidelser over nyt terræn være under kontrol, en planlægning er afgørende, både fantasi og fremsyn er nødvendige egenskaber hos de mænd, som skal disponere. Heldigvis er dette pionérarbejde for at planlægge omegnen af København tilsyneladende lykkedes langt

Herlev station — for få år siden bondeland.

bedre og er udført med betydeligt større forståelse end de tilsvarende arbejder i den indre by. For mig ser det ud, som om de sidste fire-fem generationer af Københavns ledelse har været udstyret med *for* megen vitalitet, og som om dette overskud af foretagsomhed er gået ud over byens gamle del. I stedet for at koncentrere sig om at flytte ud og planlægge udefter, har man været for ivrig til at rive ned og bygge op i byens centrale kvarterer. Den ældste del af en by som København må behandles med veneration og omtanke, denne del giver *hele* byen dens „ansigt“ og historiske perspektiv. Københavns forretningsmæssige centrum ligger ikke mere, hvor det lå for hundrede eller for sekshundrede år siden, dog fastholdes dette tilsyneladende stædigt af de vise mænd, endnu herser og regerer de for at føre den indre by up to date. Måske har også økonomiske interesser grebet forstyrrende ind og har været medvirkende til, at den arkitektonisk uerstættelige ældste del af byen er blevet så hårdt behandlet.

Men den omtalte vitalitet, foretagsomhed, eller hvad man vil kalde det, har som sagt samtidigt fået stor indflydelse på Københavns ekspansion, og her, ude i forstæderne, har den været på sin plads — byens udvidelse er, i alle tilfælde, set med en lægmands øjne, blevet dygtigt ledet, og bortset fra enkelte trafikmæssige og boligsociale fejlgreb præges udvidelsesprocessen af både harmoni og logik.

Et særligt forhold adskiller Københavns forstæder fra de fleste andre europæiske hovedstæders: jeg tænker på byens beliggenhed ved Sundet. De to lange „fingre“, som griber mod syd og nord langs Øresunds kyst, er vidt forskellige fra, hvad man ellers kender til forstæder. De 80 kilometer kyststrækning fra Køge til Helsingør, som helt er præget af storbyens nærhed, har vist ikke deres lige som forstadsterræn. Denne kyst skal opleves om sommeren, en pinsedag til eksempel, når solen flimrer i en blå himmel, når træerne sender tunge bølger af sød duft ud imod de tusinder af cyklister. Vi kan prøve at køre mod nord en sådan dag, forbi Tuborg, gennem Helle-

Udsigt mod Trørød Skov og Maglemose — endnu frit land.

rup, ud ad den ny Strandvej, langs Skovshoved, til Klampenborg og videre mod nord langs kysten.

Tilsyneladende har alle andre københavnere fået den samme idé. Gamle og unge af begge køn fylder cyklestien i et langt uafbrudt rullende bånd. Børnene er med, på stangen og bagagebæreren, i kurve på styret og i strømliniede påhængsgondoler. Ude på vejen kører biler fulde af folk, og sporvognene er fyldt til sidste plads. Langs kysten, ude på det blanke, grønne vand, bliver vi ledsaget af en hel lystarmada. Store, trekantede sejl puffer sig lydløst frem som hvide svaner, motorbåde tøffer bedsteborgerligt afsted med kaffedrikende besætning under sribede solsejl, og outriggere piler hen over vandet til taktfast rumlen af roerne, der ruller frem og tilbage for hvert åretag.

De små havne op langs kysten skærmer om tjæreduftende fiskerbåde, røde og grønne badeanstalter spejler sig fra deres pæle i glade småbølger, på stejlepladserne bøder fiskerne deres garn, og ude over vandet lyder de baddendes klare stemmer.

I Skovshoved minder bebyggelsen, de små huse med mansardtagene, ganske vist om parisiske forstæder ved Seinen, men senere forandrer den sig. Rige palæer, små og store villaer i alle stilarter, ligger side om side omgivet af plæner og gamle haver. I byerne, vi kommer igennem, har selv det mindste

Byen er på vej. Kloakrørene viser sig som det første tegn i idyllen.

Hen over det grønne land rulles vejrbånd og jernbanespor, rygende og støvende rykker byen frem. Billedet er fra Lyngby, og viser Klampenborgvejen, gennemskåret af Nærumbanen.

hus sin have, og skønt jernbanen, bilerne, cyklerne, iskageboderne, værts-husene og det uforfalskede københavnske, vi hører omkring os, stadig erindrer om storbyens nærhed, føler vi os dog snart helt ude i naturen — i en stor, herlig have, Nordsjællands have, med bøgetræer og dannebrogslag, med lyde af cykelklokker og bølgeslag, med duft af øl, violer og hav.

Kysten syd for København er ikke så indsmigrende, den har ikke nordkystens kultur og skønhed. Først i de senere år er den blevet rigtig befolket, men til gengæld med en tæthed som kan forslå. Ved Kalvebodstrand, ud for Valby fællid, finder vi kolonihavebebyggelse, men i en barskere form end mod vest. Helårsbeboelser er almindelige her og sundhedstilstanden er kritisk. Ude ved vandet ligger et par sejlklubber, det er de mindst berømte, men mest aktive sejlklubber i København. Små motorbåde, kragejoller og almindelige robåde bliver her passet og plejet med en omhu, som ottemeterne i de rige sejl-sportsforeninger må misunde dem. Her ude finder vi også husbåde, hele fly-dende kolonihavehuse med gardiner og potteplanter i vinduerne, indrettet

til helårsbeboelse og klar til hurtig flytning. Med udsigten ind over byens tåger og røg er det et malerisk landskab, malerisk, men barsk. I mange år har dette terræn været præget af de såkaldte udfyldningsarbejder, som består i udtømmning af Københavns dagrenovation i Øresund. En hær af produktivere og lossepillere arbejder her ude, og hundrede tusinder af måger og rotter arbejder sammen med dem. Efterhånden som vandet udfyldes, dækkes udfyldningen med muld, det tilsåes med græs og ser uskyldigt ud. Nye grunde indvindes på denne måde, henligger nogle år som sportspladser og kolonihaveterræn og bebygges derefter. Men længst fremme fortsætter udfyldningen stadig, et arbejdssted for mange københavnere, men et betændt sår i storbyens fysiognomi.

I mange år malede jeg ude i denne del af Københavns omegn, og ofte har jeg undret mig over, at mennesker kan leve i så megen usundhed. Yderst ude, hvor vognene ustandseligt tømte nye sendinger af skarnaffald i havet, stod lossepillerne med deres krogede jern og endevendte dyngerne, så hurtigt de blev væltet af. Mågerne overvandt her deres skyhed og deltog frækt i efterforskningen sammen med de flittige mænd og kvinder. Når mågerne, som vi danske mest kender fra Storebælt-overfarten, hvor fuglene i elegant glideflugt konvojerer færgerne, slog ned her ude, kæmpede de om byttet og hvædede af menneskene, der måtte fægte med deres jern for at holde sig dem fra livet. Fuglenes arrige skrig bedøvede eens ører og i tusindvis flagrede de rundt og lukkede helt for synet til himmelen og det blå vand med sejlerne.

Nu er adgang forbudt uvedkommende til disse steder, kun vognene og pillerne må komme ind, men det vil blive en stor dag, den dag Københavns kommune vedtager en anden form for destruktion af byens dagrenovation. Større byer end København har løst dette spørgsmål, ligesom Gentofte kommune for længst har indført forbrændingsanstalter.

Længere mod syd, langs Køge Bugt, er kysten i de senere år blevet omdannet til et nyt sommerland. Husene er her mindre end mod nord, men til gengæld er der flere af dem. Ingen skønhed eller ædelhed præger dette land, og dets bebyggelse, her er ingen gamle parker, ingen fornemme palæer. Kilometer efter kilometer myldrer det med små, kulørte huse ud over markerne og ind i plantagerne. Kroer, isbarer, købmandsbutikker, cykleværksteder og utallige papskilte og reklamer får det hele til at minde om en milelang guldgravergade i Klondyke. Nej, smuk er denne flade kyst ud for Hundige, Greve, Solrød og Jersie ikke, men liv er her om sommeren, og for københavnere er den lange badestrand af uvurderlig sundhedsmæssig betydning.

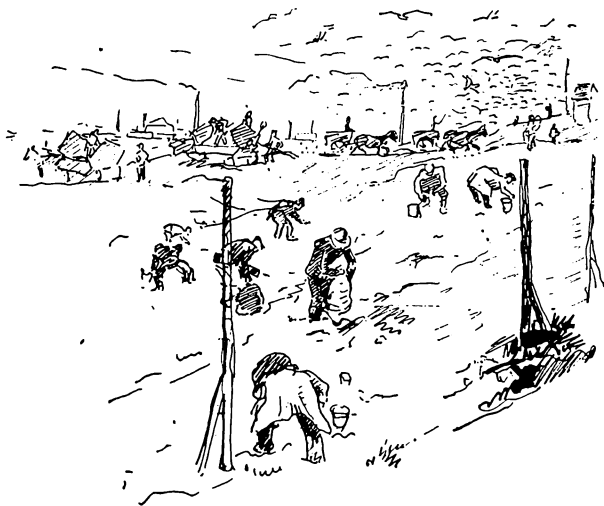
På mange måder er forstæderne en storbys interessanteste del. Her er alt midlertidigt, ustabil, og for beboerne lurer ekspropriationen, som et uvejr lurer

I forstæderne kan man lære om bystyrets kløgt og frem-synethed. Bevarelsen af Utterslev Mose, som et stykke natur i byens omegn, er til glæde for nutidens og kommende tiders københavnere.

på et nomadefolk. Hvor kirsebærhaven lå igår, ligger idag en hujende autostrada, hvor kolonihavefolket hyggede sig ifjor, rejser sig iår en mægtig kaserne. I forstæderne kan man lære om bystyrets kløgt og dygtighed, man kan bedømme byens trivsel, byens hygiejne og indbyggernes mentalitet — fra forstæderne kan man se bag byens kulisser.

Mere end de fleste byer er København favoriseret med hensyn til omegn. Ganske vist har vi ikke den store, vilde natur uden for døren, som til eksempel Oslo, Stockholm og Edinburgh har det, men Københavns beliggenhed mellem et dejligt, frodigt landskab og et åbent Øresund har givet byen en virkelig misundelsesværdig omegn. Den omstændighed, at byen i århundreder har været residensby, er skyld i, at oplandet er rigt på landskabelige og arkitektoniske skatte. Hillerød med sit Frederiksborg, Roskilde med sin domkirke og Køge med sit Vallø hører vel strengt taget ikke med til Københavns forstæder, men de er udenomsværker, og de indhegner den store, vidunderlige have, som kaldes Københavns omegn.

F. Bergsøe: Lossepladsen Valby, 1941

Umiddelbart efter århundredskiftet var kyst-farten mellem København og Skovshoved-Klampenborg og Taarbæk en betydningsfuld faktor i sommertrafikken langs Øresund — her et billede fra 1906 med kystdampernes ankomst til Bellevue.

DEJLIGE ØRESUND

AF JØRGEN SANDVAD

Det danske arkipelag har en rigdom af sund og bælder og fjorde med vand af enhver slags og den ene kystprofil mere mageløst forfinet end den anden, men Øresund er simpelthen *Sundet*, et indbegreb af Danmarks indre farvande, en essens af vort lille vandland. Hvorfor?

Fra en barndom for 40 år siden og op til dags dato er jeg blevet fortrolig med Øresund, fra sommerdage med bleg og regnbueskinnende skibsolie over dønningerne til fimbulvintre, hvor den sibiriske vind sang over fastisen og månen et øjeblik kom frem mellem jagende, lave skyer. Eller høstlige tågemorgener, hvor sirenerne holdt lange, monotone samtaler, medens solen var lige ved at bryde igennem, men endte med kun at vise sig som en glorie med genfærdet af en fiskekutters røde sejl i centrum. Eller i det tidlige forår, når man ved østenvind, der fejede himlen ren i en magisk klarhed og rykkede svenskekysten ganske nær, så de friske barkskibe stå nordud bagom Hvens gule sydklint med alle sejl sat, en fornemmelse af Baltikums nu så vanskelige forbindelse med verdenshavene. Som dreng har jeg været fortrolig med fiskerlivet i Skovshoved, har set den store sildeflåde stå til havs i de urolige oktoberaftner og har fisket ulke i den gamle, primitive havn og

pirket i dyndet og antændt sumpgassen med en tændstik. Senere har jeg vidst det meste om strøm- og bundforhold omkring Snekkersten og Helsingør, vidst hvordan man liggende på fiske i en let jolle uden mange åreslag kunne lade sig føre fra den ene strømretning til den anden og jage afsted efter for-godtbefindende. Etsheds omtrent udfor Snekkersten Kro var der en torskebanke, hvor man august-aftner kunne fylde båden på en time, medens der blot 100 meter udenfor pejlemærkerne ikke var en fisk at få. Ja, vil man beskrive Øresund, går man med glæde tilbunds i sagen. For et par år siden spadserede en dykker turen fra Københavns havn til Klampenborg, ca. 500 meter fra kysten, for at sikre et ruteselskab mod minefare og berettede, at det hele var een sandslette uden mindste vegetation. Men Øresund har også sine hemmelige kløfter og dalsænkninger, kæmpetorsken fanges, medens erhvervsfiskeriet dør ud, af amatør-fiskere i Flinteren og nordud mod Hven, dybe kløfter tæt bevokset med tang og søgræs har deres eget liv. Ved nordenden af Hven, hvor sænkningen fortsætter sig, har sportsfiskere i de sidste år gentagne gange haft hvad de kalder „det mystiske hug“, pludselig står snøren spændt som en violinstreng, trækker båden langsomt efter sig — og når kroen kommer op, er den blank, som om intet var hændt. En helleflynder, en eller anden stor, ukendt bundfisk? Som bekendt er vore have blevet varmere, subtropiske fisk er ikke længere nogen sjældenhed, og den Middelhavs-tun, der undgår netspærringerne ved Skagen og på Fladen Grund og herved slipper for at gøre turen tilbage til Italien i opskåret tilstand,

I 1897 så Skovshoved havn således ud — og havde samme karakter op til 1938, en rolig fiskerihavn, hvor sildebådene dominerede mellem det voksende antal lystfartøjer.

Luftfotografi af Skovshoved havn som den ser ud idag — en stor havn, der forlængst er blevet for lille, og tillige ved østlige vinde en meget urolig havn.

ser man som bekendt springe i Øresund. Er der noget som at opleve dens raketstart ovenud af de skummende vande på jagt efter makrellen, som dødsangsten omdanner til flyvefisk?

Når Øresund er *Sundet*, skyldes det nok tildels, at selve dets farvand er en kollektion af praktisk talt alle de danske vandes ejendommeligheder, på een gang fjord og bælt, på sine steder, som ved Svaneklapperne på Saltholms sydøstside, endda med et anstrøg af lunken indsø — og tillige under omstændigheder i højeste grad sortladent hav. De kan træffe at sidde udenfor det hele på en kystrestaurant og se sejlerne drive dovent afsted med alle sejl hængende slapt til ingen nytte — og inden De er kommet til kaffen, har søen rejst sig, krap og ubehagelig, og De vil se bådene vendt på hårdt kryds hjemad for klodsrebede sejl med bundmalingen i vejret. Øresund har alt.

Hele den danske Øresundskyst har jo i menneskealdrer, ganske få strækninger undtaget, haft et stærkt friseret præg, have ved have, villa ved villa, kostbart og eksklusivt det hele. Udlændinge har vistnok i højere grad end vi selv blik

Saltholm har ikke nogen stor bebyggelse — her ses den gamle jægergård midt på øen, fotograferet i 1933.

for haveskønheden langs kysten, dens blomsterpragt beundres, men et tidehverv lige så indflydelsesrigt som noget tidevand har i de sidste tyve år gjort sig gældende i retning af med kunstneriske midler at føre denne kyst tilbage til naturen. Københavns stærke vækst under demokratiet har skærpet kravene om befolkningens egentlig talt grundlovssikrede fri adgang til alle danske strande, Danmarks Naturfredningsforening har givet disse krav en stærk tilsætning af æstetik — og samtidig har de velhavende villaejeres økonomi og smag i nogen grad ændret sig. De store, gamle Strandvejs-villaer har ofte vist sig for dyre at holde som sommerboliger, en smag for enten at rejse eller leve mere primitivt i ferien er kommet op — og herved har bestræbelserne for at fritlægge i hvert fald dele af kystlinjen fået vind i sejlene. En del private kystområder er udlagt til offentlige parkanlæg — og fra Charlottenlund og nordpå er med dristighed ude i selve havstokken trukket et stykke kystvej, der med sit bade- og havneliv sommerdage kan konkurrere med lignende anlæg hvorsomhelst i verden. Badelivet ved Charlottenlund og Bellevue og ved bilvejen mellem disse to store folkelige strandpladser — udfolder det sig friere og sundere noget andet sted så nær ved en storby? År for år formindskes antallet af badehuse langs kysten, i stedet kan man sommermorgner se beboerne fra de store villakvarterer komme kørende søvndrukne til kystvejen i deres vogne i badekåbe og svinge sig over sten-sætningen for at bade. Midt i billedet Skovshoveds nye havn, tæt pakket med

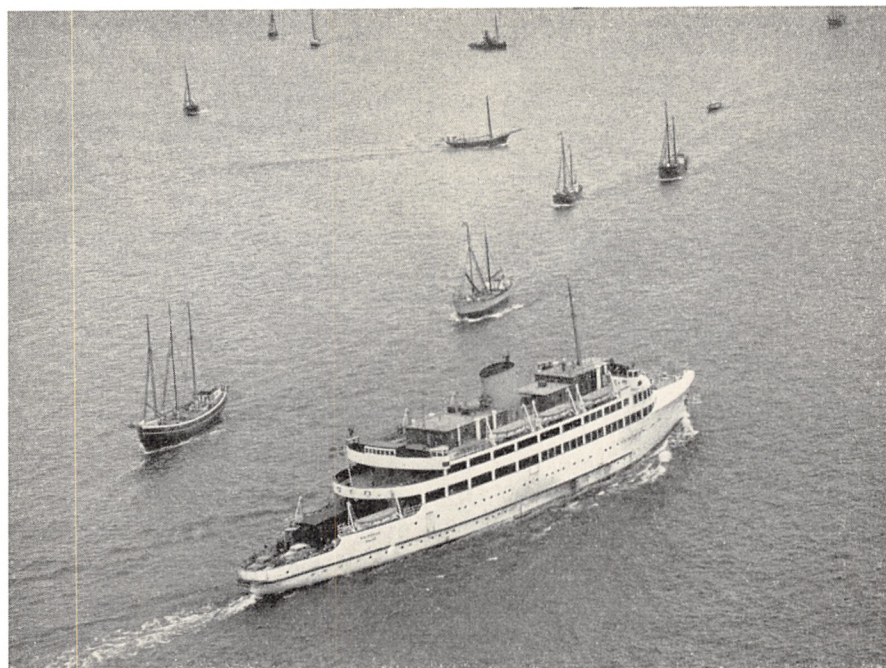

Saltholm er flad som en pandekage og ligger ikke ret mange centimeter over daglig vande og er ofte delvis oversvømmet.

lystfartøjer og gamle, smukke koffardiskibe, der sejler med sten fra Bornholm, store britiske havkapsejlere og luksuøse, svenske motorkrydsere, der er på visit, små øvelsesbåde og kajakker piler ud og ind, fra hurtiggående motorbåde udenfor står der på vandski og i et usynligt spor lidt længere ude er der altid en fyldt passagerbåd undervejs til eller fra Dyrehaven. Når solen er ved at gå ned og genspejles fra ruder fjernt på den anden side Sundet og vindene helt har lagt sig, går folk tur på molerne, som man for menneskealdre siden spadserede på Københavns vold, og på plænerne giver unge mennesker opvisninger med deres motordrevne modellflyvemaskiner.

Man kender dem, alle disse småhavne langs Øresundskysten, alle forskellige, og hvilken af dem ville man give prisen i en skønheds- og hyggelighedskonkurrence? Personlig ved jeg ikke rigtig, om jeg ville give den til Dragør eller Humlebæk. Der er noget stort over placeringen af denne lodshavn på Amagers sydøsthjørne ved porten til Østersøen, noget funktionelt ved lodstårnet og den altid travle fiskerihavn, der skyder sig ind til de propre, velplejede, gamle, teglstensdækkede huse med fælles præg. En idyl med et perspektiv. Lige i nærheden ligger Kastrup Lufthavn, døgnet rundt går de store luftlinere på vingerne hen over byen, så ruderne klirrer, og i et underligt omvendt perspektiv ser man fra havnen Saltholms gårde svømme i soldisen og bag dem, halvt under horisonten de altid rygende skorstene i Linhamn og føler sig i udpræget grad overbevist om, at jorden er stor og rund.

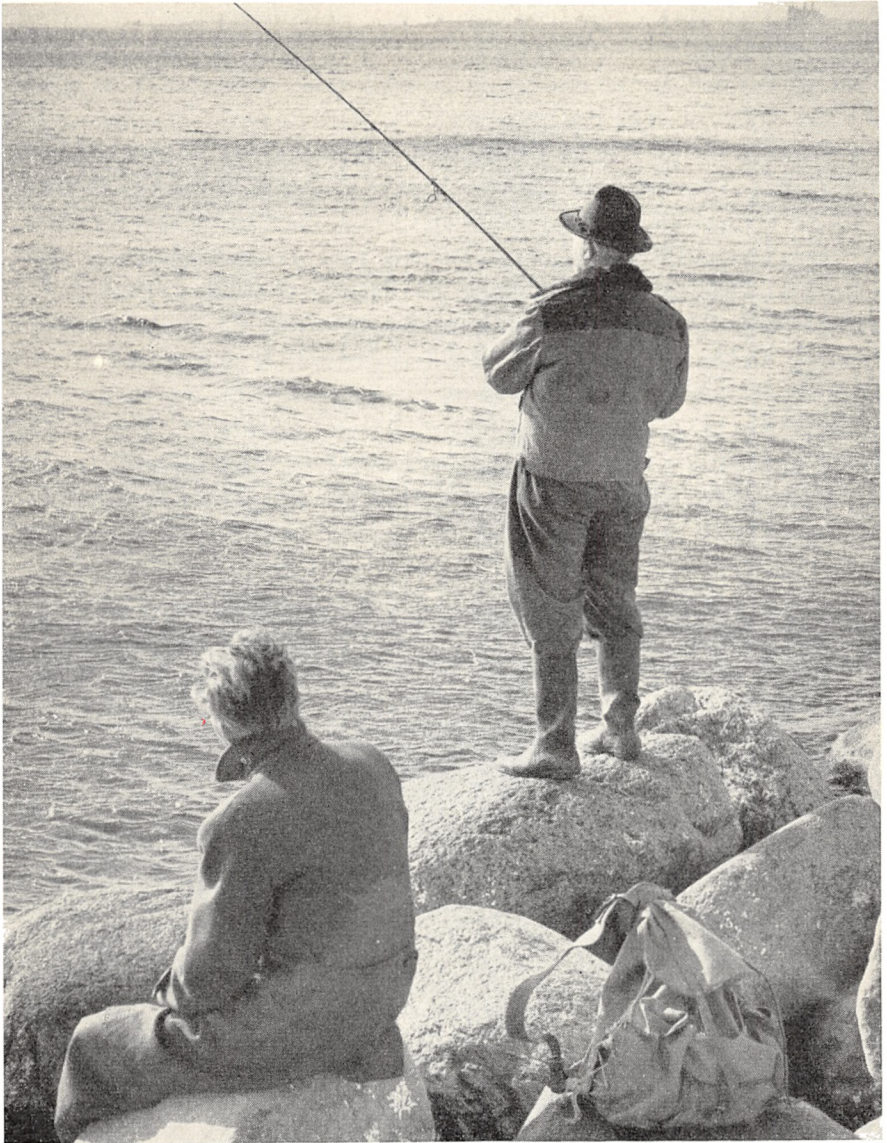

*Trafiken mellem København og Malmø er præget af færgerne og Øresunds-selskabets både
— her går Malmø-færgen ud fra Frihavnen*

Men Humlebæk? Måske alligevel. Prøv at være sluppet herud om hjørnet ved Helsingør med brændende salt i øjnene efter en tur over Kattegat og så ligge helt i ro, hvorfra vinden så kommer, helt inde under brinkernes høje kuppelkroner, der spejler sig i bølgen blå.

Men Øresund har jo sin særkarakter, også derved at det er både dansk og svensk, to kyster fra Helsingør til Dragør og fra Helsingborg til Falsterbo, vidt forskellige fra hinanden som følge af vestenvinden og solens gang. Hvor mange tænker over, at den danske Øresundskyst har sit præg af at den altid ligger i skygge, såsnart solen hen på dagen har fået magt? Svensk-kysten derimod er næsten overalt åben og ubebygget og næsten klitagtig med en lavvandet, ofte stenet forstrand langt tilhavs, farlig at komme for nær udefra. Men ligefuldt en dejlig kyst at se, de gule markfelter føjet tæt til hinanden over åsene med de store langelige linjer, og er himlen helt sommerblå, kan der højt oppe stå en enkelt dampsky som en fortætning af fugtighed milevidt borte over Ringsjön, men synlig helt til Danmark — på sådanne dage ser man, med Anders Österling, for sit indre øje hele den glit-

Fanger de noget? Medens det egentlige erhvervsfiskeri i Øresund, fangst af sild, torsk, rødspætter og skrubbler, er stærkt formindsket i de senere år, har lystfiskere i stigende omfang taget fat på fangst af ål, torsk, ja endog laks og laksørred.

rende solkyst strække sig fra Øresund og hele Skånekysten rundt, „mens lärken slår och Skånes sommar ilar“ .

Stort set har den danske vise ret, hvori det hedder, at Sundet er en grænse, der ikke skiller, men en gængende landevej. Selv i de fem forbandede krigsår var Øresund muligvis mere forbindende end adskillende, for tusinder var dets mørke nætter vejen til friheden eller til delagtighed i det gode rænkespil, der var med til at bringe nazismen til fald. Bagefter er kommet en særlig cordialitet mellem Sverige og Danmark med næsten fuldstændig ophævelse af grænseskellene. Drømmer en dansker pludselig om det svenske smörgåsbord eller ønsker en svensk statsborger at lade sig „rulle“ i Nyhavn, er begge ønsker i dag realisable uden forberedelser af nogen art.

Den svensk-danske balance i Øresund er jo også helt håndgribelig derved, at begge lande har hver sin ø i Sundet, Hven og Saltholm. Der er ingen grund til at strides med nogen om, hvorvidt Hven er en bedre ø, for kom en lørdag-søndag til Bäckviken eller Kyrkbacken og deltag i forbrødringen, der fremmes af den kendsgerning, at ingen af øens myndigheds personer

Al ungdom langs Øresund har tilknytning til søen og tilskyndes af sejlklubbernes energiske juniorafdelinger — her ses begyndelsen: leg med skibe.

Staunings plæne ved Bellevue en sommer-hverdag — friere og sundere udfolder livet ved skov og strand sig intetsteds så nær ved en storby.

nogensinde har evnet at bevare den påståede svenske stivhed og formalisme. På Hvens højder befinder man sig i centret af Øresund, vandrede mellem rosenhaver og lavendelhække har man mod syd København fuldt udstrakt og mod nord mødet mellem Helsingør og Hålsingborg med Kullens fine, blå kulisser i det fjerne . . .

Men i Saltholm ejer Øresunds-fællesskabet en ø af en helt anden slags naturværdi. I årtusinder har denne store holm, der næsten har havfladens niveau, henligget i omtrent samme uforandrede naturtilstand. Her er græs og mos, siv og alger, ingen egentlig grænse mellem det våde og det tørre, en embryonal atmosfære, der erindrer om livets opståen. Øen kendes kun rigtig førstehånds af køer og gæs og af kunstnere, der har malet dem, plus nogle få privilegerede jægere af særlig forfinet primitivitet. Men det står enhver frit for at tilegne sig samme smag, adgangen er fri, og kom her indledningsvis en forsommerdag og se mågeungerne stavre rundt mellem tuerne og pytterne, eller sejl med en fladbundet båd ind gennem øens små østlige, yndige strømløb ind mellem de grønne holme, og De har virkelig for alvor den skinnbarlige natur for Dem selv, skønt De kan se alle Københavns tårne, hvis De blot rejser Dem op.

Øresund er en mangfoldig lille verden, hvis helhed umiddelbart kan opfattes uforglemmeligt fra mange synsvinkler. Ofte ser den fremmede Øresund åbne sine porte fra et skibsdæk med *Kärnans* middelalder-tårn om bagbord, og medens skibet skrider langsomt ind med flaget sat for lods forbi kostene, der lægger sig i den hårde strøm, samles opmærksomheden om *Kronborg*, der som en virkelig skønhed lader sig se fra alle sider, borgens sammenhæng med byen, værftets fine silhuet af kraner og rødmaledede skibe på bedding lige op ad det gamle, perfekte slots irgrønne kobbertage — historie og levende nutid i en sjælden harmoni. Men ikke mindre besnærende er i dag det første indtryk, flyvepassagereren modtager, når hans maskine i store, flade kurver går ind til Kastrup lufthavn og hele strukturen af kystlinjerne med øerne i midten åbenbarer sig i et dejligt øjebliksbillede, der indbyder til fordybelse og fortrolighed.

Er den opnået, så gå en aften, fremmede, ned ad den gamle hulvej ved Emiliekilde, der endnu nedluder lige så brat som på Oehlenschlägers tid, og se hele Øresund fra netop *denne* vinkel. De store bøge kupler sig over den gamle kildestens rørende enfoldighed og ømme inskription, mellem vand og land bruser biltrafikken, Sundets blå toner over i opalgrønt, Hvens skrænter lyser okkergult og højt over den anede Skånekyst rammes store kuppel-skyer, der kunne indeholde et varsel om torden, af nedgangssolens rødeste lys. Det kunne se ud som høje snevulkaner, og det *har* også været det engang for millioner af år siden. Jo, Øresund har alt!

Strandparti fra det gamle Kastrup med havnen i baggrunden. Billedet er fra dengang, Amager strandvej, uhindret af flyvepladsen, førte videre langs sundet til Dragør.

SØNDAG PÅ AMAGER

AF HARRY KAAE

Spørgsmålet er, hvor meget der er bevaret på Amager af den landlige idyl, småby-hyggen og den folkelige kultur, som Exner gir udtryk for i sine malerier, og fru Heiberg skildrer så forelsket i vaudevillen og erindringerne. Er der andet tilbage end nogle kvadratmeter grøntsager og minderne i et museum? Er ikke resten rendt over ende af lufthavnsudvidelser, sommerhuse og de stadig fremrykkende forstads-karréer?

Vi får se. Vi tar en søndag på Amager. På cycle. Det er det behageligste og det mest praktiske. Øen har mange veje og stier, og så er den jo uden anstrengende bakker, uimodsagt flak som en pandekage, man slentrer dejligt mageligt over Amager på cyclejul.

Første ophold: Tårnby. Hjemmefra ved vi, det er en villaby og forstad til København, hvad der vel ikke netop stemmer til forventning om overraskende landlige oplevelser. Muligvis ved vi også, at byen har en kirke, der er ældre end Amager-grøntsagerne, ja ældre end selv det oldenborgske kongehus. Men en gammel kirkebygning, endda den er historisk, kan godt ligge så trængt af moderne villabebyggelse, at den uhjælpeligt synes som en gammeldags hat midt i en kollektion af sæsonens allersidste ensartede nyheder i hoved-

pynt. Vi blir da også fulgt til bys, og et godt stykke indenfor, af rækkehuse og etageblokke, men med ét dukker en gammel gårdlænge op på den ene side og et lavt bondehus på den anden, og så drejer vejen, det vil sige, det gør den slet ikke, Englandsvej fortsætter lige ud, det er blot os, der har på følelsen, at den smalle, maleriske Vestre Bygade ved kirken og præstegården *må* føre ned til noget usædvanligt — hvad den også gør. Den er porten til en anden verden. Her er vi da endelig kommet på Amager-landet.

Og ikke blot på landet. Der er atmosfære af fjern fortid over den lille plet landsby med Tårnbystræde og Smedekærsvvej, hvor markerne løber lige op til Præstegårdsstien og den røde kirkelåge, og de stråtækte, plankeværksindhegnede småhuse trykker sig tæt under den beskyttende kirkemur, akkurat som bebyggelsen har gjort det i kirkens ældste tider. Stilheden og stemningen fører os århundreder tilbage; først en plakate på en gammel gårdport henter os tilbage igen: I aften *Tårnby-revyen 1953* - „Tyve spørgsmål til . . .“

Fra Tårnby fører den gamle kirkesti, nu bred og gjort ved, tværs over Amager til Kastrup. Hvad får vi mon at se dernede andet end rygende fabrikskorstene

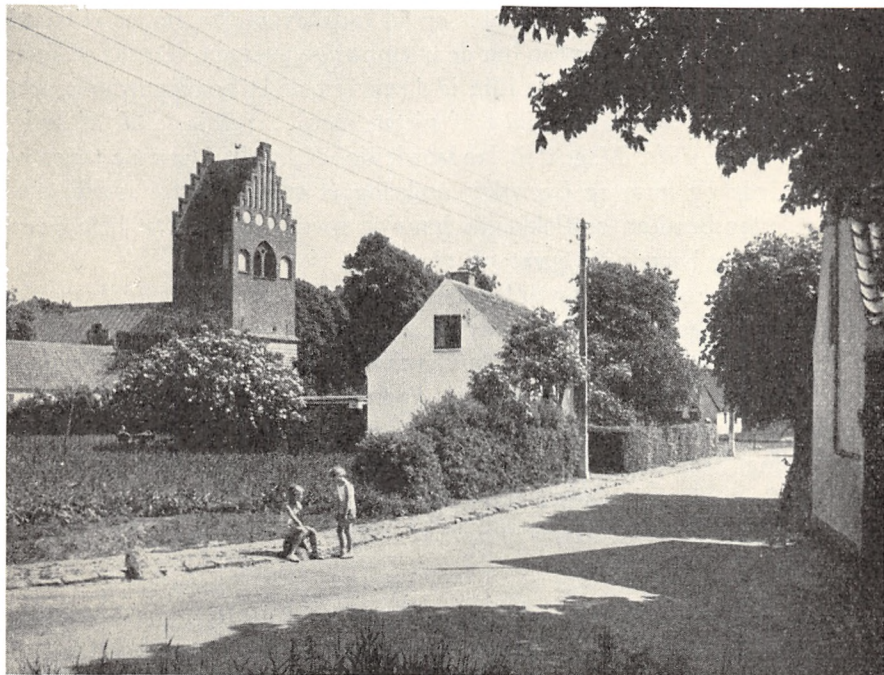

Kastrup slot, opført under Frederik 5. Det kongelige herskab tog ophold her under jagterne på Amager. Senere blev slottet bryggergård, men kongesalen eksisterer endnu.

og syreforgiftet kolonihavejord. Det er jo så længe siden *Theodor Philipsen* og *Vigge Jobansen* fandt landskabelige skønhedsværdier i alléen og omkring kæret i Kastrup. Og så ruller vi minsandten op foran en gammel herregård. Lad meget være forandret ved Kastrup, den har beholdt sit gamle herresæde! Og det har fået lov at blive liggende smukt. Den moderne bebyggelse holder sig i tilbørlig afstand, klemmer og skubber ikke den gamle. Han er god udsigt at ha udenfor vinduerne, fornemt genboskab omend upraktisk. Fred være med hans rokoko-minder. Foreløbig da.

Hvem byggede ham? En adelig nåde? Nej, en borgerlig fabrikant. Med ham kom de første rygende fabriksskorstene til grøntsagsøen, men altså også en herregård. Jacob Fortling hed han og var industri-magnat i byen for 200 år siden. Kalk- og teglbrænderi og fajancefabrikation. Fra hans virksomhed stammer det nu så sjældne Kastrup-fajance, der er efterstræbt af samlere og i tårnhøje priser ligesom Exner-billederne.

Men Kastrup har også et slot! Indbyggerne kalder det med indædt beskedenhed for Bryggergården. Den ligger nede ved havnen og var hovedbygning

Tårnby kirke er ikke blot Amagers, men Storkøbenhavns ældste bygning. Her ses den fra landsby-idyllen i Vestre bygade, hvor markerne løber lige op til kirkegårdsmuren.

til Fortlings gamle fajancefabrik. Men før ham var det kongeligt jagtslot. Majestæterne holdt til her, når de jagtede på Amager. Svane- og harejagter. Christian den Femte, den jagtglade, mellem kålhoveder og roetoppe.

Senere, i 90'erne, boede Philipson i kongesalen på slottet . . . Bryggergården undskyld. Hans træskobuldren over de gamle egeplanker huskes endnu af de gamle i Kastrup. I hjemmet på Bryggergården var han nær havnen og havde let til overfarten til sit elskede Saltholm, hvor han lå på landet om sommeren og malede sine køer.

Men ellers i Kastrup? Tja. Vi er jo nær ved Sundet, det er hverken inddæmet eller brodækket endnu. Og Saltholm er stadig køernes og gæssenes ferieparadis. Mågerne fra Dronning Louises Bro har deres rugepladser derovre. Og vi cykler videre. Langs stranden, med en frisk saltvandsbrise om næsen, mod lufthavnen, mens vi mindes en tid for slet ikke så forfærdeligt længe siden, da en sti førte videre langs kysten og flyvepladsen, forbi Hammers restaurant i det hyggelige, gamle krudthus fra englænderkrigens dage, forbi endnu et krudthus, som dog hverken indeholdt krudt af den ene eller anden slags, videre mellem flade, grønne marker og ensomme strandenge til Dragør. Nu må vi dreje af før flyvepladsen for militært område med opplantet skildvagt! Men omtrent midt op ad Lufthavnsvejen finder vi en sti, der går langs bur-indhegningen om de utæmmelige jetjagere. Denne sti fører lige ned til den forunderligste lille idyl, en rest af et bondesamfund, som lufthavnen hidtil har skånet, ikke af pietet, men . . . nå ja, altså af andre grunde. *Maglebylille*. Magen til landsbydejlighed, svøbt i grønne træer og buske! Gårde og huse og bymarker omkring et smalt, buftet stræde med løse rendestensbrædter, omflakkende høns og søvnige katte. Det hele fjernt fra alfarvej og hovedrute, gemt og glemt.

Over markerne kommer vi op til landevejen ved Tømmerup. Og her begynder først det egentlige, det hollandsprægede Amager.

Grænsen er da også tydelig nok. Landevejens villa- og bungalowbebyggelse ligger ikke slet så tæt på disse kanter. Fortropperne i beton og pudsplader står i spredt formation, afventende. Endnu er der ikke givet signal til videre fremrykning. Men hensigten er klart tilkendegivet. Noten overrakt. På den sidste flade mark ved hjørnet af vejen til Viberup og Ullerup står plantet et skilt med påskriften „Byggegrunde til Salg“!

En gammel Amager-mor, en rigtig hollænderbys, fortæller, at fru Heiberg aldrig satte sine ben på det egentlige Amager. Hun nåede ikke længere udenfor Amagerport end Sundbyvester, altså på det nuværende Amagerbrogade. Dør skulle hendes „En Søndag paa Amager“ være foregået! Nu skriver den

Strandstræde i sommersol. I det lave hus tilvenstre dansede dragørerne for et halvt århundrede siden. Pladsen var trang, men alle morede sig. Musikken bestod af en enkelt violin og bas-toner frembragtes ved at skure en stol frem og tilbage på gulvet.

berømte frue ganske vist i sine erindringer, at hun vandrede på sin fod helt til Dragør. Men det, hævder den troværdige gamle Amagermor, kan nu'nte passe, det må være en fejlhuskning. Jeg har kendt damen personlig på hendes ældre dage, og da sagde hun, at det endnu kunne ærgre hende, at hun aldrig nåede så langt som ud til os.

Betyder det nu noget for turisten? Det betyder ikke det mindste for syd-amagerne! Og det endskønt der var himmelvid forskel på en hollænderbys

Strandstræde i bleg vintersol. Olde er lidt betænkelig ved det glatte føre og må ledsages af familiens yngste til den traditionelle søndags-eftermiddags-kaffe.

i Store Magleby og en danskebys i Sundbyvester. I dag betragtes „En Søndag paa Amager“ først og fremmest som Dragør’ernes og Store Magleby’ernes nationale spil. Fru Heiberg er da omsider kommet derud.

Men Exner har vandret på sin fod ad den vej, vi nu kører fra Tømmerup mod Hollænderbyen. Han travede helt fra København til det hollandske Store Magleby og fandt, hvad andre malere, og forresten da også han selv, ikke havde drømt om kunne trives så nær hovedstaden. Udsigten, han havde på højre hånd, er den samme i dag: milevidt flade marker med spredte gårde og yderst ude Kongelunden som en tåget bræmme. Landskabet tilvenstre har luft-havnsområdet tværtimod at skæmme, kun kælet for: Udsigten til Sundet ligger stadig fri. Vi ser, ligesom fru Heiberg i sin tid fra et meget landligt Sundbyvester, sejlskibene for fulde sejl ligesom glide hen over markerne og engene, fordi stranden skråner og lader kystlinien ude af syne. Og forude, for enden af landevejen, før som nu, ses Hollænderbyens solbelyste, gulkaledede gårdgavle med kirkespiret ragende op som en pegepind.

Ja, her! Her var det altså, det hele begyndte for 430 år siden: Kolonisatio-
nen, de berømte grøntsager, den så beundrede fremmedartede, farverige
bondekultur. Holland i Danmark. Vi kører gennem bygaden med de gamle

Dansen går på Jens Eyberts plads i Dragør efter friluftspførelse af fru Heibergs „En søndag på Amager“. Det er de originale gamle Amagerdragter, der er hentet frem.

gårde på begge sider: Hollændergården, Mindegården, Hollands Minde, Wybrandts Minde . . . , forbi gadekæret, den røde kro, den smukke, hvidkalkede, gamle kirke, hvor der blev præket på hollandsk indtil 1811, gennem Møllevejen og Kinkelgade; det er hele landsbyen, dens gamle kerne. Udenfor ligger udflyttergårde og vidtstrakte marker helt til Viberup og Ullerup, der også har en hollænderfortid og altså hører til familien. Men de er idyller for sig på søndagsudflugten til Kongelunden ad Tømmerupvejen, den smukkeste og mest afvekslende landevejsrute til Amagers eneste og så ofte besungne skov. I Store Magleby møder vi flere af de ægte, indfødte hollænderbys. Slægtstrækkene er umiskendelige, de har alle det samme karakteristiske bredkindede ansigt med lunet godt gemt i mundvigene. Hollandsk! Men vi møder ingen nationalklædt Amager-mor eller -far. Det er en ganske almindelig søndag. Dragterne er gemt ned i dragkisteskuffen og hentes kun frem ved højtidelige lejligheder, blandt andet ved de årlige tønderidninger. Eller de er havnet på museet, der er indrettet i en af de gamle gårde i bygaden, Willumsen Buur's fra 1520, netop en af de oprindelige 24 gårde, som Christian den 2. skænkede frit og kvit til de hollandske og vestfrisiske kolonister. Trappegelænderet fra Exners billede af den lille pige, der lader bedstefar

lugte til sin rose, genser vi på museets bagside, der vender ud til et lille kartoffelstykke mod Kinkelgade, og inde i museet finder vi selve den stue, hvor Exner malede sit berømte billede af et amagergilde. —

Hør, jeg påstod vist før, at Amager var flak som en pandekage, uden bakker. Det passer nu ikke helt. Midtvejs mellem Hollænderbyen og Dragør mærker vi en stigning i terrænet. Ikke meget, men dog nok til, at det på den ellers så flade ø kan kaldes en bakke. Bakken gir os til gengæld frihjul et stykke af vejen mod Dragør, som uden forbehold blir betegnet som en af Danmarks mest fortryllende småbyer.

Hvori består fortryllelsen? Det opdager vi hurtigt. Den er jo vores allesamens mere eller mindre åbenlyse drøm om en tilværelse, hvor man ikke haster gennem lige gader, men slentrer gennem krogede. En lilleputidyl med smalle smøger og gange og kringlede gyder og stræder, med topstensbrolægning, søde, små torve, bondegårde midt inde i byen og de pudsigste små udikskahytter, kaldet kikkenborge, på taget. Om ikke den ligger og ser ud, som om det er den, der har opfundet begrebet hygge. Måske har den det også, den er jo ældgammel, over 500 år. Den har oplevet hele fire glørværdige epoker: hanse-tiden, skipper-, bjergnings- og lodstiden. Det er de tre sidste, der har sat sig spor i dens sømandstypiske sans for det hyggelige og snurrige. Nu soler den sig i sin foreløbig sidste egenskab af landligger- og turistby, og så ombejlet er den af københavnernes, at den kan melde alt udlejet for sommeren allerede året forud i oktober.

I Dragør ender cycleturen. På havnen med fiskerbådene og lystsejlerne, med det kønne, lille, lavloftede søfarts- og bymusæum — og molen! Norde *Molje*, målet for de indfødtes og landliggernes morgen- og aftenture. Derude, på sladder- og solbænkene, opgør vi rejsens resultat. Hvad var tilbage af Amagers lyksaligheder? Ikke så lidt endda, det må vi indrømme. Selv Dragør-dialekten, den syngende svensklydende, synes bevaret. Ihvertfald benytter børnene den, når de driller hinanden. Vi hører en halvvoxsen pige råbe skingrende til en lille fyr, der står frysende i badebukser på stensætningen ved havneindløbet og tøver med at springe ud: — Hva står du dør å nåvver etter, Pov? Er vannit rali koldt? Ta du helre ud å vase i Batterisbækken, din moske! Men drengen svarer i et sprog, vi alle kender, dog isprængt et enkelt Dragør-udtryk for effektens skyld: — Pas du dig selv, din brandstok!*)

*) *Nåvver*: tøver. *Pov*: dreng. *Rali*: væmmelig, skrækkelig. *Vase*: soppe. *Moske*: spurv. *Batterisbækken* er vanddammen syd om byen, bag den gamle batteri-bakke fra englænder-belejringen 1807. *Brandstok* er et meget gammelt Dragørudtryk for en fjollet, en dum tøs.

Trods den ret tætte bebyggelse langs Sydstranden præger den oprindelige natur, hede- og strandbevoksning, dog stadig landskabet.

FERIELANDET

MELLEM KØBENHAVN OG KØGE

Af E. HERLØV JØRGENSEN

I begyndelsen af dette århundrede var ferielandet for Københavnerne så afgjort nordpå over Skodsborg, Helsingør, Hornbæk og Gilleleje. Der var forholdsvis gode veje til disse egne, og efterhånden blev disse strækninger hovedstadens ferie- og udflugtssteder. Mod syd var der, navnlig langs den smukke gamle Køgelandsvej, også en smuk og uforfalsket naturidyl, men vejen sydpå var i en så elendig forfatning, at den afskrækkede de fleste.

Men netop denne uberørthed fængslede dog mange, som havde forståelse for og glæde ved den særprægede natur langs Køge bugt.

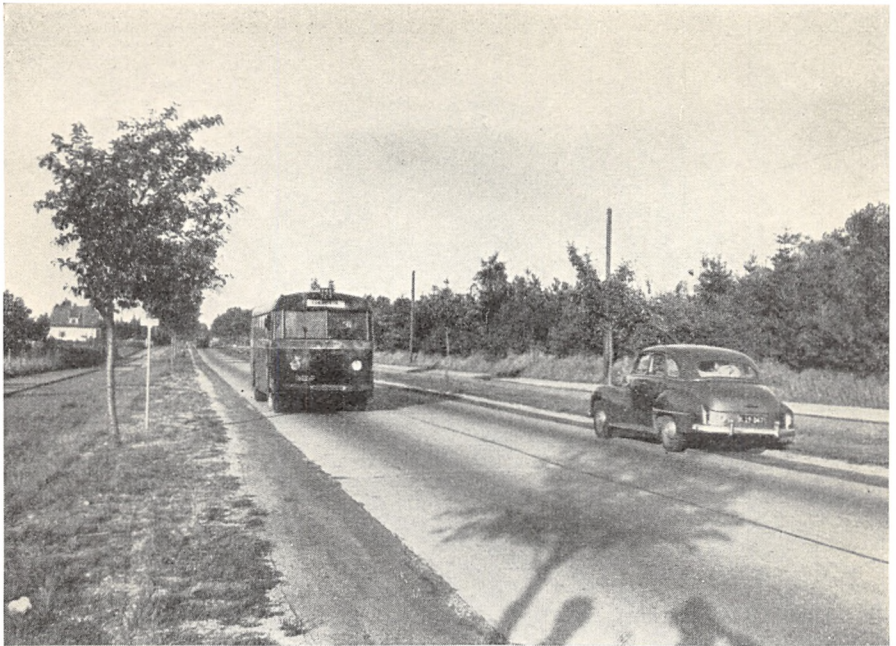
Jeg husker de første gange, jeg cyklede ad Køgevejen; det første stykke var tåleligt uden at være pralende, — så hørte chaussé-brolægningen op, og det blev jordbelagt skærvevej med større og mindre huller, men stadig farbar — allerede ved Avedøre begyndte vejen at sno sig ud og ind mellem små landarbejderhuse, nogle gartnerier og enkelte landbrug. Længere sydpå blev vejen ringere. Hidtil havde man på cykle kunnet følge vejen, men omkring Brøndby måtte man ind på en smal fodsti. Skærverne blev her knivskarpe flinteskærver, enkelte afsnit var tjærebelagte — men meget forsømte. Det gik dog meget godt til Vallensbæk og et lille stykke forbi Jægerkroen, men

Gammel Køgevej ved Jægerkroen, omkring 1925, med de mange sving, de stynede træer og den ret smalle kørebane.

så kom det rene øde. Vejen blev kun til dybe vognspor i det løse sand, og på cykle kunne man lige balancere videre på en smal gangsti til Hundige. Allerede dengang, omkring 1920, talte man om den nye, fine vej, som skulle komme herfra omtrent til Greve-Mosedede strand, hvor Trylleskovens arealer begyndte. Her gik sandvejen direkte ind i hedejorden, og dør var ialtfald cykling umuligt. Men som tiden gik, blev de værste veje noget regulerede; det var nødvendigt for at føre bustrafikken igennem til Jægerkroen. Talen om den ny vej blev dog stærkere, og en skønne dag dukkede de mærkelige cementtrampemaskiner op, der blev foretaget udvidelser og afgravninger — vejens snoninger blev rettet ud, og cementbanerne afløste endelig de sandede og skærvefyldte gamle veje.

Men idyllen måtte jo segne på den kønne, gamle Køgevej til fordel for den praktiske nye vej. — I samme tempo, som vejen blev forbedret, steg interessen for grundene på disse egne, og efter den første verdenskrig kom der fart i udparcelleringen, og Københavns ferieland, som før næsten udelukkende var mod nord og nordvest, rykkede nu også mod syd mod den mere ufriserede natur. Der mangler unægtelig lidt skov, men den dag, da syd-

Den nye Køgevej ved Karlslunde, med brede kørebaner og fri udsigt og god plads til cyklister og fodgængere.

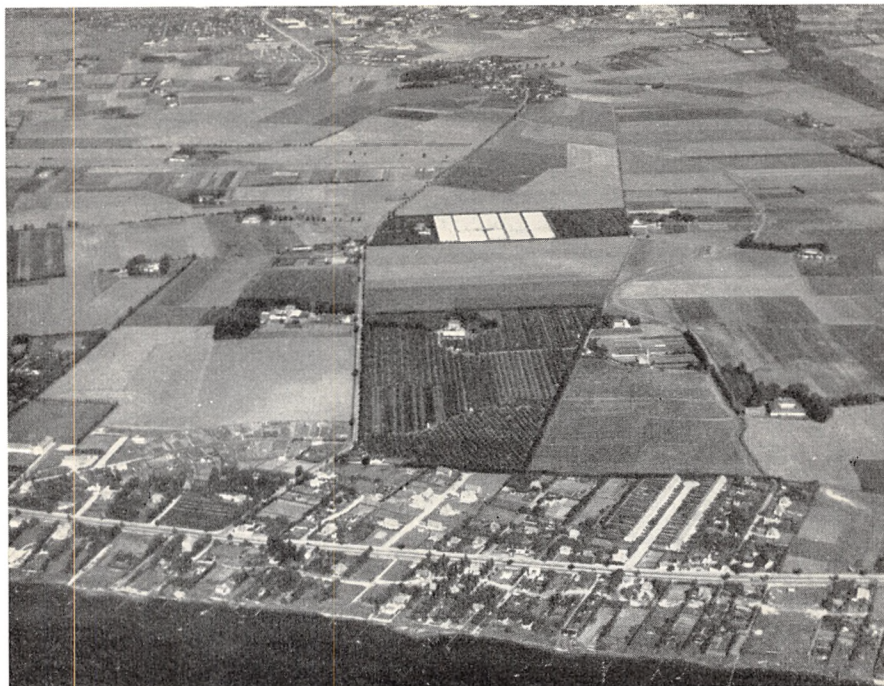
stranden får sin skov, vil strømmen af sommerbeboere, turister og besøgende sikkert blive ligeligt fordelt, for er nordkysten den lyse bøgs land, så er sydstranden den duftende fyr og den blå grans land.

Nu farer DSB's rutebiler langs den gamle Køgevej, og biler af alle nationaliteter kører ad den, men endnu kan man ved Vallensbæk-Jægerkroen-Mosedede, ja, endog ved Karlslunde se resterne af den gamle Køgelandevej gemt bort inde bag cementbanen — den snor sig ind og ud endnu, så på den ene side vejen — så på den anden. Vel gav den os mange ærgrelser, men nu kan man til tider savne dens rolige idyl.

Egnen langs Køge bugt blev nu ved de nye, gode veje tilgængelige for store kredse, og med den rette forudseenhed ville der her kunne være skabt det bedste åndehul for Københavns beboere; trangen til at komme udenfor byen udviklede sig jo i de følgende år med en næsten eksplosionsagtig hast. Men det kan synes, som om myndighederne kun så Køge flytte nærmere og i nogen grad glemte at udarbejde en samlet plan for ferielandet ved Køge bugt.

Nogle af lodsejerne langs vejen blev velhavende ved at udstykke deres ejendomme. Men der blev, ret planløst, bygget sommerhuset, teltlejre og hel-

Her ses ca. 1 km af stranden ved Brøndby med den tætte bebyggelse langs Køgevejen. Over de hvide felter ligger Brøndbyvester, til venstre herfor i billedets overkant Glostrup, ca. 4 km fra stranden; øverst til højre ses fæstningsvolden.

årsbeboelse imellem hinanden på arealer, som burde være opdelt i fredede arealer og byggearealer, og ferieland i form af grønne områder for friluftslivet, er der ikke tilbage.

Københavns by rækker nu sine arme helt ud til Avedøre, her ligger den sidste blokbebyggelse tæt op til voldene ved fortet. Umiddelbart herefter findes øst for vejen en engstrækning i privat eje, og ca. 1 km længere mod syd ligger en privat badeanstalt med et stort areal på land med kabiner o. l. med plads til teltslagning og iøvrigt fine badeforhold. Der er her ret dybt vand ind til stranden, fordi den såkaldte 3. revle nemlig her går ind til land, den anden ende af revlen rammer land lige efter Greve strand.

Her ville der være mulighed for anlægelse af en udmærket badestrand ved at pumpe en strækning på ca. 12 km fuld med sand. Projektet ligger indenfor mulighederens grænse — og der ville være plads til tusinder af storbyens befolkning, som her kunne hente glæde og sundhed.

Efter Brøndby, der næsten er helårsbeboet overalt, byen er blevet kloakeret, og Køge bugt har desværre fået sit første kloakudløb, når vi til Vallensbæk

lejrklub, ca. 2—3 tdr. land mod stranden, forbi Kottageparken, Vallensbæk Strandpark kaldes den. Arealet her er langt fra godt, eng med strand, men med mudder og siv og den føromtalte revle ligger ca. 2—300 m fra land. Hertil må de badesøgende vade, hvis de vil have friskt vand.

Umiddelbart efter Vallensbæk kommer et stort stykke åben eng, som Vejle å løber igennem, og hvor forøvrigt det er tanken, at ringvej 3 skal have sit udløb ad åre.

Og så er vi nået til Hundige, hvor Lejrklubben for Danmark har en stor smuk standlejrplads, med gode, ideelle læbeplantninger. Tæt op til lejrpladsen ligger Hundige strandpark, en herlig oase, som tilhører Københavns kommune; der er offentlig adgang, men desværre besøger kun meget få den smukke park. Her er der ideelle betingelser for en lejrplads, et bedre egnet sted kan næppe findes, og den vil kunne benyttes når som helst uden nævneværdige omkostninger.

Adskillige af arealerne er nu fredet, men langt fra indrettet tilfredsstillende for offentlig benyttelse, her er endnu store muligheder for bedre udnyttelse af Køge bugt som ferieland. Der er 4—5 km lukket land, Greve strand — 21 km fra København. Det er sydkystens bedste badestrand — ingen sten, ingen mudder, ikke særlig dybt vand, ingen brådsøer, ingen fare, men desværre er denne strækning i privat eje. Her burde det offentlige allerede have sikret sig en stor strandplads, for her er mulighederne til stede i

En af de lange badebroer, der er karakteristisk for hele Sydstranden.

fuldste mål, men man må håbe, at der vil være muligheder for, at det kan gøres endnu — inden det bliver for sent.

Efter at have passeret Mosede Strandkro og havnen, møder vi villaer og når til sydstrandens enestående attraktion, et indhegnet areal på omkring 1 km langt og 3—400 m dybt, bevokset med lyng og marehalm — og lidt tilbage den skønneste nåletræsskov (Tryllevælleskoven). Stranden er vidunderlig som ved Greve. Denne herlige strandplads, hvortil adgangen er gratis, er da også meget stærkt besøgt.

På modsat side af Køgevejen overfor den smukke Tryllevælleskov findes en parkeringsplads for biler og motorcykler. Ved siden af pladsen er et stort areal i Karlstrup, eksproprieret til fordel for friluftslivet, og Friluftsrådet arbejder for tiden på en plan om indretning af en stor lejplads med støtte fra staten og Københavns kommune.

Tilbage er nu kun Solrød strand. Her er også en kommunal strandplads, den kan måske kritiseres, men lad gå. Her er dog gjort en indsats for at skaffe plads for de mange friluftshungrende, men ellers er alt privat. Endelig er der Jersie strand med Staunings Ø. Denne pragtø, hvor befolkningen fra Køge, Roskilde og Storkøbenhavn kunne finde den ideelle sydstrands „Bellevue“, blot større, smukkere og sidst, men ikke mindst, mere naturbetonet, — vel at mærke dersom parkering af biler og cykler, iskage- og chokoladebutiker, bladkiosker og alle andre forretninger, der følger med, hvor mange mennesker samles, ikke fik adgang til paradiset på øen, men blev holdt oppe i land. Resten af strækningen fra Kordosasvinget til Køge er kun enge for oplandets bøndergårde, uegnet til friluftsliv.

De gode muligheder for et godt ferieland mod syd er desværre næsten passé; noget kan dog reddes endnu. Men det kunne tidligere være gjort for en brøkdal af, hvad det nu vil komme til at koste. Åndehullerne mod nord er blevet dyrere for hvert år, der er gået, og jordpriserne i „Ferienlandet mod syd“ stiger og stiger; man må derfor håbe, at der reddes, hvad der reddes kan af friluftsområder for offentligheden, inden det bliver for sent.

Eremitagesletten med en af Dyrehavens mange vildtflokke, der ikke nærer nogen særlig angst for skovgæsterne.

DYREHAVEN

AF KAI FLOR

For hvem af os er *Dyrehaven* ikke et trylleord? For hvem fremkalder det ikke straks indtrykket af noget frit og lyst, af viftende, grønne blade, skygespil om massive træstammer, krydret duft fra skovbundens blomster?

For den store almenhed er den søndagens skov ved sommertid, en stor, grøn dejlighed med brede bøge og åbne, solbelyste pletter, hvor man kan lejre sig i græsset med madkurven og lege med børnene eller drive og døde al hverdagens slid og bekymring væk.

Den er den store folkets have, den vældige park, der har plads til alle, hvor hver har sit at glæde sig over, sit at gå efter i al den overdådige afveksling indenfor det flettede hegn af sejge, grå enebærstager.

Dyrehaven er i dobbelt betydning en kongelig gave til folket. Skoven og Sletten, som vi i dag kalder vor „lystskov“, er gammelt, kongeligt jagtteræn fra Christian V's tid. Som kronprins havde han været gæst hos Ludvig XIV, der til den unge danske dauphins ære lod afholde parforcejagter i skovene omkring slottet *St. Germain en Laye*. Glimrende rytter og jæger, som prins Christian var, fik han efter hjemkomsten sin fader Frederik III til i 1669 at indhegne den såkaldte Stokkerup Skov, eller dyrehave, som den allerede den gang kaldtes til kongeligt jagtrevier. Det gårde, der den

gang blev rejst, kan man endnu spore fra Taarbæk kirke mod vest som en lav jordvold forsynet med en grøft.

Men da han efter Frederik III's død var blevet konge, var Christian V ikke tilfreds med sit reviers udstrækning, men beordrede *Dyrehaven ved Jægersborg* forøget, så den kom til at omfatte 3000 tønder land. Nu var der plads til at jage, og jagthornene klang da også i skoven og på sletten.

Det var den fest- og livsglade Frederik V, der i 1746 på visse tider åbnede Dyrehavens porte for folket. Men først efter Christian VIII's bestemmelse i 1844 om, at Dyrehaven skulle udgå fra den almindelige forstbestyrelse for alene at tjene som *lystskov*, har alle haft fri adgang til at færdes i den.

Det er svært for os i dag at tænke sig Københavns befolkning uden adgang til Dyrehaven, og selv om nutidens mennesker med alle de moderne befordringsmidler og den store trang til udflugter i naturen nu gør brug af Dyrehaven i en udstrækning, som man den gang ikke drømte om, og som det øgede indbyggerantal har fremkaldt, kan man dog forstå, hvilken gave det var at få den kongelige dyrehave så at sige overdraget som hvermands eje.

Hvilke herligheder åbnede der sig ikke for dem, der for første gang trådte indenfor hegnet! Det kan vi helt sætte os ind i den dag i dag. For hvor gamle vi end er blevet, hvor ofte vi end har gjort skovturen i Dyrehaven, lige uforklarlig er den stemning, der griber os, lige stærkt føler vi betagelsen, når vi går ad de brede, olden-knasende veje ind under de skyggefulde bøgekroner og ligesom favnes af den forunderlige charme af alder, af minder, af noget uforgængeligt, med foråret og vore egne år bestandig fornyet, der gør Dyrehaven for os til en skov som ingen anden.

Alder har den, så dens historie går helt tilbage til stenalderen. De ældste ege i Dyrehaven, der er fra 600—800 år gamle, stammer fra stenalder-skoven, den første naturlige egeskov.

Egen var en god og ædel far for skovens andre børn, som den gav lov til at brede sig, hvor de ville. El og ask, løn og navr, lind, hassel og tjørn.

Men et af træerne lønnede egen kun slet for dens gæstfrihed. Den sydfra indvandrede bøg tilrev sig efterhånden mere og mere magten. Den blev tilsidst en suveræn sejrherre i kampen om lyset, den så vigtige faktor i træers og planters kamp for tilværelsen. Egen kunne slet ikke klare sig. Carl Ewald har skrevet eventyret derom.

Af den ældgamle skov, hvor denne kamp udkæmpedes, der hed *Boveskov* og strakte sig i alt fald fra Charlottenlund langs hele Øresundskysten op til Hellebæk og ind over landet til Esrom og Arresø, af denne danske „urskov“ er Gribskov og Dyrehaven skåret ud. Den findes nævnt for første gang på Valdemar Sejrs tid, hvor den i „Kong Valdemars Jordebog“ 1231

Eremitagesletten, set fra luften, med slottet som det midtpunkt, alle veje stiler mod.

står omtalt som *Boæscogb*. At der i oldtiden har færdedes mennesker i skoven, derom vidner adskillige både stenalder- og bronzealderfund.

De fleste oldtidsminder i Dyrehaven er de *runde* gravhøje. Men den har også rummet flere *langdysser*. En enkelt af dem, *Tingstedet*, ligger fredet midt på *Kongevej*, der fører fra *Fortunvej* til *Eremitagen*. Særlig på strækningen fra *Fortunvej* og op over *Ulvedalene* — hvis glubske navn forøvrigt var det nogen mindre griske *Uglebjergene* — og over den lille, åbne slette, der kaldes *Præstesletten*, kan man skimte de kuplede høje inde mellem træerne. Vejen, der her løber mellem *Christiansholmsvej* og *Ulvedalsvej*, har da også fået navnet *Kæmpegravsvej*.

Ulvedalene med kløften mellem de høje skrænter er en morænedannelse, hvor smeltevandet fra istiden har banet sig vej. Og endnu er der i bunden af *Ulvedalene* rester af en sådan korsformet smeltevandssø, der har fået navnet *Korsbullet*. Senere er den også blevet kaldt *Medaillebullet*, men det navn har ikke noget med morænen at gøre, men med en af Dyrehavens mange malere, der engang fik medaille for sit billede herfra!

Den ældste del af den nuværende bøgeskov er netop strækningen mellem

Dyrehaven er smuk på alle årstider. Her lyser efterårssolskinnet gennem bøgeløvet

Fortunens indelukke og vejen fra *Christiansholmsporten* til *Eremitagen*. Den skal stamme fra foryngelsen ved svinedrift i oldenår på Christian IV's tid og danner nu med sine 300 år Danmarks ældste skovstrækning.

Men der findes altså enkelte ege, der er meget ældre — snart 1000-årige hårdføre efterkommere af fortidens Boveskov. De har gennem tiderne fået særlige navne som „Kæmpeegen“ ved *Trepilelågen*, „Vaupells Eg“ ved „Hages Hul“ ved *Springforbi*, „Vorte-Egen“ på *Præstesletten* — desuden „Stokkerupegene“ og „Ørnekuldsengen“ og, ligeved Klampenborg station ved det gamle skovfogedhus, den stærkt medtagne, af en stenrunding omkransede „Skovfoged-Eg“.

Af de gamle bøge er den litterært berømte Oehlenschlægers bøg en af de ældste, lidt til siden for Fortunvej — efter Kildesøen — og over imod *Ørnekulsbakken*. Her har Oehlenschlæger skåret sit navn i barken rundt om træet i sin 60 års alder.

Tjørnene på *Eremitagesletten* er endnu mindelser om underskoven fra ege-

og kaster sit gyldne lys og sine grønne skygger over cyklister og fodgængere.

nes tid. Når de endnu stadig — som et under af snedriver — en solskinsjuni dag kan stå blomstrende hvide, holdende stand både i den hårde kamp mod vind og vejr og mod dyrenes grådighed, skyldes dette udelukkende tjørnenes stridsejhed og skarpe torne.

Det næstældste stykke af skoven, fra *Fortunen* henimod *Fuglsangsøen*, er for størstedelen 200 år gammelt. Endelig er der *von Langens Plantage* eller *Klampenborg Plantage*, der er ca. 190 år gammel, plantet i 1764 af den fra Tyskland indkaldte forstmand *von Langen*, som vi i dag særlig kan takke for den tempelagtige fornemmelse, man får mellem de søjlegrå stammer af ædelgran, hvor solen står som sølvspindelvæv mellem nålevifterne.

Allerede med disse partier af Dyrehaven er nogle af dens mest karakteristiske punkter nævnt. Som radierne fra en stor periferi strækker sig også de for en del omtalte veje — Kongevej og Dronningevej fra *Fortunen*, *Christiansholmsvej* fra *Peter Lieps Hus*, *Mathildevej* fra *Fortunvej* gennem *von Langens Plantage* og *Dousbad Mose*, *Trepilevej* fra *Trepile Port*,

Springforbivej fra Springforbi og Hjortekærvej fra *Hjortekær* — alle stilende ind mod midtpunktet — *Eremitagens* skønne, lille eventyrslot.

Navnet *Stokkerup*, der er nævnt et par gange, stammer fra en lille landsby, der lå på den åbne slette mellem den nuværende dyrehave — *Jægersborg Dyrehave* — og *Jægersborg Hegn*, lidt sydvest for det sted, hvor eremitageslottet nu ligger. Grænsen mod nord er *Mølleåen*, der har fået navn af de seks møller langs med den: *Folevad*, *Brede*, *Krudtmøllen*, *Kobbermøllen*, *Stubbemøllen* og *Papirmøllen*, eller som vi i dag kalder den *Strandmøllen*, der har mest forbindelse med Dyrehaven.

Fra den førte en vej over *Stokkerup* til *Ibstrup*, eller som det kom til at hedde *Jægersborg*. Mindelser om denne bugtede sti kan endnu skimtes langs den nuværende vej mellem *Eremitagen* og *Fortunen*.

Den gamle *Stokkerup* landsby har ligget smukt, omgivet af skov i nord og syd. Og selvom de gode *Stokkerup* bønder neppe har haft øje i særlig grad for naturskønheden, er det dog nok faldet dem svært at skulle forlade deres huse og rønner, da de en sommerdag på den enevældige konges bud fik meddelelse om, at *Stokkerup* by skulle nedbrydes og jævnes med jorden og dens marker forvandles til jagtterræn.

Dyrebestanden var god allerede på *Christian V's* tid. Der var, som det hedder, „mangfoldig af *Daavildt*, af *Kulør* hvide, sorte og røde, og temmelig mange *Raadyr*. Af stort *Vildt* er der ogsaa en *Mængde*, dog ikke mange *Hjorte* og de fleste af dem blissede.“ I dag rummer *Dyrehaven* ca. 250 stykker *kronvildt*, ca. 1800 stykker *dåvildt* og ca. 100 stykker *sikahjorte*.

Under *Christian VI* fik man en værdifuld forøgelse i de majestætiske hvide *kronhjorte*, der kom hertil fra *Württemberg* som en sjælden fyrstegave, så kostelig, at en *kammerherre* med eskorte måtte følge dem!

På sletten lidt syd for det sted, hvor *Eremitagen* nu ligger, lod kongen i 1694 opføre et jagthus, *Hubertushuset*, bygget af arkitekten og billedhuggeren *Hans Steenwinckel*. Man ved ikke, hvordan denne jagtpavillon har set ud. Der er ikke bevaret noget billede af den, kun arkitektens beskrivelse. Af størst interesse er hans skildring af køkkenet og den såkaldte „underste Stue“:

„Her befandt sig en særlig mekanisme, et „*Maskinbord* med *Trisser* og *Lod*“, en slags *taffel-elevator*, der kunne glide op gennem gulvet i spisesalen med et fuldt dækket bord således, at kongen, når han ønskede det, kunne spise uden opvarning af tjenerskabet, i uforstyrret ensomhed med sin dronning eller sine venner — en *heremitage*, som det hedder på fransk. Man kender ordet på dansk som betegnelsen *eremit* for en *eneboer*.“ Derfor kaldtes *Christian V's* jagtpavillon i daglig tale for *Heremitage*.

Denne jagtpavillon stod dog ikke mere end et halvt århundrede. Skønt grun-

digt restaureret i 1731 forfaldt den dog allerede året efter. Hofbygmesteren *Laurids Thurah* fik da af den bygningsinteresserede konge Christian VI bevilling til at tegne et nyt jagtslot, som han anbragte på et „bedre og belejlige Sted“, nogle få alen fra den gamle pavillon.

I 1736 kunne Thurah meddele sin kongelige bygherre, at hans jagtslot var færdigt — „et propret og velindrettet Lysthus, alene til at spise i“. Det propre og velindrettede lysthus er den perle af et rokokoslot, vi ejer i *Eremitagen*.

Også i det nye jagthus var der som i den gamle pavillon en „Maskine med Bord og Tilbehør“, der kunne glide op gennem gulvet, udført af snedkermester *Reusse*. På den tid kaldtes en sådan taffelevator for en „postillon“. Men det gamle ord var ikke til at udrydde. Og da fordelene ved „maskinen“ stadig var, at man kunne spise alene — som eremiter — var det kun naturligt, at man også kaldte det nye slot *Eremitagen*.

Eremitagen er i sin sachsiske rokoko ved sin fuldkommen organiske helhed en arkitektonisk fint slebet juvel, Thurahs mesterværk. De udsmykkende detaljer er med sikker hånd indføjet i bygningens flader og linier.

Den fornemste façade, den, der vender imod skoven, og som Thurah selv kalder den „forreste“, er smykket med en portrætmedaillon af Christian VI, hvor billedhuggeren, som Thurah skriver, „har haft den lykke temmelig nøje at træffe Højstbemeldtes Ansigt“. Hvem denne billedhugger har været, oplyser Thurah ikke. Men da relieffet efterhånden var fuldstændig forvitret, udført i italiensk marmor, blev det ca. 1915 fremstillet påny efter den oprindelige medaillon af billedhuggeren *Niels Hansen*.

På facaden ud mod sundet symboliserer de to figurer, der står på de to midterste postamenter af det øverste galleri „Sommeren“ og „Vinteren“. Balkonen, der findes på denne side, bæres af to kronhjørtelhoveders takker, der springer frem fra muren, og imellem dem ses en liggende „Apollo“. Alt dette forøger indtrykket af det poetiske ved dette skovslot.

Slottets indre er i hele sin karakter betinget af dets funktion som jagtslot. I særlige tilfælde kan man ved ansøgning forud til kongen opnå adgang til at se det. Man får i forstuen indtryk af dets rummelige proportioner — kan modtage jagtselskabet, som ad den brede trappe føres op til „den anden etage“. Den store vægflade, der omgiver dette trapperum, er beklædt med hvide og blå, glaserede kakler i hollandsk stil, „hvilket er net og gør en meget god Virkning i Øjnene“ efter Thurahs mening, som man gerne tiltræder. Det er kun i dekoreringsens stil, at disse kakler er „hollandske“, de er udført i den gamle danske porcelænsfabrik i St. Kongensgade.

Salen i anden etage er særlig indtagende eller som Thurah siger: „meget ziirlig, yndig og fornøjelig“. Gulvet er belagt med sorte og hvide marmor-

Dyrehaven ejer ikke alene skovens ynede og hemmelighedsfulde, men her findes også det enkelte træs skønhed og storhed. Her tegner de gamle bøgetræer et ornament af tæt slyngede forgreninger mod den lyse himmel.

De to træer i forgrunden er vokset op i frie omgivelser; de er ca. 250—300 år gamle og måler i brysthøjde 1,5 til 2 m i diameter og ca. 6 m i omkreds. Hvert af træerne indeholder omkring 50 rummeter brænde.

fliser, og loftet, der er udført i rigt stukkatørarbejde, viser jagtrekvisitter og jagttrofæer i dekorativt reliefarbejde.

Med sine smukke forhold får den aflange sal en særlig skøn virkning ved de store spejle i loftet og på væggen over kaminen, som ved refleks fra vinduerne ud mod sletten fordobler lyset og drager himlen med ind i salens loft.

I den næste etage finder man en anselig, men mindre fornemt udstyret sal, der var beregnet til „spisegemak“ for hoffets damer og kavallerer. Herfra er udsigten endnu videre og friere, end fra salen nedenunder.

Lykkeligvis er Eremitageslottet stadig det uundværlige midtpunkt for sletten. Og det har dog været alvorligt medtaget og truet i sin eksistens. Det var ved at gå i forfald i 1786, og der planlagdes en gennemgribende restaurering, men den blev opgivet, da den forekom rentekammeret altfor bekostelig — og fire år efter krævede kamret, at Eremitageslottet skulle nedlægges!

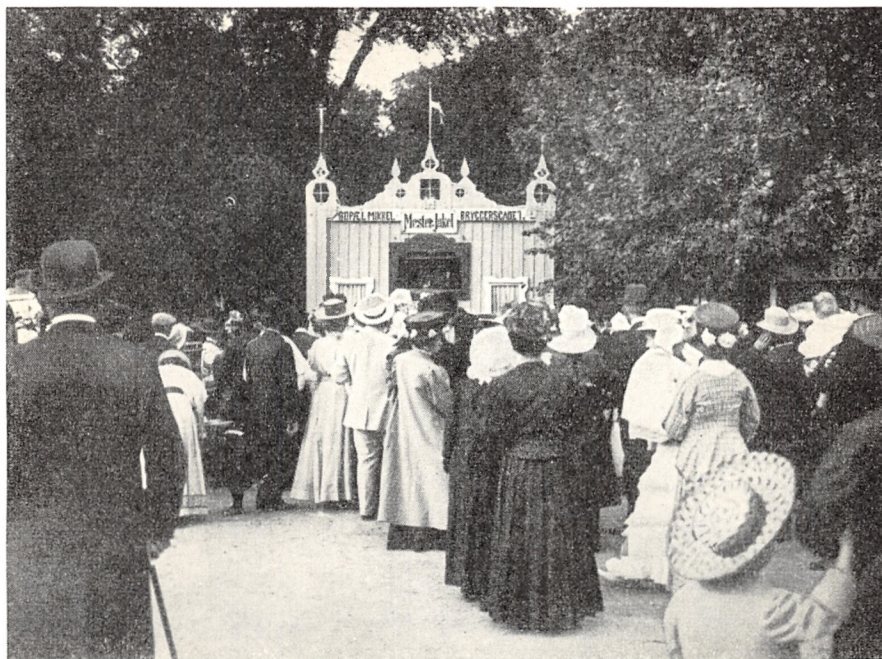
Man føler i vore dage et helt chok ved at høre det. Man vil ikke tro på en så fantastisk mangel på pietet og forståelse af en uerstattelig skønhedsværdi. Det var et tegn på, at man trods den endnu herskende enevælde har nærmet sig en mere demokratisk tid, når betænelighederne ved at rive slottet ned nu ikke så meget gjaldt kongen som folket. Overhofmarskalk, geheimekonferensråd *Numsen*, der personligt egentlig ikke havde noget imod planen, fremførte tilsidst denne spagfærdige indvending:

„Dog kan jeg ikke undlade at bemærke, at Publikum, der er vant til at forlyste sig i Dyrehaven og paa Eremitagen at faa Tevand og Forfriskninger tillavet, vil ved dens Nedbrydelse savne noget anseligt i sine Fornøjelser.“

Der var den gang og langt op i vore dage offentlig servering i nogle af slottets smukke rum. Men hvor fristende det end var at kunne tage plads ved et af slottets vinduer og nyde udsigten sammen med en kop te, kan man dog ikke andet end bifalde, at der senere er forment offentligheden adgang til slottet. Det meget slid af de besøgende og brandfaren ved et restaurationskøkken ville være for alvorlige trusler mod dets beståen.

Man sender i dag kongens hofjægermester, *Grev Rantzau*, der i slottets skæbnetime reddede det ved privat at overtage det mod vedligeholdelse og en mindre, årlig afgift, en venlig tanke. Men uroen hos folket over at vide slottet i privateje og *Grev Rantzau's* egen utilfredshed med ordningen bevirkede, at slottet i 1797 igen gik over i kongens eje og den endelige restaurering af det afsluttedes 1802.

Nu benyttes slottet kun enkelte gange i årets løb til ophold for kongen og hans følge, når kongen med iver deltager i jagten, der for det meste finder sted i det såkaldte indelukke.

Mester Jakels Teater på Dyrehavsbakken er en gammel institution. Her er et billede fra 1904, der også viser tidens nyeste damemoder.

Da Jægersborg Dyrehave og Jægersborg Hegn kom til at danne et sammenhængende Areal, kunne Eremitagens bygmester skrive:

Dyrehaven er „den yndigste og angennemeste Skov, som nogen kan se. Den befatter alle de Herligheder, der udfordres ved og i en Dyrehave. Den har tyk Skov, Underskov og Buskværk, store Ege og Sletter og herligt frisk Kildevand i Overflødighed.“

Med årene fik disse kilder navne. Den berømteste af dem er *Kirsten Piils Kilde*. Og er Eremitageslottet stadig det fornemste samlingspunkt på sletten i Dyrehaven, så er området omkring Kirsten Piils Kilde blevet det folkeligste, bredeste forlystelsessted i hele skoven. For kilden er den kultiske oprindelse til selve den larmende, menneskemyldrende *Dyrehavsbakke*. En kilde, hvis tilblivelse har fået udtryk i en religiøs legende, er blevet kimen til den mest løsslupne og overstadige af alle vore folkeforlystelser!

Mens man for kildens tilblivelse må nøjes med at henvise til digtet, som „Manden ved Kilden“ fremsiger i Oehlenschlägers „Sankt Hansaftensspil“, kan det fastslås, at det første man med bestemthed ved om kilden er, at en balletdanser *Brinckmann* ved den franske skuespillertrup, hvis direktør *Mon-*

Dyrehaven giver også plads for vintersport: skiløb, kælkning og skøjteløb. Her tumler ungdommen sig på Fuglsangsøen.

taigu indrettede teatret i Grønnegade for Holberg, sammen med en ven *Greve*, der vistnok var parykmager, fandt kilden næsten helt tilsandet, lod den rense og stensætte og omgive af en græsbænk. Men allerede 18 år efter måtte den restaureres af Grev Reventlow. Og den oprindelige indskrift fik da denne ordlyd:

DET KILDEVAND, SOM HER SIT UDSPRING HAVER TAGET
ER AF KIRSTINE PIIL FØRST FUNDET OG OPDAGET, Aø 1583
MEN NU TIL MANGES LYST OG NYTTE SAT I STAND
VED GREV AF REVENTLOW SOM STIFTSBEFALINGSMAND, Aø 1750

Af kilderejserne til det undergørende vand i Kirsten Piils Kilde og de forlystelser, som efterhånden blev forbundet dermed, er Dyrehavsbakken oven over kilden gennem tiderne opstået.

Den pietet man endnu i Christian VIII's regeringstid viste kilden ved oprettelsen af Bade- og Kuranstalten Klampenborg, hvor det i bevillingen hed, at man måtte benytte alle kilder i Dyrehaven, men „den hellige Kirsten Piils Kilde måtte ikke profaneres“, — af denne ærbødighed og respekt er der intet mere tilbage hos dem, der i vore dage søger Dyrehavsbakken!

Det er andre drikke end det undergørende vand, der konsumeres i telthol-

En flok af Dyrehavens mere end to tusinde stykker vildt. Så snart vinteren bliver for streng, lægges der foder ud til dyrene.

dernes restauranter og andre forlystelser end glæden over det genvundne helbred! Selv det glade gøglerliv, som Oehlenschläger skildrer så levende i „Sankt Hansaftenspil“, er blegt mod den hektiske livsudfoldelse, der nu fylder Dyrehavsbakken under Neonlysets skarpe kulører.

Det var oprindelig meningen at indrette en kuranstalt i forbindelse med Kirsten Piils Kilde, men det måtte så ændres til et etablissement i Klampenborg Indhegning, d. v. s. den del af skoven, der støder ud til Tårnbæk, og som i dag kaldes *Cottageparken* efter de cottager, der i sin tid opførtes her i forbindelse med Klampenborg-anstalten, og hvoraf nu kun portnerhuset, det gamle *Schweizerhus* med uret, og *Billardstuen* er tilbage. Klampenborg har fået sit mærkelige navn, der gav omkvæd til sangen „Kille-kille-Klampenborg“, efter en skovfoged ved Dyrehaven *Jørgen Klampe*, der havde sit hus i 1694 på det sted, hvor man fra Strandvejen drejer ind mod Dyrehaven.

Det borgerlige skovtursliv med lidt af de gamle tiders hygge kan endnu præge de traktørsteder, der er opstået på de andre kilders sted.

Nærmest *Røde Port* ved „Enghave Rende“, hvortil Linie 15 kørte, ligger *Kongekilden*, lidt udenfor gærdet. Og følger man vejen til højre mod Fuglesang søen, hvor Fuglesangskilden eller Dronningekilden nu kun er markeret

ved sin halvrunde stensætning, kommer man til *Studenterkilden*. Den blev opdaget en dag i maj, af to unge mennesker, *Molt Wengel* og *Carl Høgh Guldberg*, der var blevet venner i Studentereforeningen.

Værelserne var malet af beboerne selv, og *van Deurs*, der var universalgeniet i kredsen, dekorerede Wengels værelse med to friser, der er bevaret i et af restaurantens værelser til den dag i dag. Den ene illustrerer Helms' vise om „Prins Ferdibrandt i Dyrehaven“, der overfor Frederik VII nægtede at skrive under på fællesforfatningen ved mødet på Eremitagen, den anden forskellige vers af visen „Det er overmaade smukt“, skrevet af skuespiller *Zinck* og *Vol-telen* — og den fik i årenes løb 61 vers, alle aktuelle!

Nu er Studenterkilden forsynet med vandhane og postevand! I muren over døren er indsat en mindeplade med relief af de fire gamle studenterbeboeres portrætter, udført af *O. Hartmann Andreassen* og med inskription. En dr. *Schiøtz Carstensen* har yderligere udsmykket lokalerne med gamle forfatter-, politiker- og lægeportrætter.

Uden traktørsted er *Hjortekilden* på Hjortekildevej, der fører fra Fortunvejen op til Ulvedalene, i nyere tid rensat op og har dekorativ stensætning.

Fortunen ved Fortunport har sit navn af det latinske *fortuna*, der tilkendegiver, at man finder lykke og tilfredshed ved at være dør. Det ældste Fortunen, der var knyttet til et skovfogedhus, stammer fra Christian V's tid. Privilegiet til at holde traktørsted fik skovfoged *Jens Lund* i 1762, så om en lille halv snes år kan Fortunen holde 200 års jubilæum.

Det beskedne skovfogedhus var 100 år efter blevet til en firelænget gård, et af Dyrehavens mest besøgte udflugtsteder, takket være især den høje beliggenhed med den storartede udsigt ind over byen, som man også i dag beundrer. Men en august-søndag 1876 nedbrændte bygningerne. Også det derefter opførte Fortunen blev, 1937, erstattet med et nyt, stort og tidssvarende kompleks, som kgl. bygningsinspektør *Magdahl-Nielsen* har været mester for, og hvis vægge er smykket med dekorative arbejder af maleren *Kai Mottlau*.

I alle hjørner af Dyrehaven finder man et skovløberhus, hvor man kan blive beværtet. Det ældste er *Hjortekærshuset*, oprindeligt fra Christian V's tid, da det fandtes udenfor hegnet, men ved ombygning 1737 rykket indenfor, smukt beliggende ved *Hjortekæret* i den lidt afsides del af Sletten, hvorfor det er noget mindre besøgt end de andre steder.

En bemærkelsesværdig historie har *Ermelundshuset*, der hører til den del af Dyrehaven, der vender mod *Ibstrup*, kongens slot, før *Jægersborg* blev opført. Denne del kaldes nu *Ermelunden* — tidligere rimeligvis *Elmelunden* — efter træbevoksningen — en dyrehave *en miniature*, der oprindeligt var græssang for kongens heste og kreaturer på *Ibstrup*.

Ved den første forestilling på friluftsteatret i 1910 opførtes „Hagbart og Signe“.

I dens nordlige hjørne ligger *Hjortedam* og *Ermelundshuset*, der oprindeligt var et gammelt vangehus, der i 1762 fik traktørbevilling, og Oehlenschläger har i sine erindringer en herlig skildring af et venneorgie i Ermelundshuset. Det var i Ermelunden, at den i sin tid meget omtalte duel mellem *Edv. Brandes* og skuespilleren *Robert Schyberg* fandt sted.

Det nu så populære og mest besøgte af alle skovfogedhusene er *Peter Lieps'* Hus, der går helt tilbage til Kirsten Piils Kilde og oprindeligt hed *Kildehuset*. Nu er kilde-navnet gået over til restauratørstedet *Kildeøen* ude i den lille *Kildesø*. Skovfoged *Liep*, efter hvem huset fik sit nu så kendte og højt elskede navn, levede fra 1837 til 1897.

Efter at det gamle hus nedbrændte i 1915, blev det nuværende smukke hus opført af kgl. bygningsingeniør *Magdahl-Nielsen*.

Velkendt og meget besøgt er også „Posemandens Hus“, en folkelig forvanskning af navnet på dets skovløber i forrige århundrede *Gbr. Nic. Poschmann*. Det rigtige navn i vore dage er *Røde Ports Hus* efter beliggenheden. Men det er der ingen, der kalder det. Det mystiske navn, som kun få kender op-rindelsen til, er også meget morsommere!

Endelig er der, når man tager hele omkredsen af Dyrehaven, følgende Dyre-havevej fra Klampenborg mod nord: Skovløberhusene ved *Tårbæk Port*, *Trepile Port*, *Springforbi Port* og ind mod vest *Rødebrohus* ved Rødebrovej, huset ved *Rådvad Port* og langs vestsiden mod syd, igen forbi Hjortekærs-huset, det mindre besøgte *Vestport*.

Ikke alene om sommeren har disse skovløberhuse besøg. Også om vinteren genlyder skoven af glade stemmer og råb fra de mange, der dyrker vintersport, når sneen ligger hvid over Ulvedalene, hvor skiløb og kælkning sætter sine spor, så at det endnu ses i sommeren som dybe furer i den store kælkebakke i Ulvedalene. Der er ikke mindre stemning i Dyrehaven om vintren, når der lyder klang og kanebjælder under de hvidpudrede træer, hvorfra nu og da et snefnug løsner sig og daler.

Så højt som dyrene kan nå, gnaver de blade og kviste af træerne.

I en kort tid af somren var Ulvedalene også skueplads for en både folkelig og ophøjet, kunstnerisk forlystelse, når *Friluftsteatret* i lykkelige perioder, hvor der var mulighed for at rejse det, lod digterordene få kød og blod i skikkelse af vore bedste skuespillere og forenede stemningen i værker som „En Skærsommernatsdrøm“, „Hagbart og Signe“, „Elverhøj“ og „Der var engang“ med naturens højtidsfulde ro og levende pulsslag af sol og skyggers spil, af fugleflugt og sang . . . Dyrehaven er så rig og altomfattende i sin skønhed, at den kan favne stemningen fra Shakespeare til Oehlenschläger, fra Heiberg til Holger Drachmann.

Den har både alder og ungdom. Dens ælde er på een gang dens særpræg og dens svaghed — men det gælder også menneskelig alderdom. Den er kaldt „en døende skov“, og den er det for de ældste partiers vedkommende. Men for at skabe en gennemgribende fornyelse måtte der kræves afspærring af beplantningsarealerne og dermed udelukkelse af befolkningen — og dyrene! Nu må man nøjes med lidt fornyelse hist og her uden derved at tage karakteren af Dyrehaven — og fælde, når alderens brøst bliver for truende, navnlig ved bøgens frygtelige fjende, honningsvampen, der er ligeså uhyggeligt undergravende for et bøgetræ som kræft for et menneske. Der falder gennemsnitligt 100 træer om året i Dyrehaven.

Rytere vender hjem fra morgenridtet på Eremitagesletten.

Men endnu står Dyrehaven, som vi har kendt den og elsket den fra vor barndom. Og enten vi dyrker golf på slettens golfbane med 18 huller og golfklubbens hus, søger ned til *Galopbanen* ved Ordrup Mose sydvest for Dyrehavsbakken, hvortil væddeløbene flyttedes i 1910 efter at have været afholdt på Eremitagesletten fra 1870, eller kommer der alene for at glædes ved dens natur, ved forårets første hvide anemonetæppe, ved Slettens dyreliv under de spredte bøgekupler med den skarpt afskårne linie forneden, hvor dyrene har kunnet nå at bide løvet af — alle har vi vort at glædes ved i denne lystskov, der med sine 1500 ha er Nordeuropas største forlystelsespark.

Fornyelse søger den også ved inddragelse af arealer på den anden side af Strandvejen, hvor *Staunings Plæne* og *Jægersborg Strandhave* med restauranten „Beaulieu“ knytter den ældgamle skov forbindelse med Øresundskysten påny — som det var skovrider *Martensen-Larsens* idé. Og hvormange der end en sommersøndag har hjemstøgt skoven til dens fjerneste afkroge — når larmen fra de sidste støjende skarer fra Dyrehavsbakken er døet hen — sænker den lyse nats ro sig over den gamle skov, der ved morgengry vågner af dugbadet, befriet for enhver mindelse om støvletrampen og støv, lutret og frisk i sin naturs evige ungdom.

Forårets lyse skov. En stadig skiften mellem løvskov og nåletræer er karakteristisk for skovene omkring København.

SKOVENE OMKRING KØBENHAVN

AF ERIC BOESGAARD

Jeg må hellere fortælle historien, som den er, selvom den ikke stiller mig i noget flatterende lys. Men det gik altså sådan for sig. Efter mange overvejelser havde mor besluttet, at vi brødre måtte anses for at være store nok til at få cykler og færdes med dem, dog på en bestemt betingelse. Vi skulle *trække* cyklerne, indtil vi var kommet til byens grænse, hvad der stort set ville sige det sted, hvor sporvognslinierne endte. Først dér måtte vi sidde op!

Det var nogle år før den forrige verdenskrig, og det var et par elve-tolvårige herrer, det drejede sig om. Jeg kan ikke tænke mig andet, end at det har været med misfornøjelse den strenge, men særdeles forstandige begrænsning af al den herlighed, cyklerne førte med sig, er blevet modtaget. At tænke sig, at man ikke engang måtte køre til skolen, som lå hele ti minutter fra hjemmet! At man skulle fortælle kammerater, at man havde fået cycle, men ikke måtte køre på den! Hvad værre var, den moderlige klausul — udsprunget af de aller ædlestes motiver — syntes een så urimelig, at det

var næsten uoverkommeligt at adlyde den! Ja, jeg må vist sige det rent ud. Den var ikke til at overholde! Vi trak cyklerne, så længe vi var indenfor øjenvidde, den første stod et stykke på pedalen. Den næste sprang i sadlen. Vi cycledede! På trods af alle løfter, på trods af al samvittighed. Den var sort til at begynde med, blakket lidt efter og temmelig uanfægtet i løbet af så kort tid, at det ikke engang nu, fyrretyve år senere, går an at blive længere derved. Hvad der heller ikke er grund til, eftersom historien kun er fortalt for at vise, hvordan et par drenge dengang opdagede *Hareskoven*.

Det var en alvorlig tur derud, inden bilerne havde forrykket afstandsbegreberne også for cyclisterne, og det var det naturligvis navnlig i den alder. Der var særdeles landligt allerede ved Tagensvej. Ved Søborghus Kro, som var en af de gode, gamle og kønne kroer, domineret af rejsestaldens hvide mure og det vældige tag og iøvrigt al for naturlig at se på til, at vor tid kunne tænke sig at fortsætte traditionerne, var det helt ude på landet. Da vi kom til *Gladsaxe*, købte vi postkort med billede af kirken og sendte en hilsen hjem, der fremkom næste formiddag, medens vi var i skole.

Hareskoven måtte blive unge stifinderes skov, selve indbegrebet af skoven og noget ganske andet og mere spændende end Dyrehaven, hvortil skovtur med familien gik og som alene af den grund nød mindre anseelse og som egentlig kun betragtedes som værende i en lidt højere klasse end Østre Anlæg, der iøvrigt var god nok til at lege i om eftermiddagen efter skole, men tam imod den rigtige *skov*.

I *Skovbrynet* langs Slangerupbanen rejste bratte skrænter sig. Her var det godt at have luftbøssen med sig. Hvorfor skulle der ikke være indianere? Man lænkede cyklerne sammen, løste voksdugs-skolemappen af bagagebæreren, for i mappen var jo både radisemadderne og den gule sodavand, fik den i et sejlgarn over skulderen og drog så ind i tykningen.

Skoven var uendelig, hovedvejen, som iøvrigt var smal og ringe nok efter vore dages begreber, ænsede man selvsagt ikke, men trængte ind mellem unge graner og absolut forbudte nyplantninger, og det er muligt, at det var en hare, der fór afsted over skovbunden, men det kunne aldeles lige så godt tænkes, at det var en rapfodet spejder, sendt ud af siouxerne.

I Dyrehaven gik de ærværdige gamle og den helt tåbelige årgang, der var i forelskelsesalderen. Hareskoven var for os, der hjemme blev kaldt børnene. Egentlig er det vist sådan endnu, for i Dyrehaven spadseres der, og det er ikke derfor, man tager i skoven, når man er elve.

Når man slår kortet op for at stive erindringsbillederne lidt af, kan man med

„Svinget“ ved Frederiksdal med skoven som en mur på den ene side, til den anden er der udsigt til „Hjortholm“, fordem bispernes vældige borg, nu kun et voldsted midt i et dejligt stykke københavnsk sommerland.

det samme se, at øverste højre hjørne af sjællandskortet virkelig er blevet særlig begavet. Ingen anden del af kortet er så rigt forsiret med det grønne, ingen andre steder er der på så forholdsvis beskedent et areal så mange navne, der hver for sig fremkalder behagelige erindringsbilleder.

Vest for er det allerede så som så med herlighederne, syd på er det den rene ynk! Derfor tog København for sig af retterne mod nord og nordvest ganske som børn, der griber syltetøjsmaden før spegepølsen. Med Hareskoven begynder det, eftersom man må have lov til at springe Charlottes Bøgelund over som en gang for alle og aldeles uopretteligt placeret mellem anlægene.

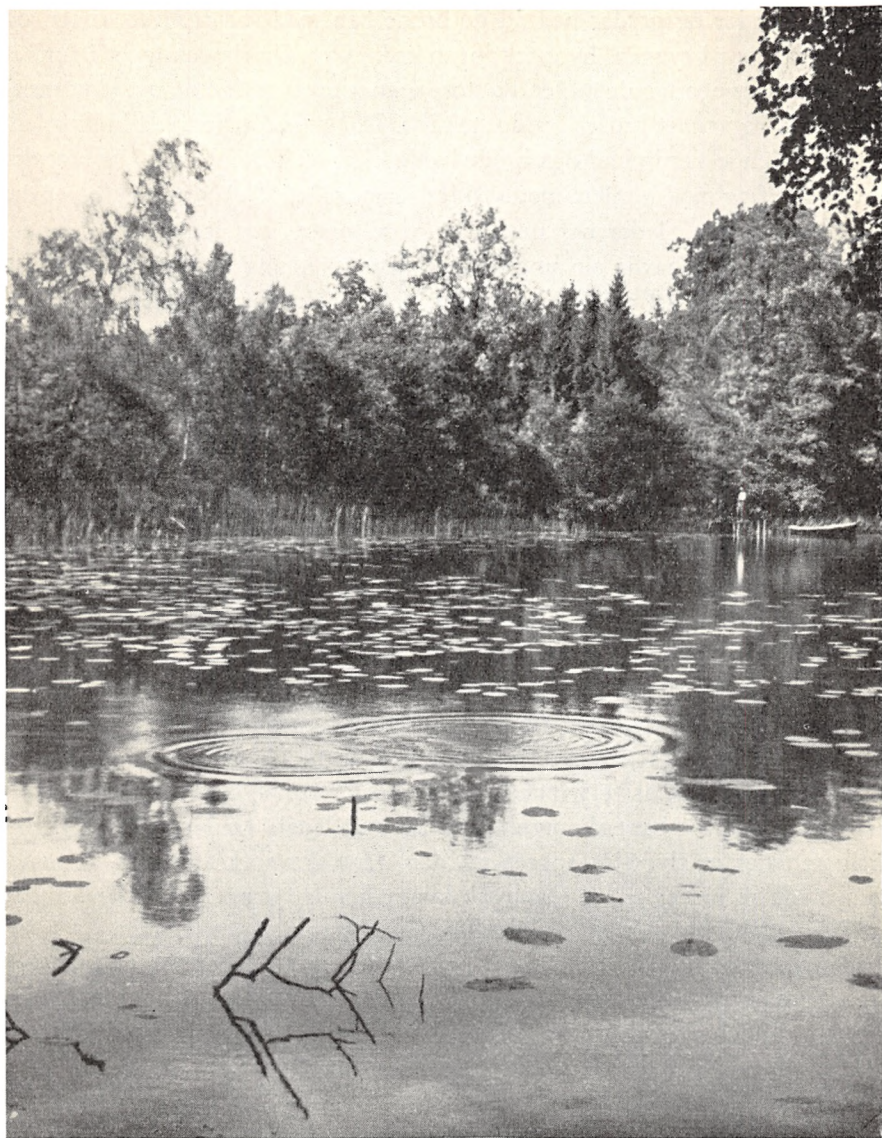
Og Hareskoven vokser til storskov ved at hænge så intimt sammen med Jonstrup Vang, der nærmest føles som en aflægger og med Nørreskov og Ganløse. Så intimt forlovet med Hareskoven er Nørreskov, at jeg ofte har bemærket, at det brede København, som har været på tur i Nørreskov, uden smålige hensyn til detaljerne siger: Vi har været i Hareskoven!

Men naturligvis går Københavns erobringer langt videre nu, da det er bilernes tid, og Farumskovene, Ganløse Ore, Farum Lillevang og Ravnsholt, rækkende op mod Lillerød, hører for den, der kører med motorkøretøj, lige så intimt til storbyen som Hareskoven for dem, der kører på cycle. Slagslunde og Uggeløse går med ind i billedet, men så er vi også i denne, den nordvestlige retning færdig med det, der med føje kan siges høre til københavns-egnens skove. Så har vi tilbage i det rene nord Geelsskov, der er så kedelig fra hovedvejen, men så dejlig inde bag hegnene, og den dybe Rudeskov, prægtig mellem prægtige skove.

Alt det er københavnsegnens skove, en uendelighed af det, man nu kalder rekreatiomsråder, og allerdejlignst fordi de ikke hænger helt sammen, men oftest hver for sig udgør en enklave, som hyppigt har en karakter, der afviger ganske fra de andre. Men de har eet fælles præg, deres skønhed er betinget af, at de ligger i et terræn, som er bestandigt afvekslende, hvor udsigter stadig åbner sig, og hvor man kun i de færreste tilfælde kommer til at opleve, at skov er kedelig, hvad den ellers kan være nogle steder herhjemme og er mange steder i Sverige.

— Den *møjkedelige* forstmæssige bøgeskov hørte jeg engang Erick Struckmann kalde bøgeskoven i lømmelalderen, og det er måske drastisk, men også rigtigt, hvad der ikke er skovfolkenes skyld, for det er først i vore dage, at man har fundet på, at det ikke er vedmassen, der er skovens største værdi, men den glæde, den frihedsfølelse, den oplevelse, den giver de mange fra den store by, der vokser sig bestandigt større, men mod hvis byggemæssige umættelighed statens skove på deres vis står på vagt.

En dag tager man i Hareskoven, den er stadig ungdommens skov, og der går et træk af cykler fra det triste Nørrebro ud til skoven. Små tog piler ad Slangrupbanen, hvis vogne er blevet kedsommeligt rødbrune som alt statsbanernes væsen, medens den før var selve skovtoget med sine morsomme, kulørte vaggoner. En fransk veninde af mig, der havde hørt os tale om futtoget, kaldte pjanket det lille tog for *Train de fyt!* Men den humørløse, rødbrune statsbefordring, der iøvrigt er lige så ringe anset for præcision og hurtighed som altid hos de indfødte, kører gennem stort set uforandrede herligheder, og vognene er fyldt med gule spejderdrengene og blå piger, og der

Løgsø i Rude skov. Mellem Trærnes ubrudte rækker ligger skovsøen, netop som man venter den. Her er fjernhed, mystik og romantik om „Søen i Skovens dybe Gem.“

dingler pander og gryder ned ad de brune ben med spejderlivets rifter, og der er toplæs på ryggen, hvor teltdugen er bunket. Og skoven tager i foråret imod med heggenes gule rakler, de store graner rager endnu op over løvtræers småkravl, og vandet bruser fra de små løb. Der er iskagebod ved indkørslen, der er støjende færdsel ad den brede landevej og ved Bøndernes Hegn er der rød-hvide flag mod himlen, motorcykler i hundredetal i skovkanten, og er det en sommeraften, lyder der musik fra paviljonen, og der danses derinde. Skoven selv, der havde sin ungdom, medens man selv havde sin barndom, er blevet stor, og det mærkelige er sket, den er ikke forandret nær så meget, som man troede.

Kommer der ikke ud fra granernes rækker og masende gennem kæmpestore ørnebrejner samme slags stifindere? Spejderhornene lyder . . . og på de lønlige stier går man med hinanden i hånden. Hr. Læderjakke, der er kommet herud på sin *Red Hunter*, som motorcyklen meget passende hedder, og hans lille hjerterdame i slacks eller jeans. Det er kontorernes, butikernes, måske mest værkstedernes og fabrikernes ungdom. Hareskoven er i bedste forstand folkelig. Den er stor nok, frodig nok, den gror stadig af al sin ungdoms og manddoms kraft — så uimodståelig i sin styrke, at den hurtigt befrier sig for de skrammer, der kommer af at omgås mennesker.

Hvem kender skovens historie? Den er ikke skrevet, som Dyrehavens er det. Men noget af den kan dog findes i gamle dokumenter fra svenskekrigene, hvor skoven ikke var i bedste forfatning og iøvrigt hovedsagelig ansåes for at være egnet til at drive svinene ud i, så de dér kunne ernære sig sommeren lang af olden — bare skovsvinene holdt sig dertil! Under første verdenskrig rettedes et alvorligt angreb på den. Hareskoven måtte som de andre skove yde sit bidrag til, at Danmark kunne komme gennem *de* krigsår uden at fryse mere end strengt nødvendigt. Ganske som skovene siden — i den anden verdenskrig — måtte yde et bidrag, der var så betydeligt, at man nok kan komme på de tanker, at det ikke alene ville være dejligt, men også klogt, om man med større interesse gik ind for de planer om nye skove, der ikke i vore dage er blevet til så forfærdelig meget andet end tale.

Ja, hvilken skov er Hareskoven ikke! Man kan komme dér en sommersøndag og måske synes, at der er for mange mennesker, men hvor langt skal man væk fra de mest kendte stier, for at ensomhed og skovens fred alligevel er her! Og som det gælder for de andre skove, sådan gælder det for denne, at der rundt om den er megen dejlighed, som faktisk hører med til billedet af skovene selv. Ligger der ikke, helt omgivet af skoven selv og dens vedhæng Jonstrup Vang, den nydeligste Hareskov Bjergby med huseene klatrende på det kuperede terræn?

Ved Nybro mellem Lyngby og Frederiksdal. Dette område er erobret af det brede Københavns ungdom. Sommerlivet her er folkeligt og præget af godt humør.

Og søer er der — og endda en slotsruin — der er lige så god som mangen en ældre — i Aldershvileslottet, hvis historie om Grevinden af Bagsværd kan være på højde med adskillige af dem, der fortælles om større og mere berømmede slotte. Er ikke den brede Fægyde med sine rutschebanebakker i nærheden af holdepladsen Syvstjernen et dansk skovbillede af skønhed? Her lå indtil fornylig Hareskovpaviljonen, der blev offer for flammerne en nat, men burde have en værdig afløser, for stedet er yndigt nok dertil. Hareskovby selv er vokset og vokser bestandigt; nu har Hareskoven her fået sin egen kirke, og en kirkegård strækker sig udenom, medens skoven står vagt om det lille samfund, der hygger sig under bakker og knejsende ædelgran. Ikke langt fra det sted, hvor Hareskovpaviljonen lå, hændte der en tragisk begivenhed, som endnu mindes. På *Ravnehus* boede en skovfoged. En nat hørte han skud, greb geværet og løb med en karl ud for at finde krybskytten, der havde et nylig skudt dyr på ryggen. Krybskytten fyrede, ramte skovfogden i underlivet, så han måtte bringes døende hjem, medens gerningsmanden snart efter blev fundet og måtte blive til sine dages ende i tugt-

For mange er skoven smukkeste, når den står med efterårets stærke farver og bladene falder. Der er både vemod og skønhed over skoven, når den bereder sig til vintersøvn.

huset. Igennem tiderne siden da, det var i sidste halvdel af forrige århundrede, drabet skete, er skovfoged Thomsen blevet mindet på stedet ved en udskæring i en gammel bøg. Jeg har ikke set det fornylig, men jeg skulle tro, at bøgen med sit dystre minde endnu stadig knejser mellem Hareskovens andre, skønne kæmper.

Og hvad fortæller ikke alene navnene herude. Her er Ønskebøg og Hejrebakke, her er en Djævlemose, og i Hareskoven har groet træer, som ved deres størrelse erhvervede sig egne navne. *Grenaderen*, en eg, hvorom fem mand knapt kunne spænde, eller *Skræderen* og *Madammen*. Nogle af de store træer er faldet, andre knejser endnu og har set al den udvikling, der er sket siden dengang, det ikke kunne falde nogen københavnere ind at tage på skovtur herud, til vore dage, hvor hele København er netop denne skovs gæster.

Men stop nu lidt. Det er let at forfalde til at sige alt for meget om Hareskoven, og der er så megen anden dejlighed på de samme kanter. Ved Bøndernes Hegn kiler marker og bebyggelse sig ind mellem skovene, ved den østre side

Her har prosaen afløst skovens poesi; den ranke bøg, der har skænket generationer glæde, falder for økserne; stammen giver fortrinligt gavntræ og grenene udmærket brændsel.

ligger den yndige, lille ejendom Kulhus, der engang var overførsterbolig, men nu er i privat eje. Før Frederiksborgvejen blev bygget om, lå Huset næsten lige ud til landevejen; til dets præg af andre tiders solide, borgerligt hyggelige kultur er nu kommet den værdighed, der følger med at have støj, jageri og bilos på afstand. Hvormange har ikke stået og betragtet dette gode hus, hvis smukke have anes, og følt, at her ville det være godt at bo! Et ønskehus, der i hele sit væsen holder alt moderne væsen fra sine enemærker. Man kan gøre en omvej, følge den gamle vej forbi, men få giver sig tid dertil.

Og snart efter har vi Kollekolle og så Nørreskov. Nørreskov, der går næsten umærkeligt over i Frederiksdalskovene, og som grænser lige ned til Furesø med de mest fantastiske ture langs Københavnsegnens aller dejligste dekoration, den dybe Furesø, der har så ilde et navn for sin farlighed, men som sætter præg på hele den del af hovedstadens omegn, hvori den breder sig. Nørreskov har som de andre skove været underkastet forvandlingens lov, mest mærkbart ved den udvidelse af Frederiksborgvejen, der er sket i de seneste år. Som der ude ved Rudersdal står et mindesmærke for den franskmænd *Marmil-*

lod, der byggede kongevejene, burde der her til sin tid rejses et for Københavns amts vejinspektør hr. Valeur Meller, der har bygget Danmarks første virkelig landskabeligt gennemførte vej. Her er ingen af de hæslige afgravninger, der gør moderne vejes rute gennem bakker så grimme. Her er brede rabatter, hvor den gule løvetand får lov at brede sig, og hvor træerne står frit-huggede med de bedste eksemplarer på præsentérbakke. Og cyclestien er ført med pittoreske slyngninger ind i skoven, snart gemmer den sig for hovedvejen, snart stikker den ud igen, så de cyclende kan få et glimt af dem, der stryger forbi derude. Det er henrivende gjort, og den, der holder af Nordsjællands skove, bør sende vejbyggeren en venlig tanke. Her er ingen tegneboardsanlæg med lineal og passer alene, men resultatet af et kultiveret menneskes fornemmelse og forståelse af, at det slet ikke er så svært at forene det teknisk rigtige og det kønne ude i naturen.

I et sus kommer man ad den store bakke ned til Fiskebæk og passerer forbindelseskanalen mellem Farumsø og Furesø netop på det sted, hvor man i vore forældres unge år kunne køre med amfibiebåd mellem de to søer. Nu er der kun to parter, som må færdes på den yndige Farumsø med maskinkraft, nemlig skovvæsenet, som fører tilsyn med fiskerettighederne og ejeren af den lille ø Klavs Nars Holm. Om den er det, sagnet fortæller, at Valdemar Atterdag havde lovet sin nar *Klavs* en ø, og til gengæld lovede narren sin kong en ret fiskesuppe. Da Klavs fik sin ø, syntes han nok, at den var lovlig lille, og da kongen kom på besøg, var der budt på ålesuppe.

— Hvor er ålen, spurgte kongen.

— I søen udenom, svarede narren.

I vore dage ville enhver anden end en nar blive glad for den lille perle, som øen udgør. Der er bygget to villaer på den, men store, kuplede træer skjuler helt bebyggelsen, og øen ligger paradisisk dejligt — utilgængelig nok til at man kan lade fantasien lege med, hvordan der er derovre!

I den fjerneste ende af søen strækker sig Sorte Mose, op over den løfter sig Ganløse Ornedes vældige træer, der er på en gang noget yndigt sommerdansk og — især når himlen formørkes — noget af en af de amerikanske skovsøers præg over den. Når en rødmalet kano skyder hen over søens flade, drevet frem af et par unge, kobberbrune arme, er illusionen om søen inde i den dybe skov fuldkommen. Men det er kun mod syd og vest, skoven virkelig står tæt, ellers er træerne kulisse. På den anden bred ligger Farum by. Endnu ikke mere fordærvet, end at der er hygge ad de små veje, som fra landevejen fører ned til søen, til Farum Klosters fine bygning, hvor katholske søstre stadig lever og holder hvilehjem for trætte mennesker,

og hvor biskoppen selv er en hyppig og velset gæst. Eller ved den lille kirke og de små bondehuse omkring kirkegården.

Oppe i „Gaden“, der udgør et stykke af Frederiksborgvejen, står majtræet festligt, frodig og kuglerundt. Sådant har det set ud i små, danske landsbyer gennem tiderne. Spændende, om Farum fortsat kan bevares!

Fra Farum kører man ud til Ganløse Orned. Man kan gøre turen morsom ved at køre igennem den lille *Hestetangsskov*, der strækker sig langs Mølleåens nordre bred. Det er her, det store, fredede moseområde, der interesserer geologerne så stærkt, befinder sig . . . mindre videnskabeligt anlagte skovgæster vil finde den mest fuldkomne idyl, moser, hvor frøerne kvækker og guldsmedene sværmer, og hvor ellekrattet strækker sig langt og mystisk. Vejen er ganske smal, om vinteren gynger det under hjulene og to vogne skal helst ikke mødes. Her bor også københavnernes i misundelsesværdige omgivelser. Fraset et lille stykke med „misforståelser“, der synes at være bygget af automobilkasser eller lignende materiale, har københavnernes indrettet sig i forladte bønderhuse og husmandssteder, der er gjort umådeligt fine, og hvor de bor så dejligt, at det ikke er til at beskrive. Foran sig har de mosen, så en vældig skrænt og bag denne strækker sig Ganløse-skoven.

Her er vi også nær søernes egn. Der er ikke langt til den flade Bastrup Sø med Ganløse Eged for enden og med sit stenhus, den cirkelrunde tårnruin, hvis oprindelse er aldeles ukendt. Endelig en nordsjællandsk sø, der holder skoven lidt på afstand; det er afveksling og søen i de frodige marker er af stor skønhed. Og lidt længere væk Slagslunde Skov, helt uden præg af lystskov, snarere af alvorlig værdighed, mere storskov end de fleste af de andre her på dette lag. For sin fod har man Buresø, dybt nede mellem skrænterne, oprindelig noget af det yndigste Nordsjælland, men efterhånden lidt udhulet i sin skønhed (navnlig i den østre ende) af et sommerbyggeri, der ikke er bedre, end den art plejer.

På den anden bred har vi Uggeløse Hegn, men er nu lige på grænsen til det, man ikke rigtig kan kalde københavnsegn. Tilbage går det altså gennem Slagslunde Skov og til Slagslunde by.

Mellem vældige enge ligger den lille, gemte by som en ø, fra hvis høje punkter man skuer ud over markernes hav . . . højest ligger den lille, mørkladde kirke, ved aftenstid burde det spøge her. Det gør det måske.

Ravnsholt Skov nord for Farum. Pudsigt nok, men så troligt følger udflugtsstrømmen de mest betrængte stier, at der såmænd er talløse københavnere, endda af dem, som nok kan de fleste af de skove, vi allerede har nævnt, på fingrene, men som ikke aner, hvor denne ligger. Den er langt senere „op-

daget“ end de andre statsskove omkring Farum, men er ellers med sine ranke, kæmpstore graner og sit afvekslende terræn værd at se nærmere på. Bilisterne er også begyndt at finde den. Om søndagen går der en tæt strøm af motor-køretøjer via Farum op gennem Ravnholt og i retning mod Allerød og Hille-rød. Er man træt af Kongevejen tummel og larm, er det fra København ingenlunde nogen dårlig vej til Hillerød. Skoven selv er vild nok, og *Katte-hale Mose* og *Høvelte Vang* er værd at gæste.

Snævre veje inviterer til alle sider, små, venlige huse er der også, rigtig en vej med kønne, fordringsløse småhuse og haver omkring. Med guldrøgn og syrn, dansk sommerland som det er venligst.

Kører man fra de områder, der her har været på tapetet, nord om Furesø, er man i det landskab, der skovmæssigt præges af Rude Skov og Geels Skov. Det er med de to skove som med så mange andre af dem, der gennemskæres af de helt store veje, at man let kommer til at betragte dem som kulisser langs vejen . . . men de er begge to mere værd, selvom det nu slet ikke er så ringe en part af deres værdi, at de gør turen fra Helsingør ned til København

En snes kilometer fra millionbyens uro og støj kan den aldeles uberørte idyl findes som her, hvor den unge mand fra Birkerød-egnen vander sine køer.

smuk og afvekslende. Kommer man nordfra, danner Høsterkøb, med en lille skovklat omkring den ikke alt for kønne kirke og en stemningsfuld og fredelig skov-kirkegård, optakten til Rude Skovs herligheder. Til den anden side har man Sjælsø nedenfor bakkerne. Den kan ikke ses, men må opsøges. Rude Skov selv har det som de andre skove langs de store veje, den har mærkværdigt nok ikke taget skade på sin sjæl. Ser man væk fra de allerstørste udflugts-søndage ved sommertid eller om vinteren, når sneen er faldet, kan man rigtig fortabe sig i skovensomheden her. Snoede veje over et rigt varierende terræn med al mulig bevoksning gør vandringen spændende. Men bare at køre gennem Rude Skov er festligt, og Hovedvej 3 fremtræder her som en ren rutschebane, tempoet er hårdt på udflugtsdage; man skal ikke søge freden lige op ad vejen, men det er der alligevel nok, der gør. På hvert et raststed lige ud i bilerne, i støv og os nyder københavnernes madkurven og spektaklet. Inde i skoven er mange af udsigtpunkterne groet til, men der er yndigt også ved moserne og søerne Agersø og Løgsø. Geels Skov afslutter turen ind mod København, og det er ikke alene hoved-

Her er et andet billede fra en af skovenes udkanter, også landligt og fredeligt: Gåseflokkens, der en højsommerdag marcherer over vejen mod en af skovens småsøer.

vejen, som fører midt igennem den, der er præget af en stigning, der er ualmindelig brat i denne del af landet. Traver man ind i skoven, hvoraf en del er drevet som lystskov og som rummer den berømte Holtekollen bakke, vintersportsfolkenes lille stykke Norge, sommetider belagt med sne, hentet pr. banevogn hos vore norske venner, vil man opdage, at terrænet næsten er forrevet. Med de pragtfulde ædelgraner, sine slyngede veje, sin meget afvekslende beplantning er det en skov af et særpræg, som ikke anes af den, der suser forbi ude på den travle, travle hovedvej og ikke giver sig tid til andet.

Ja, skovene omkring København! Om de nu ikke havde været der, så ville København have været noget ganske andet, noget ringere og kedeligere. De går måske ikke i bogstavelig forstand ind i vor hverdag, men de nærmeste skimtes dog helt inde fra høje punkter i byen. De ligger der altid, åbne, gæstfri og ufordærvede. Det er klart, at det ikke morer skovens folk, når de om mandagen skal ud og samle papiret og æggeskallerne sammen, men en dag får man vel udryddet skovsvinene helt. Og iøvrigt! Der skal altid ryddes op, når der har været fest, og hver udflugtsdag i skovene er en festdag for københavnernes, som man bør unde byens trætte børn.

Hvor er der så allerdejlignst derude? Ja, skulle jeg give noget enkelt sted prisen, så måtte det blive omkring Mølleådal og Farum. Måske har De gået med pigen i hånden et helt andet sted, og så ligger naturligvis den allerdejlignste skov dør, medmindre De da skulle have skiftet pigen ud siden og altså etableret et nyt hold minder.

Jeg har området ved Mølleådal og Terkelskov og Hestetangshus i en særlig klasse. Kan De huske, at vi begyndte med at tale om drengenes cycleture? Een af de lange gik helt herud og højt på en bakke i skoven nedgravede vi en thedåse af blik, hvori et hold tinsoldater — eller det var nu cowboy'er — skulle overvintre. Midt om vinteren travede vi en dag på ski ud og skulle se til dem. Jorden var hård som granit, først hen på foråret var det til at komme ned til de overvintrede. Malingen var faktisk gået af overvintringsholdet . . . men den er aldrig gået af minderne om, hvad skovene omkring København betød for drengene, der voksede op i den store by og som lærte af deres far, at det ikke var i byen, men ude på landet og i skovene, at man rigtig levede og altid kunne tage ud, når man trængte til at være lidt færre forsamlet, end vi er til daglig i en by, vi kan lide. Men som for mange af sine børn har grå og hårde fortovsfliser at slide på, mere end det er godt for sjæl og sind.

I dalens bund bugter en å sig gennem en smuk og uberørt egn inden for de grønne områder, hvis stianlæg kun få kender.

DE GRØNNE OMRÅDER

AF TAGE CHRISTIANSEN

Truende bebyggelse gav stødet til en aktion for at sikre nogle naturskønne pletter i Nordsjælland som nære udflugtsområder for Storkøbenhavns befolkning. Det skulle ikke blot være nogle isolerede idyller. Det skulle være perler på snor. Ja, man gik allerede i starten så vidt, at de grønne områder bogstavelig talt skulle hente storbyens mennesker helt inde på gadehjørnet og trække dem ud ad grønne stier og veje gennem landskabelig skønhed, ikke blot til at se på i forbifarten, men også til hvile og rekreation. Og hurtigt meldte sig også kravet om grønne stier som forbindelsesveje for de mennesker, der er flyttet uden for byen, men skal færdes til og fra arbejde.

De grønne områder blev et begreb — blev en speciel arbejdsopgave.

Naturfredning var for slet ikke så længe siden noget eksklusivt, noget videnskabsmænd arbejdede med til glæde for den „overklasse“, der havde ferie til hvile og råd til rekreation. Nu er det lige så meget kommunalmænd som særlige fredningsekspertes, der sørger for åndehuller til befolkningen,

Skov og slette og maleriske buskadser mødes i den nordøstlige del af området i fredet landskab i nærheden af Vedbæk.

og nu, da ferie er blevet en ret for enhver, er det for hele landets befolkning, der arbejdes i fredningsager — eller for alle lag i storbyen.

Utterslev Mose, det af de grønne områder, der ligger nærmest udenfor københavnerens vinduer, stod allerede i 1931 på kommunalbestyrelsens dagsorden. Det vedtoges, at et område, der senere afrundedes til ca. 200 ha ved at inddrage Brønshøj Kirkemose og bakkerne ved Brønshøjholm, skulle udlægges som offentlig park.

I 1936 udsendte Dansk Byplanlaboratorium en betænkning „Københavns-egnens grønne Omraader“. Men først efter vedtagelsen af den nye naturfredningslov blev det muligt at søge at få opgaverne løst.

Den 13. april 1938 kom det tillæg til naturfredningsloven, der særligt tager sigte på fredning af de grønne områder, og kort efter, den 2. juni, blev „Det grønne Udvalg“ nedsat af statsministeriet. Det skulle tilrettelægge en fredningsplan, og man begyndte ganske naturligt nord og nordvest for København, hvor de største naturværdier var at finde, og hvor udstykning og bebyggelse truede mest. „Sti-Loven“ af 12. november 1940 gav udvalget den praktiske mulighed for også at gennemføre den grønne betænkningens forslag til cykle- og gangstier og parkveje.

Mølleåen har sit udspring ved Ganløse. Endnu er det ret få, der finder vej til stedet, så fårene kan græsse trygt.

Man optog i planen områder i tilslutning til skove, søer og åer, således at der kunne dannes en sammenhængende kæde, et grønt bælte af naturskønne områder i indbyrdes forbindelse ved en „grøn“ trafikåre, en parkvej, en cykle- og gangsti eller måske blot en gangsti.

Graden af fredning i de i planen anførte områder er forskellig. Normalt indtræder virkningen for en ejer først i det øjeblik, han vil foretage en forandring. Nægtes tilladelse hertil, kan der kræves almindelig fredningsssag rejst. I almindelighed er det forbud mod uønsket byggeri og mod ændring af landskabets karakter, der er det afgørende.

Starten for de grønne områder var strålende. Naturfredningen havde stærk medvind og dertil kom det faktiske, at der var brug for at fremme sti-anlæggelsen som beskæftigelsesforanstaltning.

Men arbejdssituationen skiftede efter besættelsestiden karakter. Der blev stigende efterspørgsel efter arbejdskraft andre steder. Den storstilede plan om sti- og vejanlæg til at forbinde de grønne arealer var godt halvvejs løst, da pludseligt alt gik i stå. I hvor høj grad det hele standsede som ved et trylleslag kan man se adskillige steder. Der kan findes rene tornerosestier

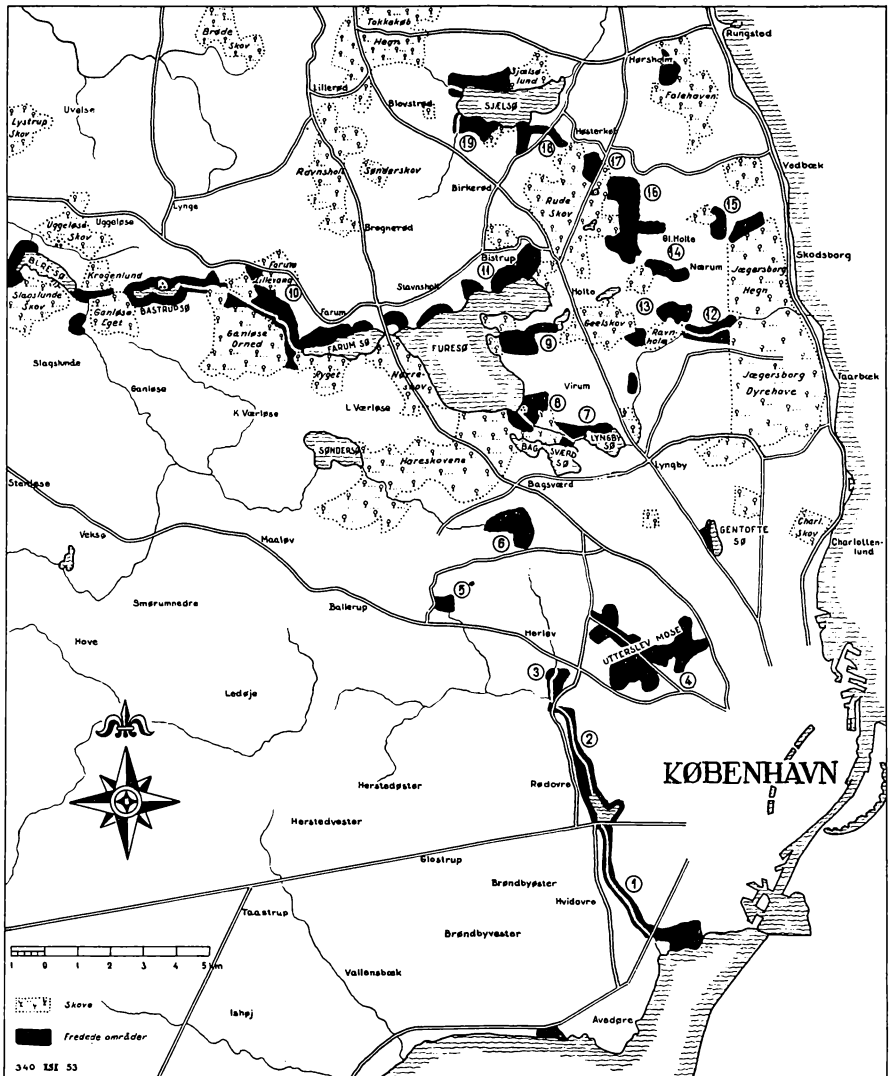
De grønne områder er typisk nordsjællandsk natur, hvortil de smukke skovbryn hører — som ved indgangen til Ryget skov.

gennem den mest fuldkomne idyl, men de er både gemt og glemt, fordi de både begynder og ender blindt.

„Det grønne Udvalg“ opløstes i efteråret 1952. Dets opgave blev overtaget af statsministeriets konsulent i fredningssager.

Med stianlæggenes ufuldstændige karakter har de grønne områder endnu ikke opnået den popularitet, de fortjener. Men den skal nok komme, når der meldes klar bane, og befolkningen får de rent praktiske oplysninger om herlighederne, der venter i cykleturs afstand fra byen.

De grønne områder begynder ved det første gadehjørne, når man inde i byen har forladt Frederikssundsvej ved Bellahøjvej. Hareskovvej hedder den brede parkvej ud gennem og ud til det grønne. En fanfare og et program. Endnu løber vejen ikke længere end til Mørkhøjvej. Så stopper den brat foran et endnu urørt bælte, der forlængst er eksproprieret, fremover i det stigende og derefter faldende terræn til ringvejens store rundkørsel for videre fremme ved „Skovbrynet“ at slutte sig til Farumvejen gennem Hareskov. Og vel en dag ende i Hundested. Dermed ville storbyen have fået den

Oversigtskort over Københavns-egnens grønne områder.

1. Vigerslevparken. 2. Krogbjergparken. 3. Kagsmose. 4. Utterslev Mose. 5. Sømosen. 6. Smørmosen og Fedmosen. 7. Åmosen.
8. Frederiksdal. 9. Maglemosen. 10. Hestetang. 11. Vaserne.
12. Mølleåen. 13. Ravnebakke. 14. Kalvemose. 15. Kratmose.
16. Høje Sandbjerg. 17. Femsølyng. 18. Åsebakken. 19. Bjerget.

Gode bilveje er med til at knytte forbindelsen mellem de grønne pletter — vejen her følger den smukke skov Ganløse Eget.

store udfaldsvej også for langturs-udflugterne og omvejen over den stærkt trafikerede hovedvej til Hillerød ville få en tiltrængt aflastning.

Den 100 m brede parkvej slår tonen an allerede i Utterslev Mose. Det er ikke en åndløs autostrada. Det er, så vidt det er foreneligt med moderne krav til trafikken, et vejanlæg med en sjælden landskabelig ynde. Brede, grønne bæltter, nogle steder med træbevoksning, løber ikke altfor regelmæssigt mellem kørebane og cyklestier. Længere ude, i det nye vejstykke gennem Nørreskov før Fiskebæk, røbes måske tydeligst hemmeligheden ved det. Kørebanen er ikke bredere, end at bøgekronerne når sammen over den, fordi cyklestierne følger deres egne veje halvt skjult inde mellem træerne. Skovvejens karakter er på denne måde bevaret.

De grønne områder, der slutter sig til den ufuldendte Hareskovvej, er alene i starten på københavnsk område i Utterslev Mose 400 tdr. land. Og det er park i naturtilstand, søer og mose og fredfyldte sivøer som reservat for uendelige mængder af fugle. Før mosens regulering konstateredes ca. 100 arter, men mågerne er nu stærkt dominerende — også som lydeffekt.

Fra parkvejen gennem mosen tager København sig ganske overordentlig charmerende ud. Randbebyggelsen falder harmonisk med røde hustage ned

Bastrup sø, hvis bredder indgår i storbyens åndehuller, er af en egen landskabelig skønhed. I baggrunden t.v. ligger ruinen af Bastrup Stenhus.

mod mosen og minder nærmest om kanten af en stor provinsby. Kun Grundtvigskirken og Bellahøj-skyskraberne minder om, at det er storby. Hvad den store gasbeholder ved Mørkhøj unægtelig også gør.

Vejen løber forbi Gyngemoseparkens grønne område, og når den er ført videre, får den forbindelse med østranden af det store, grønne område med Smør- og Fedtmosen kort før Hareskoven.

Hvor Furesø og Farum Sø med Mølleåen forbindes ved Fiskebæk, er man i centrum for de grønne områder.

Når de 100 km stianlæg i fredningsplanen er fuldført — der er foreløbig godt 60 km, men blot ikke sammenhængende, stianlæg at færdes på — vil der være den skønnest mulige cykle- og gangsti lige fra Bure Sø til Holte, hvorfra der er flere forbindelser til grønne områder østpå, hvor navnlig de fredede arealer ved Høje Sandbjerg er af særpræget og storslået karakter.

Men selv om der endnu er huller i stianlæggene, er hovedsagen dog, at de er *sikret* ruterne igennem, så fuldførelsen blot er et spørgsmål om tid. Og i meget store og smukke naturområder er der afsluttede anlæg.

Gangstien omkring hele Lyngby Sø udgør en helhed. Der er gangsti syd om Furesøen mellem Fiskebæk og Frederiksdal. Nord om Furesø er flere

En høstdag ved Sjæl sø — et udsnit af en rigt afvekslende nordsjællandsk natur med sø og skov og mark og udyrkede arealer.

naturskønne områder fredet i forbindelse med den anlagte cykle- og gangsti fra Fiskebæk til Holte. Et stianlæg langs Farum Sø og videre langs Mølleå-dalen er endnu til dels kun en skøn drøm, sikret på papiret. Men midt inde i paradiset kan man være heldig at finde et brudstykke af en vidunderlig sti, der følger Mølleå-dalen omtrent fra de skovklædte skrænter ved Grethes-holm, forbi Gedevase Bro og til Broen ved Hestetangshusene, hvor den skulle krydse vejen til Vassingerød, men pludselig stopper op.

Men til den dejlige Mølleådal fører en fortrinlig kørevej, der altså tillader også bilister at komme midt ind igennem eventyret. Den følger på afstand Farum Sø og fører lige ned i dalbunden ved Gedevase Bro. Men man kan ikke lade være at stoppe op, før man kører ned ad dalskråningen. Her har man foran sig den oase, hvor igennem Mølleåen slynger sig i fuldkommen idyl, lyse, små birke glimter i dalbunden, uden om er skove og skrænter og malerisk ligger Hestetangshusene i en fjern skovkant. Det fredede område her er tre-fire km langt og fra 100 til 700 m bredt. Og her som andre steder følger man med hensyn til kommende bebyggelse det princip, at husene får lov at ligge udenfor dalen, oppe på skråningerne. Så er det fredede område helt ud til glæde både for beboere og besøgende.

Den skovkransede og fredsfyldte Bure sø er det vestligste område i det grønne bælte tværs igennem københavnernes udflugtsegn.

Kørevejen løber tværs over åen og op langs skovbrynet på den anden side, så man også får udsigten derfra, fra randen af Ganløse Ore, og så rutscher man ad Vassingerød-vejen igen ned i dalbunden og passerer ved Hestetangshusene såvel en bro som den foreløbige afslutning af stien langs åen, før man forsvinder op i Terkelskov.

Men der er mere endnu, hvis man fortsætter til den lille landsby Bastrup. Herfra — i forbindelse med vejen fra Hillerød over Lyng — er der ved hjælp af „Sti-Loven“ skabt en god kørevej langs Bastrup Sø, en vej, der samtidig på den nordlige side danner ramme om de fredede søbredder. Det er en sø af stor, landskabelig værdi, i en åben og smuk natur og dog med skov, Ganløse Eget, til at give landskabet fasthed og karakter. Hele vejen rundt er de grønne bredder fredet i en dybde fra 100 til 200 m og omkring den gamle borgruin er der fri adgang til ophold og til badning.

Langs Ganløse Eget fører en „grøn“ sti til Buresø ved Slagslunde Skov. Også her er lagt et bredt fredningsbælte, så også dette søområde indgår som en del af det grønne bælte.

Syd om skovene, der indgår i det grønne område, er i fredningsplanen optaget betydelige områder, der navnlig ved Brusskov Bakker har helt andre

nordsjællandske karaktertræk. Her er stærkere linier i landskabet, større stigen og mere fald. Der findes en kørevej gennem og langs med disse meget smukke egne syd for Mølleådalene.

Københavnsegnens nordligste grønne plet er området ved Sjælsø, der har fået fuldført sine stianlæg, men som vil få forbindelseslinie ad påtænkte stier mod øst til de grønne områder omkring Hørsholm. Sjælsø er med sine meget smukke omgivelser, for en stor del skov og fri natur, og med sin beliggenhed udenfor alfar vej en af de nordsjællandske perler, og der har gennem årene været sat meget ind på at sikre området mest muligt ved fredninger. Det er i meget væsentlig grad lykkedes på den måde, at fredede grønne arealer forbinder skov og militært område — der jo også er sikret mod ændringer i karakteren — og der er skabt dejlige udflugtsmål, hvortil knytter sig eller vil knytte sig stianlæg.

Alt ialt omfatter Københavns-egnens grønne områder ca. 4600 ha landskabeligt smukke arealer omkring eller som bindeled mellem de givne særpræg i den nordsjællandske natur, søer og skove. Værdien deraf er på langt sigt. Men flere og flere opdager og glæder sig over, hvad der af fredningsmyndigheder og kommuner er skabt for byens folk til hvile og rekreation. Og en dag vil måske den traditionelle udflugtstur for fremmede turister i København til historiske og arkitektoniske seværdigheder få sin aller største attraktion i turen ud gennem de grønne områder, hvor man har forstået at bevare egnens karakteristiske natur netop som natur og hvortil man indbyder storbyens befolkning ved at lade en parkvej hente den helt inde ved sporvognsstoppestedet.

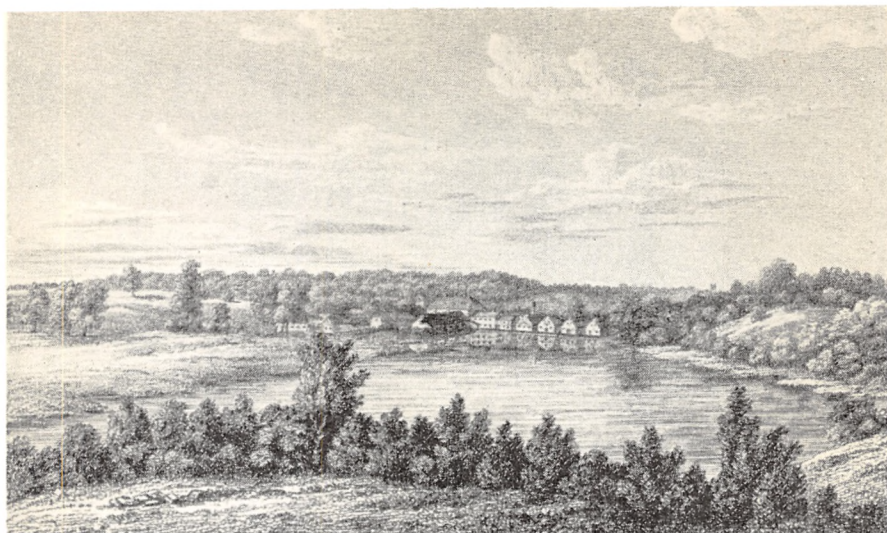
*Mølleåens navn minder stadig om dens opgaver fra gammel tid, men har nu klang af
poesi og sjælden skøn natur.*

MØLLEÅEN

A dr. EILER NYSTRØM

Denne artikel skrev dr. *Eiler Nystrom* nogle år før sin død, bestemt til Aarbogen om Nordsjælland. Der blev imidlertid ikke plads til den, men det er redaktionen en stor glæde her at bringe denne artikel, skrevet af en af de kyndigste kendere af Københavns omegns historie.

De minder om svundne århundreders kultur, vi ejer i Mølleåens navnkundige industriværker og i de gamle, nordsjællandske lystgårde og lyststeder — hvoraf mange er landskendte — er vokset ud af hovedstadens kulturliv og hænger nøje sammen med det. Og København var forud endnu mere end nu det sted, hvor alle tråde løb sammen — tvillingrigerne Danmark-Norges eneste kulturelle midtpunkt, residenstad, centrum for det industrielle og merkantilistiske initiativ og Nordens forbindelsesled med Europa. Det var derfor kun naturligt, at hovedstadens omegn havde et særpræg i ældre tiders Danmark, og det var strækningen nordpå, langs den dejlige Øresundskyst, der i særlig grad var præget af denne påvirkning. Mølleåen ligger i hovedstadens nærmeste omegn, største parten af lystste-

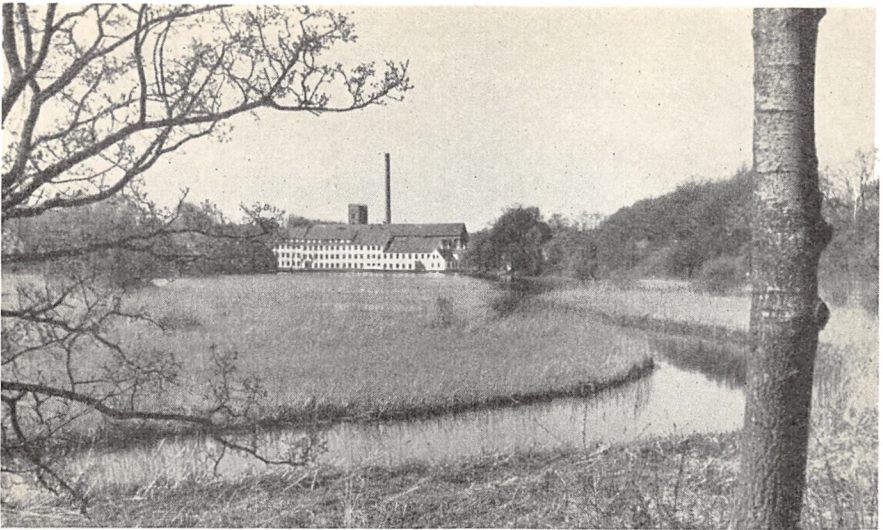

Brede er i dag erobret af moderne industrivirksomheder. — H. G. F. Holms tegning viser idyllen omkring den gamle kobberrmølle i 1823.

derne ligeledes, og at netop dette vandløb blev så intensivt udnyttet, og at lystgårdene netop fandt deres plads her, havde sin naturlige årsag. Åens værker var i reglen knyttet til industrielle bedrifter i den store by, og Københavns velstående borgere byggede deres landsteder i den nærmeste omegn, ligesom de gamle romere havde deres villaer og haver i Campagnen nær inde ved Rom. Nu om stunder har de mekaniske befordringsmidler vendt op og ned på de gennem århundreder tilvante begreber om tid og afstand — i gamle dage måtte fabrikkens slibe- eller valkemølle og handelsherrens landsted ikke ligge længere væk, end at man med vognspand bekvemt kunne nå sit rejsemål i et par timer eller tre.

Lystgårdene kom derfor væsentlig til at ligge i et område, der strakte sig fra hovedstadens enemærker i syd til grænsen mellem Københavns og Frederiksborg amter i nord og mod øst begrænset af Sundet, mod vest af Furesøen — d. v. s. de nuværende sognekommuner Gentofte, Lyngby og Søllerød, som vel ved deres nærhed ved hovedstaden, men nok så meget ved den kulturelle påvirkning, som dette forhold indebar, i vor tid er blevet en slags hovedstads-kolonier, selvstyrende dominions, nær knyttede til moderbyen.

Den hamborgske krønikeskriver Adam af Bremen, der levede i det ellefte århundrede, beretter os, at kyststrækningen langs Sundet den gang var opfyldt af vældige, uigennemtrængelige skove. Vore forfædre havde i en fjern

Brede værk stammer som flere andre af åens mølleværker fra middelalderen. Men stadig bugter åen sig yndefuldt gennem landskabet.

oldtid haft deres bosteder ude ved Øresundskysten, som vi kan skønne af de mange gravhøje og andre oldtidsminder, der findes her, men i folkevandrings- og vikingetiden var landets beboere atter søgt bort fra stranden ind i de dybe, beskyttede fjorde længere vestpå og havde overladt kysten til sig selv, så skoven uhindret kunne vokse til. Endnu i vore dage ser vi tydelige og rigelige levninger af denne vidtstrakte skovzone, der begynder tæt nord for København i skovparkerne ved Charlottenlund og Bernstorff (som oprindelig er gamle naturskove) og nogenlunde uafbrudt fortsætter helt ud til Kattegat. Disse vældige skove var opfyldt af større og mindre søer, hvis vand gennem talrige bække og vandløb banede sig vej til kysterne. Arresø regnes for Danmarks største indsø, den er nabo til Esrum, Gurre og Sjæl Sø, og nærmest ned mod hovedstaden har vi Furesøen.

Søer og vandløb skabte senere betingelser for en nordsjællandsk industri. Man tog naturkræfterne i sin tjeneste — begyndte så småt med vind og vand, medens vi nu er nået til damp og elektricitet. I hedenold knuste man sit indhøstede korn i en håndkværn, nu malede man det i vind- og vandmøller. Og af Nordsjællands vandmøller var de, der lå langs Furesøens afløb til Øresund — den 12 km lange Fure- eller Mølleå — de mest navnkundige.

Det var også dér, Nordsjællands ældste industri fik sit hovedsæde. De fleste af disse møller, der tilhørte Roskilde Bispestol sammen med det omliggende bøndergods, var vel nok overvejende kornmøller, men allerede i det fjortende

Den smukke spadseresti fra Ørholm østpå fører til Nymølle, hvis afvekslende landskab her ses i Holms tegning fra 1823.

århundrede synes flere af dem — at dømme efter arten af visse naturalieafgifter — at være anvendt i industrielt øjemed som bark- eller feldberedermøller, således at man dér tilberedte læder og skind til brug for skomagere og skindere. Mølleåen, hvor der i det syttende århundrede langs bredderne kunne optælles ni mølleværker, var enestående inden for datidens Danmark, der jo var adskilligt større end nu om stunder.

Vi må først lige løbe rækken igennem fra Furesøen til Øresund. Vi kender som sagt ni mølleværker, der alle er bevaret til vor tid — om de end ikke alle er i drift mere — men det er ingenlunde sikkert, at vi har rede på alle, der har eksisteret i århundredernes løb. Der kan i gammel tid have ligget møller, hvor der nu ingen er. Langsøbjerg Mølle — der nu ikke kendes mere — har uden tvivl ligget tæt ved Furesøen nær ved bispeborgen Hjortholm.

Den er i så fald rimeligvis identisk med den senere Hjortholm Mølle, eller som den nu hedder *Frederiksdals Mølle*. Den næste bliver så *Lyngby Mølle*, som er i drift den dag i dag, og hvor vandkraften stadig udnyttes. Derefter følger *Fuglevad* — ikke den vindmølle, der ligger indkilet i Frilandsmuseets grund, men vandmøllen lidt derfra — og så det store *Brede Værk* og *Ørholm* eller *Ørevad*, som det oprindelig hed. Alle de fem nævnte er ældgamle mølleværker, hvis historie går tilbage til den grå middelalder. Nær

ved Ørholm ligger *Nymølle*, der er den yngste i rækken, anlagt i det syttende århundrede, og derfor bærer sit navn med rette. Den nærmest følgende, *Stampen* eller *Stubbemøllen*, er ældre, medens *Råvad* også er fra det syttende århundrede. Og endelig *Strandmøllen*, der i hvert fald kan følges tilbage til det sekstende århundrede. Dermed har vi opregnet alle ni: Frederiksdals og Lyngby møller, Fuglevad, Brede, Ørholm, Nymølle, Stampen, Råvad og Strandmøllen. De tre sidste ligger inden for Dyrehavens område.

Disse mølleværker var altså industrimøller enten til stadighed eller med afbrydelser eller med en kornmølle ved siden af, når det gik skralt med industrien. Og det var en mangeartet industri, der satte sit ejendommelige kulturpræg på Fureåens mølleværker — der fremstilledes krudt og papir, man valsede mønt, forarbejdede kobber, messing og andre metaller, der var slibe- og poleremøller, der valkedes klæde og garvedes læder. Skønt værkerne var på mange forskellige hænder, udgjorde de en helhed, et samfund for sig — de forskelligartede virksomheder var dele af en fælles organisme. Furesøen var hjertet, der fik industrilivet til at pulsere langs åens bredder.

Arten af industrier føjede sig efter tidens krav, således at den enkelte mølle efterhånden kunne være krudtværk, kobbermølle og papirfabrik, således som

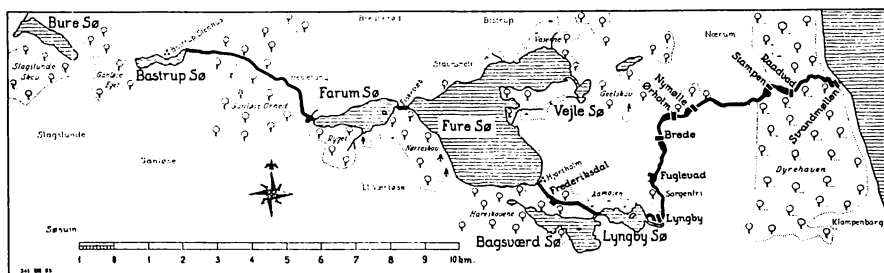

Ørholm er i dag et af Mølleåens mest yndede udflugtsmål, også til vintersport — men domineres stadig af det gamle værk.

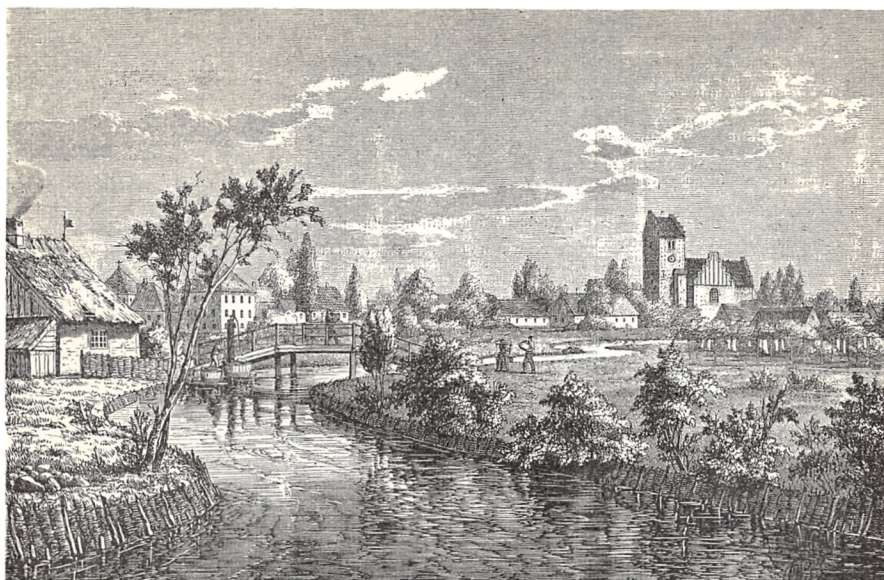
forholdene nu artede sig. Krudtmøllerne dukker op ved Mølleåen allerede i Kristian III's og Frederik II's tid. Frederik den Anden førte både krig og var navnlig en vældig jæger, så han havde god brug for krudt både til landsknægtens musketter og til „de lange Rør“ — d. v. s. jagtbøsserne, som jægerne brugte i vildtbanen. Fra Kristian den Tredjes tid var der krudtmølle på Ørholm, og den var i brug langt op i Frederik den Tredjes tid.

Inden år 1600 hører vi også om feldbereder- og papirmøller i Nordsjælland. De begyndte ikke netop ved Mølleåen, men ved Hvidøre-Bækken, der kom fra den nu udtørrede Hundesø ved Jægersborg. Her havde flere københavnske garvere fra ca. 1560 og et helt århundrede igennem en skindmølle, hvor man garvede og stammede sine bukkeskind. En tid var Hvidøre-Møllen også papirmølle, Sjællands ældste. Papiret blev den gang udelukkende importeret, og nu, da litteraturen begyndte at florere og forbruget øgedes, ville man se at få en fabrikation i gang inden for landets egne grænser. Men det gik ikke i første omgang — det blev Strandmøllen (der også begyndte som skomagermølle), som tog føringen på dette område. I to århundreder var det ikke blot den mest ansete papirmølle i kongens riger og lande, men den havde ry langt ud over landets grænser.

Fra Kristian den Fjerdes tid vokser initiativet ved Mølleåen — hovedstadens driftige handels- og industrimænd får jævnlig privilegier til fabriksdrift. Bl. a. fik et interessentskab 1641 bevilling på tilvirkning af våben og agerbrugsredskaber, artikler, der kunne være riget til gavn i krig og fred. Til et sådant værk hørte en slibe- og poleremølle, der kunne give fabrikerne en sidste afpudsning; interessentskabet udsøgte sig da til slibemøllens anlæg et sted ved Mølleåen inden for det senere nedbrudte Stokkerups område, og på den måde blev Råvad til. Valkemøllerne var allerede da gammelkendte, men fik en udstrakt betydning samtidig med, at det offentlige begyndte tilvirkning

Mølleåens løb fra Bastrup sø til udløbet i Øresund ved Strandmøllen — en fint spundet, men ofte spinkel tråd, der holder sammen på dejlige nordsjællandske perler af skov og sø og grønt land og til sidst den åbne kyst.

Mølleåen på sin vej gennem landsbyen Lyngby. Udsigten er fra jernbanen København-Lyngby, der åbnedes 1863. Tegning af C. Baagøe.

af klæde og lærred. Børnehuset på Kristianshavn var oprindeligt en fattig- og tvangsarbejdsanstalt, hvor vanartet ungdom og lediggængere blev anbragt og beskæftigedes med tilvirkning af lærred og klæde. Klædet skulle valkes, og Kasper Herbachs Mølle, der var ødelagt i svenskekrigen, blev nyopført som valkemølle og overtog dette arbejde. I 1670 købte fattigvæsenet også Stubbemøllen (eller Stampen) og havde en tid også en mølle i Ebberød til valkning af det fabrikerede klæde. Siden overtoges Stampen af den kgl. uldmanufaktur og forblev i statens eje indtil 1835, da man havde fået fabrikerne i Usserød i god gang og selv havde overtaget driften.

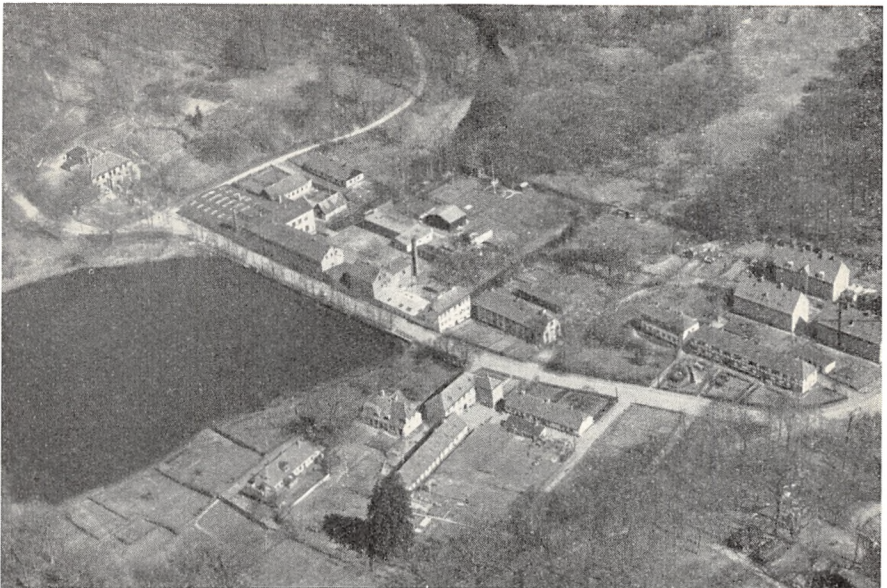
Omtrent samtidig med at den ovennævnte Kasper Herbach havde slået sig ned i Lyngby, havde rentemester *Henrik Müller*, et finansgeni i den store stil, anlagt et kobberværk ved den gamle Hjortholm Mølle umiddelbart ved Furesøen. Det var et anlæg af format, med tilhørende store skove, hvor han selv brændte kul til brug i sine smeltehytter (den gang anvendtes ikke stenkul), og iøvrigt en kombination af industri, møllebrug, skovdrift og landbrug. I Kobbermøllens huse, hvor strømmen drev hamre og sakse, smededes kobber og droges messingtråd, i værkets hytter forarbejdedes kedler og pander, lysestager og varmebækkener; i Melmøllen, som stod der fra gammel tid og opretholdtes ved siden af kobberværket, maledes kornet på to kværne, i

Som G. E. Liberts tegning fra 1870 viser, var Raavad allerede da et yndet udflugtssted. Villaen ses på billedet side 93 i venstre hjørne.

ladegårdens bygninger virkedes der i lo og lade, svinene gik på olden i skovene, og kvæget græssede i vange og overdrev. Under sådanne landlige forhold må formodentlig også bronzealderens kunstsmede have forarbejdet deres skønne sager. Iøvrigt havde Henrik Müller ladet anlægge et filialværk neden for Ørholm, der siden fik navnet Nymølle, og hvor han lod den store kobberhammer til udvalsningen af metallet installere. I henimod en snes år drev han det store værk, og Frederik den Tredje støttede hans virksomhed ved at udstede forbud mod udførsel af gammelt kobber og overdrage ham store leverancer til brug for hær og flåde. Henrik Müller måtte vige pladsen, og man begyndte anlæget af en ny kgl. dyrehave under navn af Frederiksdal, som iøvrigt aldrig blev fuldført.

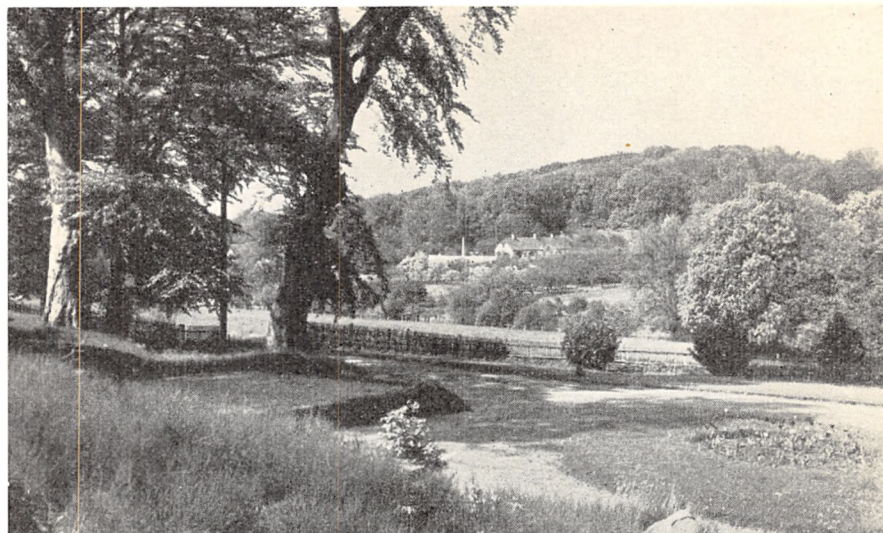
En anden af de store industrimænd, hvis virksomhed er knyttet til Mølleåen, *Henrik Ehm*, hører også til i sidste halvdel af det 17. århundrede. Hans fader, der var kobbersmed i København, begyndte med en kobbermølle ved den bæk, som Vedbæk har taget navn efter; ligesom flere andre af møllerne ved Fureåen blev den ødelagt i svenskekrigen. Sønnen havde købt Hammermøllen ved Hellebæk, men dette værk har formodentlig ligget for langt fra hovedstaden for Henrik Ehm, og han fik i stedet øje på Brede, som på det tidspunkt var i forfald, og da Henrik Müller netop da måtte forlade Hjort-

Luftbillede af det moderne Raavad, der ikke helt har skiftet karakter, selv om nye huse har skudt sig frem mod fabriken.

holm, blev der brug for et stort kobbermølle-anlæg. Han købte så Brede, Fuglevad og Møllestrup (det senere Sorgenfri) af Kronen 1668 og tog den store kobberhammer på Nymølle i forpagtning af dronning Charlotte Amalie, som havde overtaget dette værk sammen med Frederiksdal. Henrik Ehm skabte her et storstilet industriværk, en værdig afløser af Hjortholms Kobberværk, og drev det i en menneskealder.

Ved slutningen af det 17. århundrede stod værkerne ved Mølleåen ubestridt som Nordsjællands betydningsfuldeste industribedrifter — det var i virkeligheden landets fabrikcentrum. I det 18. århundrede fik det industrielle liv en rig blomstring, der imidlertid var kunstig fremelsket af staten selv og derfor usund. Tiderne var gode, der var penge i kassen, det gjaldt om at udnytte dem til landets opkomst efter de mange magre år under den store nordiske krig i århundredets begyndelse. Men det førte også til, at en hær af projektmagere og lykkeridere dukkede op, der først og fremmest var ude efter lån og tilskud af de forskellige manufakturfond (som staten havde oprettet til industriens fremme) for at få et eller andet foretagende sat i scene, i håb om at det så nok gik og bragte dem den velstand, de først og fremmest var ude efter. De velmente bestræbelser for at ophjælpe landet ved at skabe en hjemlig industri løb for en stor del ud i sandet, og de hastigt vekslende kon-

Et ældre billede fra Frederiksdal med Mølleåen — midt i billedet — straks efter at den har forladt slusen. I baggrunden gartneriet.

junkturer i hele det 18. århundredes handelsliv hjalp med til at slå initiativet ned. Det gik også ud over Mølleåens mænd, hvoraf navnlig een, *Poul Badstuber*, havde fortjent en bedre skæbne.

Han var i anden fjerdedel af det 18. århundrede ubestridt landets første kobbermanufakturist — hvilket vil sige så meget, som at han var datidens største metalfabrikant. Henrik Ehm havde afstået Brede Kobbermølle til Badstubers stedfader, og han havde derefter arvet værket efter sin moder. Men han nøjedes ikke dermed — han købte også Ørholm og Nymølle og ejede således de største af Mølleåens værker og desuden hele Lundtofte by.

I 1730erne stod Badstuber på sit højdepunkt. Han boede på Brede som en anden Herremand, havde lagre og kontorer i sin gård på Nørregade i København og havde testamentarisk bestemt at oprette et stamhus af sine ejendomme for at „disse kostbare værker efter hans død kunne florere“. Tanken blev dog aldrig til virkelighed, thi under de kunstigt opskruede konjunkturer fristede Badstuber den samme forsmædelige lod som talrige andre af hin tids industrimænd og fabrikanter — han gik bankerot, og hans skønne stamhus sank i grus. Værkerne var imidlertid af en sådan betydning for det hele land, at de måtte opretholdes, således at han dog fik den trøst, at de florerede videre. Selv måtte han forsvinde, for at kreditorerne ikke skulle få ram på ham og sætte ham i gælds fængsel, og han gjorde det så grundigt, at det først i vore

Strandmøllen, åløbets sidste milepæl, før den løber ud i havet, fot. 1918. Indtrykket af gammel romantik lever endnu i dag.

dage er lykkedes at efterspore hans endeligt. Han døde i yderste armod hos en datter, som boede i Birkerød.

Til disse Mølleåens store navne, Kasper Herbach, Henrik Ehm, Henrik Müller og Poul Badstuber, slutter sig værdigt *Drewsen'erne* på Strandmøllen — en papirmagerslæggt fra Lachendorf ved Hannover, der indvandrede i 1690-erne og satte sig fast ved Mølleåen, hvor den blomstrede lige til vore dage. Slægten kulminerede i *Johan Chr. Drewsen*, den store bondefører og frihedsmand, en ridder uden frygt og dadel i vor politiske historie. Det var hans fader, der hjalp den unge Malthe Conrad Bruun, der havde søgt tilflugt på Strandmøllen, i en båd til Hveen, da han følte jorden brænde under sine fødder efter udgivelsen af „Aristokraternes Katekismus“, og han selv var midtpunktet i det litterære og kulturelle liv, der blomstrede på Strandmøllen omkr. år 1800, og hvor Rahbek, Pram, Oehlenschläger og andre af datidens store navne havde deres gang, og hvor Rahbek fandt sin Kamma. Det var hans søn, *Michael Drewsen*, der udgået fra og oplært på Strandmøllen anlagde papirfabrikken ved det gamle Silkeborg Slot og skabte en oplomstrende by i de skønne omgivelser.

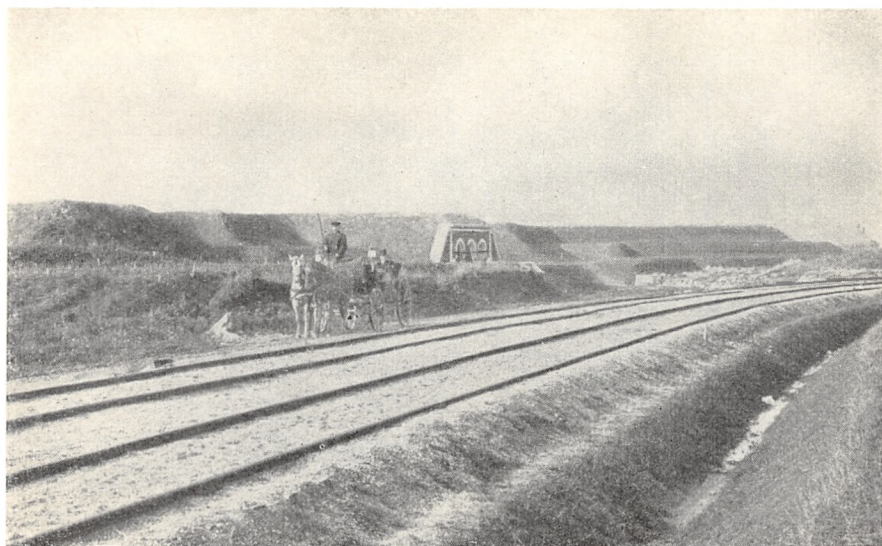
I det 19. århundrede, da forholdene ændrede sig, og dårlige tider satte ind, blev flere af industrimøllerne atter til kornmøller. Dampen tog luven af den gamle vandkraft, og transportomkostningerne kom også til at spille en rolle.

På en del af de gamle værker, hvor man nu een gang havde virksomheden og ikke ville flytte den, indførte man dampkraften og forædlede den gamle vandkraft ved turbinedrift. F. eks. på Strandmøllen, der takket være J. C. Drewsen og hans sønner altid lå i spidsen for udviklingen. Sønnerne udvidede papirfabriken ved købet af Ørholm og Nymølle, og Strandmøllen med dens filialer vedblev at være landets største virksomhed på sit område. Nu ligger den øde, arealet er udstykket, og af Strandmøllens mange bygninger er kun det karakteristiske møllehus ud mod sundet tilbage. Hist og her drives i Fureåens gamle mølleværker endnu lidt småindustri ved den gamle turbinekraft, flere ligger hen som maleriske ruiner, kun Råvad (hvor krudtværket midt i det 18. århundrede afløstes af et fileværk) og Brede er opretholdt i større omfang. Brede er blevet til en hel lille by, et samfund for sig, der ikke let lader sig opløse; arbejderne lever og dør dér gennem generationer — politikeren Joh. Wilmann i Lyngby var således af en slægt, som i et århundrede havde været knyttet til Brede.

Mølleåen var alle dage et yndet udflugtssted for hovedstadens indbyggere. På Holbergs tid sværmede unge par ved Frederiksdal, og som Henrik siger i Maskeraden: „hvad der bestilles iblandt, ved min Bror perfekt, som er Lejekusk“ — og altså kørte parrene derud. Mens Råvad endnu var krudtmølle, kunne pokulerende grupper lejre sig i skønne omgivelser. På Ørholm (som også den gang var krudtmølle) satte Griffenfeld sine adelige veninder af det fineste blå blod stævne, og på dette yndige sted kørte de „i Marken“ for at „spøge“ med deres galante „Go-Ven“. En af dem, der ikke var med og ikke kunne tæmme sin skinsyge, skrev til storkansleren i en lille billet, at der måtte være meget kønt på den krudtmølle, siden rejsen gik så ofte did. Og det var der også.

Inspektion af de færdige dele af Vestenceinten, oktober 1889.

KØBENHAVNS LANDBEFÆSTNING

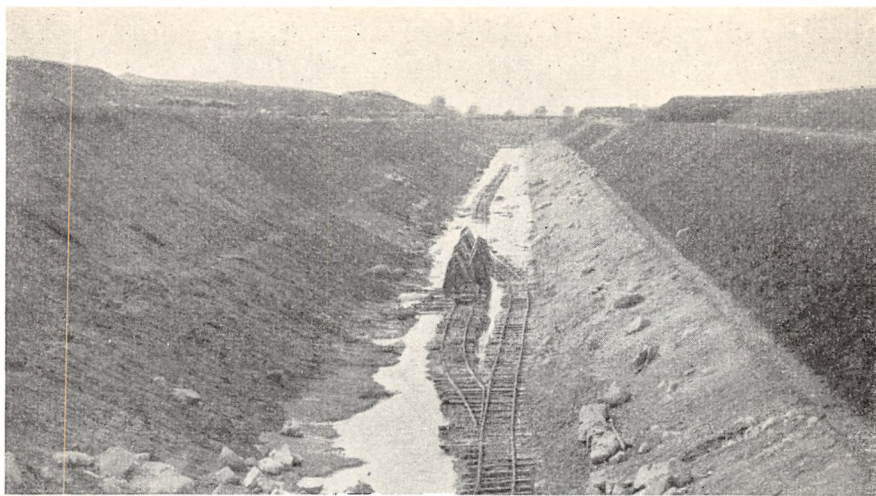
Af S. B. NIELSEN

Forsvarssagen har gennem tiderne ikke kunnet lukrere af stor bevågenhed fra den samlede befolknings side. Dette skyldes ikke manglende kærlighed til fædrelandet, men udelukkende forskellig opfattelse af nødvendigheden eller nytten af et forsvar. Selv i forsvarsvenlige kredse divergerede anskuelserne stærkt. Skulle forsvaret alene lægges i hænderne på en felthær, eller skulle forsvaret støttes af permanente fæstningsværker?

Københavns gamle befæstning, der allerede ved englændernes overfald i 1807 var håbløs forældet, blev først nedlagt som sådan i 1870. I den følgende snes år nedsattes kommissioner og udarbejdedes forslag efter forslag i en uendelighed. Rigsdagssamling efter rigsdagssamling fik forslagene forelagt til behandling, men uden resultat.

I 1884 forelagdes et forslag til Københavns Befæstning til et beløb af ca. 25 millioner kroner; det vedtoges i Landstinget, men ikke i Folketinget.

Ved kongelig resolution af 24. april 1885 bemyndigedes Ministeriet Estrup til i „indeværende Aar at lade foretage de fornødne Opmaalinger og Detail-

Enceinten ved Husum, fotograferet efter en regnskylle, september 1889. Fæstningsgraven omtrent færdig til fyldning med vand.

projekteringer til Forberedelse af det Rigsdagen i afvigte Sommer forelagte, af Landstinget vedtagne Befæstningsforslag og til at afholde Udgiften hertil paa forventet Tillægsbevilling“.

Ialt udgaves der til landbefæstningen i årene 1885—1894 gennem statskassen på de foreløbige finanslove ca. 18 millioner kroner, af hvilke der til panser-konstruktioner og skyts med ammunition og andet tilbehør anvendtes ca. 7,6 millioner. Lægges hertil, hvad foreningen „Den frivillige Selvbeskatning til Forsvarets Fremme“ har anvendt, bliver den samlede udgift til landbefæstningen med bestykning, ammunition m. m. ca. 19,3 millioner kroner.

I 1894 blev befæstningen endelig for så vidt godkendt af Folketinget, idet der blev bevilget de fornødne penge til den ved fæstningsanlægene nødvendiggjorte udvidelse af fæstningsartilleriet, samt en årlig yderst knap sum til fæstningens nødtørftigste vedligeholdelse.

Efter en så besværlig fødsel måtte man ønske fæstningen en lys og lykkelig tilværelse, men den fik kun onde dage i en meget kort levetid.

Fra første færd rejstes fra forskellig side en mængde indvendinger mod den, og i marts 1902 nedsattes en kommission, som efter indgående drøftelser foreslog, at Københavns Landbefæstning hverken under den ene eller anden form skulle indgå som led i en ny forsvarsordning. Ved lov af 30. september 1909 faldt dens dødsdom: I året 1922 skulle den desarmes. Dermed var man dog ikke tilfreds, og ved lov af 17. marts 1920 vedtoges landbefæstningens øjeblikkelige nedlæggelse.

Da landbefæstningen stod færdig, bestod den mod vest af den ca. 14 km lange enceinte — en sammenhængende vold med foranliggende „våd grav“ — fra Køge Bugt til Utterslev Mose og mod nord af en række større og mindre forter og batterier — nordfronten — begyndende i terrainet foran Utterslev Mose og strækkende sig til Øresundskysten.

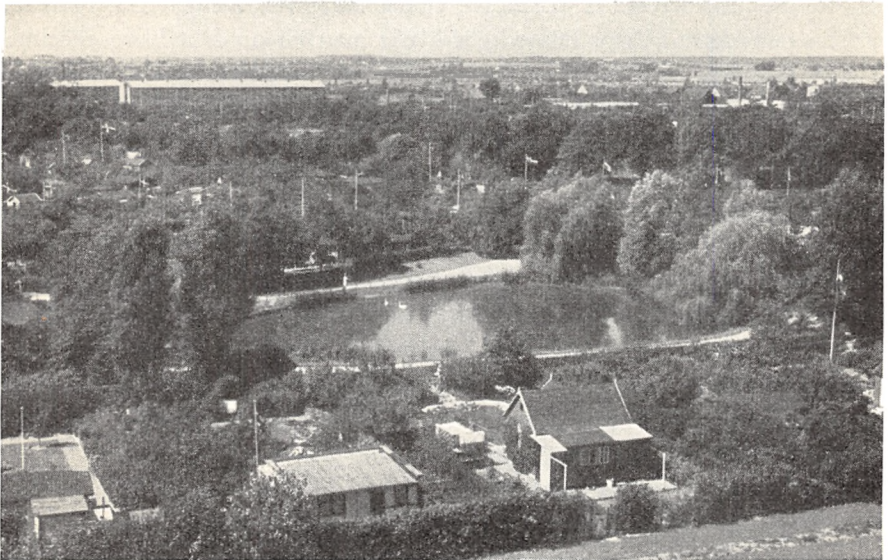
Vestenceinten er inddelt i 23 fronter af omtrent samme konstruktion, fordi den ligger på et gennemgående ensformet terrain.

For hver front er der i graven bygget en „kaponière“ (bunkers), hvis skyts skulle bestryge graven på langs. På selve volden fandtes standpladser for svært fæstningsskyts, lette kanoner, maskinskyts og for fodfolk.

Vandet til graven skulle skaffes fra grundvandet og kunne i øvrigt suppleres med vand fra Utterslev Mose. Da vandstanden i gravens nordligste del er godt 11 meter over daglig vande og ved udløbet i Køge Bugt selvfølgelig lig daglig vande, enceintens grav delt i bassiner ved „batardeauer“, betondæmninger, således at vandstanden trappevis sænkes mod Køge bugt.

Nordfronten er nu så godt som udvisket af landskabet; kun Bagsværdfort og Garderhøjfort er tilbage og fører en meget beskedent tilværelse som mindre vigtige militære magasiner.

Enceinten oplevede en renaissance under den første verdenskrig, da den for

Samme sted fotograferet 1953. Husumenceinten ligger nu indesluttet af høj bebyggelse og kolonihaver. Voldgadens allétræer kan følges midt gennem billedet.

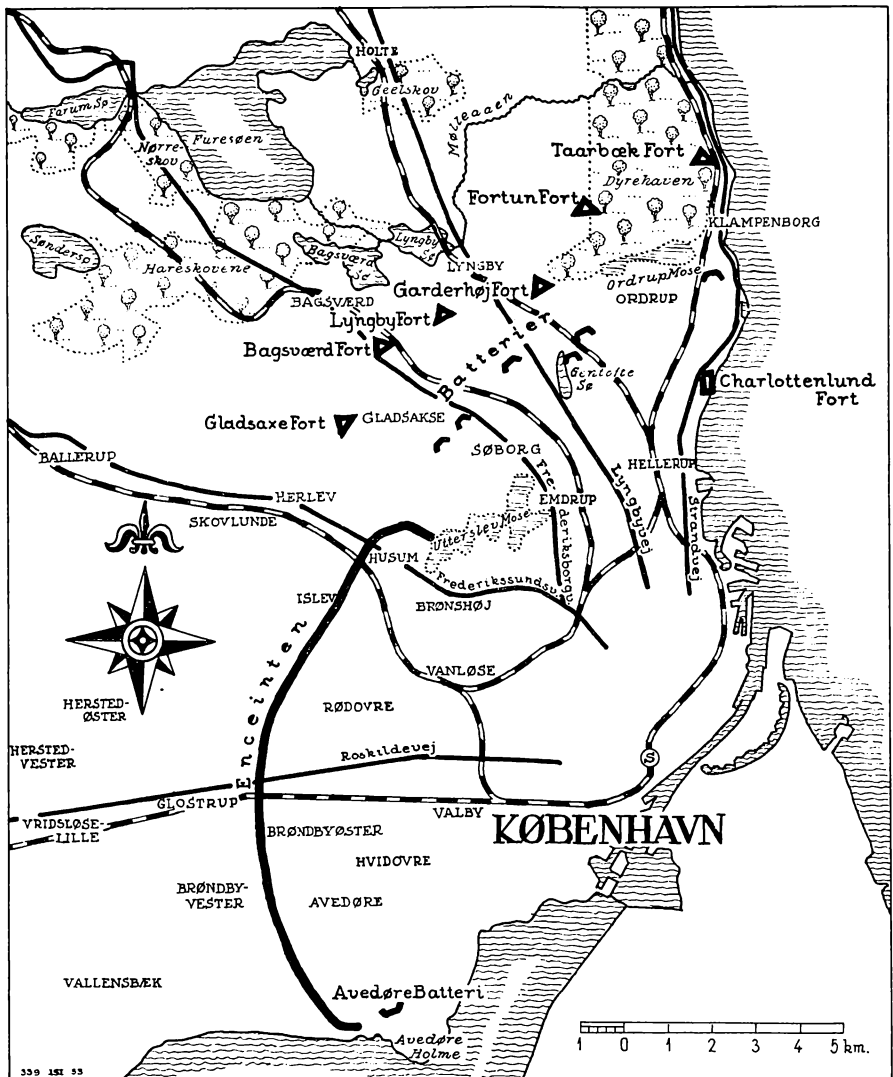
sidste gang var bemanded, indtil den fremskudte forsvarslinie mellem Køge Bugt og Roskilde Fjord — den såkaldte Tunestilling — var etableret.

Volden blev dengang ryddet til „frit skud“, som det hedder i militærsproget, d. v. s. at al bevoksning, der hindrede skydning fra fæstningsværkerne, blev fældet, men siden da har naturen fået lov til at ordne sagerne, ganske som det passede den; der blev ikke tilkaldt eksperter til at bestemme, hvad og hvor der skulle plantes. Træer og buske kastede selv deres frø, og hvor de ikke magtede at komme, var fugle og dyr beredvillige hjælpere ved tilsåningen, og i løbet af en kort årrække var hele volden omdannet til den herligste vildskov og skråningerne mod voldgraven til en tæt jungle.

Træerne i den ca. 14 km lange, smukke allé, kaldet „Voldgaden“, måtte selvfølgelig pyntes — studs — for ikke at berøve de tilstødende kornmarker alt sollys. Den græs- og kratbevoksede indre voldskråning måtte afmejes for at undgå græs- og ukrudtfrøenes altfor løsslupne dans udover de opdyrkede nabomarker. Dette skete ved udlejning af arealerne til høslet. Høsletforpagterne måtte slå græsset og køre høet hjem, men det var ikke tilladt at lade kreaturerne græsse på volden.

Selv for junglen måtte der tages forbehold af hensyn til de ca. 200 lykkelige indehavere af fisketegn til voldgraven. Der klippes og ryddes så meget buskads — vild rose, tjørn og brombærranker — langs indersiden af graven, at fiskerne omend med besvær kan bevæge sig langs bredden. Når der siges „lykkelige“ indehavere af fisketegn, er det langt fra overdivelse. Man må være i besiddelse af stor tålmodighed, når man vil opnå at blive enceintefisker. Ekspektancelisten tæller for tiden ca. 240 ansøgere, og kun et fåtal af disse kan komme i betragtning om året; men har man endelig erhvervet sig et fisketegn, så giver man det aldrig fra sig. Ikke så få af lystfiskerne er over 80 år, og den ældste er 94 år; men der kan heller ikke tænkes noget herligere sted at tilbringe nogle timer i ensomhed end ved voldgravens bred, borte fra byens larm; alt ånder fred, en fisk slår op her og der og frembringer krusninger og ringe på den stille vandoverflade, en nattergal krydser graven, sætter sig til rette på en gren og forkynder sin glæde over tilværelsen, og andre fugle giver deres besyv med i lovsangen. Ja, der er nok at se og høre for en, der har øje og øre derfor, og jeg gad nok se den, der ikke betages af naturen, når hvidtjørnens blomsterflor i forsommeren forvandler gravskråningerne til et veritabelt snelandskab.

Enkelte fiskere er måske mere prosaiske anlagte; men også de kan få deres lyst styret — der er rigeligt af gedder, ål, aborrer, sudere, krebs o. s. v., men de gældende lovbestemmelser for mindstestørrelsen af fangne fisk må selv følgelig overholdes her som andet sted.

Oversigtskort over Københavns landbefæstning med enceinten, fortrækken og batterierne.

Fra den ydre gravskråning kan der ikke fiskes; her danner tjørn og brombær-ranker et uigennemtrængeligt vildnis, og her kan man — men kun med særlig tilladelse — plukke de dejligste store brombær i rigelige mængder.

På et så vidtstrakt vildt og samtidig så godt som fredlyst terrain, hvor vand-graven står i direkte forbindelse med havet, måtte der selvsagt udvikle sig et rigt dyreliv både på volden og skråningerne og i graven, og indtil for få

år siden har en snes jægere haft lejlighed til at nyde jagtens glæder herude. Der bydes på harer, agerhøns og gråænder, medens fasanen er fredet hele året. Af rovvildt kan nævnes ræven og grævlingen, og en sjælden gang finder odderen ind i den sydligste del af graven.

Da beplantningen efterhånden ganske hindrede oversigten over terrainet, fandt man det uforvarligt at uddele jagttegn, og nu påhviler det tilsynspersonalet at holde rovvildtet tilbørligt nede.

For ornitologen er enceinten en ren lækkerbidsken. Han kan bedre end vi andre bedømme, hvor rigt fuglelivet er herude. Der siges, at de eneste fuglearter, der mangler, er dem, der fordrer hule træer til reder, for så store og gamle træer findes ikke, men til gengæld yder voldens og skråningernes indfiltrede buskadsler aldeles glimrende betingelser for småfuglenes eksistens. Og mad er der nok af for de bærædende arter. Et mere overdådigt spisekammer af tjernebær, hyben, rønnebær, brombær og hindbær kan ikke tænkes. Gøgen er også godt repræsenteret i fugleorkestret, mens dens afkom er jo dyre kostgængere for småfuglene, der intetanende bliver plejeforældre for gøgeungerne, grovædere som de er.

Hele efteråret og det meste af vinteren er fæstningen iøvrigt tilholdssted for store fugleskarer, af hvilke mange er kommet på træk nordfra for at slå sig ned for kortere eller længere tid i denne overflod af bærfrugter.

Men også dette paradys har sin slange, nemlig skaden. Smuk er den, men et nederdrægtigt skarn overfor de små sangfugle. Den tager æg og unger, og mange påstår, at den end ikke går af vejen for så store fugle som solsorten. Den forsøger i hvert fald at udrydde de små fugle, og vi må derfor — ikke udrydde skaden — men søge at holde den passende nede. Hvert forår bliver arealet gennemsoget for skadereder, og når rugetiden er inde, må tilsynspersonalet sende et skud hagl op mod reden med den rugende fugl. Metoden er grum, men effektiv. At drive jagt på de fuldvoksne skader er en spændende sport, men giver ikke stort udbytte. Skaden er klog, den kender forskel på et jagtgevær og en spadserestok, og et menneske med et gevær i hånden har meget svært ved at komme den på skudhold.

Lad os imidlertid tage en tur ad voldgaden langs hele enceinten og enkelte steder smutte op på volden eller ned til voldgraven.

Vi begynder ved punkt 0, syd for Køgevejen og kravler op på volden, som her er af ret betydelig højde og derfor giver en udmærket udsigt over Køge Bugt. Yderst knejser den store stang med vidiekurven, som er hejst til vejrs, når der skydes på de tæt udenfor liggende skydebaner.

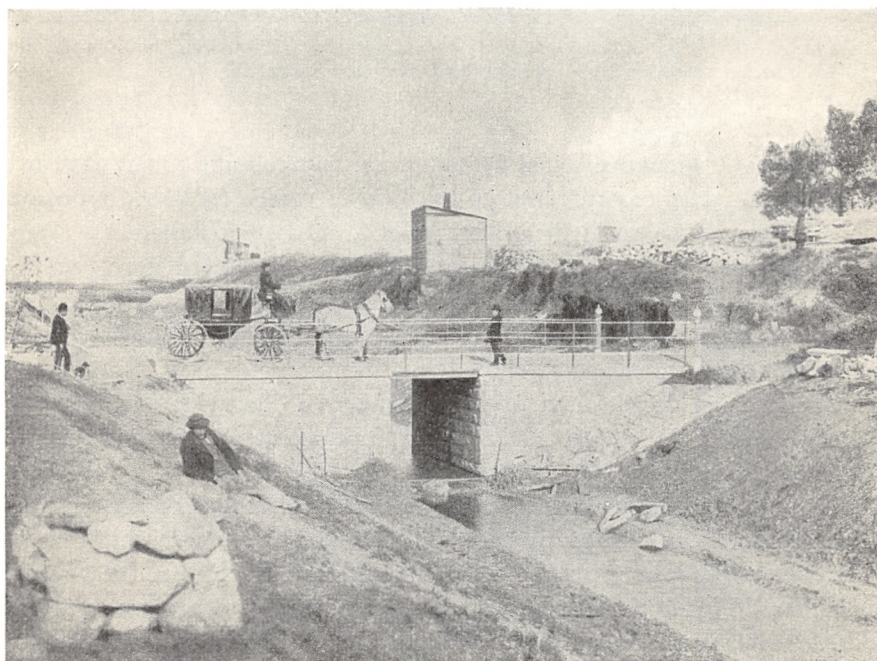
Ad voldgaden, der her er kantet af lindetræer, passerer vi Køgevejen, og

snart når vi til paradislejren. Lejren er forsvundet, kun paradiset er tilbage. I paradisdgården residerer den tilsynsførende i det sydligste afsnit.

På den indre voldskråning støder vi efterhånden på forskellige arter af magasiner. Der er „ammunitionsmagasiner“, som ligger nedenfor de gamle batteristandpladser; der er „gruppemagasiner“ — sammenbyggede store magasiner med ret lang façade ud mod voldgaden, og endelig de mange „T-rum“ —, det lyder mystisk, men er slet og ret tøndehvælvede rum.

Et stykke fremme når vi et gruppemagasin med foranliggende værkstedsbarakke — alt solidt indhegnet, altså tabu —, men voldgaden slår her et af sine mange karakteristiske knæk, så der må ligge en „kaponière“ nede ved graven. Vi promenerer ad „ramper“ op på volden og igen ned til graven, og her står vi midt i en idyl. Den store, grå betonkaponière med sine truende skydeskår, den store, tætbevoksede jordopfyldning over og foran kaponiøren; foran den igen „atardeauet“ — en ca. 2 m høj betondæmning med tværstående, vifteformet jerngitter — vandet siler ned ad den mosgrønne flade til den lavereliggende grav, og endelig graven kranset af hvidtjørn.

Vi er igen tilbage på voldgaden og lægger mærke til, at træerne i vejsiden

Vejarbejder ved fæstningsanlægget, efteråret 1889. Broen for Frederikssundsvejen.

Et fredeligt kig fra en udfaldsbro over fæstningsgraven. Højspændingsmasten er det eneste vidnesbyrd om nabolaget til den nære, larmende verden.

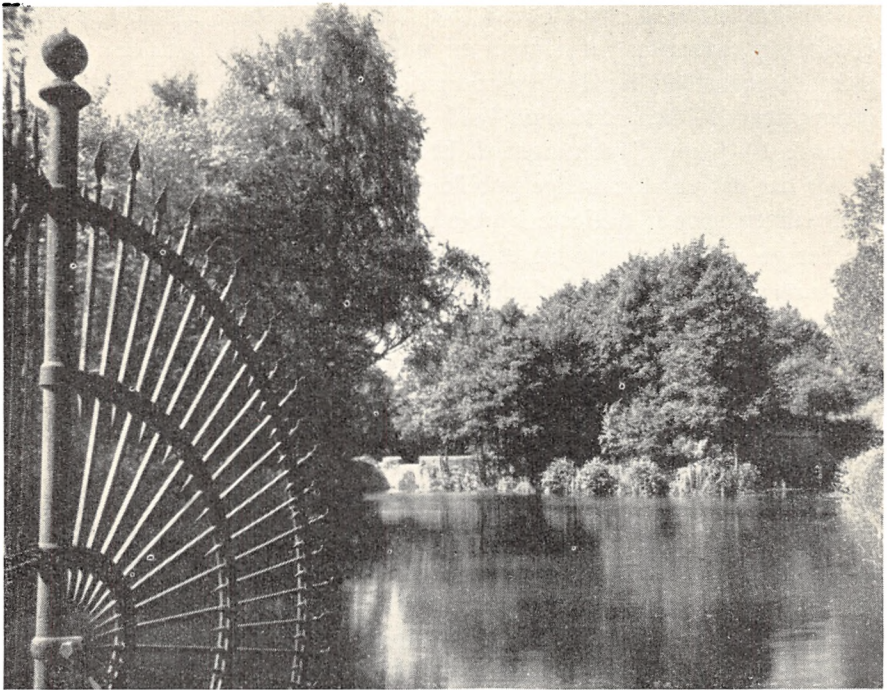
ikke længere er lindetræer, men tykstammede, bornholmske røn. Ved et nyt knæk på voldgaden tager vi atter en tur op over volden for at se, om næste kaponière ligger lige så idyllisk. Det gør den, og det gør de alle.

På vor vandring vil vi kunne møde en skoleklasse, der botaniserer under ledelse af deres lærer; for floraen er også så rigt repræsenteret her som vist få steder i landet. De fleste skoler i byens udkant har gratis tegn for lærere med elever til ekskursioner på enceinten.

„Edens Have“ er det altfor prangende navn for en lille trekant frønet krat på højre side af vejen. Her findes et par forkrøblede graner — de eneste nåletræer, der findes på hele volden.

Nu kommer et asfalteret stykke voldgade kranset af elm. Gaden er her of-fentlig vej ca. 1 km fremad, og her har den tilsynsførende om sommeren en vanskelig opgave med at holde uvedkommende borte fra volden, for tavlerne med „Kun Adgang for Personer med Adgangstegn“ overses meget let af folk, som lokkes af skråningernes dejlighed.

Roskildebanelen, hvor der nu — da S-Banen føres igennem — bliver 4

En af kaponièrerne med betondæmning foran, fotograferet fra en udfaldsbro, hvis gitter-spærring ses som en dekorativ vifte til venstre.

spor, truer med at spærre for passagen ad voldgaden, men der er givet løfte om en gangbro over banelegemet.

Ved Punkt XII må vi igen ned til graven for at se en dobbeltkaponière. Her skal vi ikke op over volden, men gennem „poternen“ — en lang porthvælving under volden, så bred, at køretøjer kan køre helt ned til kaponièren. Dobbeltkaponièren har skudfelt langs graven til begge sider, deraf navnet. Her er graven fyldt med sivplanter, og på bredden findes et tæt krat af „sandtjørn“, som om efteråret frister de besøgende med de gule bær.

Nu følger „Egbylejren“; en hel lille skov, hvor kun betonfundamenterne fortæller om tidligere liv og virksomhed, og så er vi kommen så langt mod nord, hvor bebyggelsen er nået helt ud til enceinten. Flere brede veje — Jyllingevej og Slotsherrensvej — bryder frem gennem vold og grav og skærer fæstningslinien i småstykker, som ikke kan bevare den tidligere idyl.

Lige syd for Frederikssundsbanen har „Gabriel Jensens Ferieudflugter“ et temmeligt stort voldstykke, hvor flere hundrede skolebørn tumler sig dagen lang gennem hele deres sommerferie.

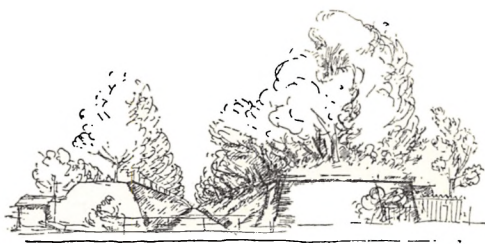
Mellem jernbanen og Frederikssundsvej har byens mange „Røde Kors“ afdelinger og „samariter“ afdelinger en yndet øvelsesplads, hvor de i nogenlunde ubemærkethed kan dygtiggøre sig i deres arbejde. På den anden side af graven ligger „Kirken på Husum Vold“ med stor børnehave.

De sidste 2—3 km af fæstningen til Utterslev Mose skynder vi os igennem, for her har det ungdommelige publikum med megen grundighed desværre slettet ethvert spor af tidligere landskabelig skønhed.

Der har gennem mange år hævet sig røster med krav om den gamle landbefæstnings åbning for offentligheden, og hyppigere og kraftigere er disse krav fremkommen i den sidste halve snes år. Dagspressens beskrivelse af fæstningsarealerne har givet publikum blod på tanden. Volden prises — og med rette — i superlativer: paradis, tornerosehave, idyllisk jungle, enestående, særpræget natur o. s. v., og alle disse herligheder, mener pressen, burde komme offentligheden til gode.

Nu har spørgsmålet om fæstningens åbning endelig fundet sin løsning. Finansministeriet — under hvilket fæstningsterrainet sorterer — er gået med til gratis at overdrage Københavns kommune og omegnskommunerne Rødovre og Glostrup den del af fæstningsværkerne, som ligger mellem Roskildevej og Utterslev Mose, foreløbig for et tidsrum af 50 år. Kommunerne må selv afholde udgifterne til vedligeholdelse og tilsyn. Voldgaden skal dog bevares, så at militære køretøjer i påkommende tilfælde kan benytte den, og arealet må iøvrigt ikke anvendes til bebyggelse, bortset fra toiletter, redskabsskure og lignende ting, som vil blive nødvendige.

Man må nu håbe, at bystyret og de personer, som skal forestå fæstningsterrainets overgang til offentlig park, må finde en løsning, der byder befolkningen et sundt og yndet udflugtssted, men som også bevarer så meget som muligt af terrainets ejendommelighed og særlige skønhed.

Christiansholm. Hovedsagelig som da hofagent Just Fabritius i midten af det 18de århundrede opførte bygningen, som stadig har frontespicer til alle fire sider.

LANDSTEDER OG LYSTSLOTTE

I KØBENHAVNS OMEGN

AF CARL DUMREICHER

Allerede i det 17. århundrede begyndte københavnernes om sommeren at søge udenfor voldene for, om blot for en dag, at ombytte de snævre, tæt befolkede gader og gyder — og deres, når varmen satte ind, særdeles mærkbare mangel på hygiejne — med landlige og luftige omgivelser. Foreløbig kom de dog kun lige udenfor portene. Kong Christian IV gik 1608—1617 i spidsen med „det store lysthus“ Rosenborg ved Østervold. Borgerskabet fulgte efter med privathaver eller beværtningshaver, hvoraf bl. a. Stokholm ved Nørreport omtales i Johan Monrads berømte selvbiografi fra 1689. Men da var byen forlængst vokset ud over de gamle grænser og de landlige opholdssteder lagt adskilligt længere ud og navnlig ved bredderne af idylliske indsøer. Især i anden halvdel af det 18. århundrede med den lange fredperiode og den

almindelige velstand steg antallet af landsteder hastigt, men stadig indenfor en overkommelig afstand af hensyn til de ikke videre farbare veje, hvor vognkørsel og fodvandring jo var de eneste befordringsmidler, og stadig helst ved skov og sø. Øresundskystens åbne og friske skønhed var trods Johannes Ewald endnu næsten uopdaget. Fru Gyllembourg kunne simpelthen ikke udstå „det raa hav“, medens svigerdatteren fru Heiberg til gengæld afskyede „de lumre indsøer“. Først i det 19. århundrede begyndte for alvor bebyggelsen også her, hvor tidens store handelsfyrster kunne følge deres skibes ankomst eller afgang og digterne inspireres af bølgebruset.

Der blev fra først af både fra hoffet, fra adelens og borgerskabets side bygget ret enkelt, men samtidig fornemt og stilfuldt. Efter de rene landgårde med anseligt, men ofte også urentabelt jordtilligende kom landsteder, der udelukkende var beregnet til sommerhvile, gerne bygget i flere etager med rummelige værelser og plads både til slægt og venner. Udenom anlagdes en stor have, først i fransk stil med terrasser og trapper, klippede hække, statuer og vaser, siden — da smagen skiftede — i engelsk stil med friere, landskabeligt naturpræg. Ofte var det tidens førende arkitekter, som forestod opførelsen. De statelige bygninger, der flere steder er ret velbevarede, vidner derfor såvel om ejernes rundhåndethed som om bygmestrenes smag og snille og danner således og endvidere ved de minder, som knytter sig til dem, et eget og betydningsfuldt kapitel af dansk historie og dansk kultur. Bilisten, som idag suser henad de asfalterede veje og i forbifarten fanger et glimt af et slankt spir eller en hvid façade, har al årsag til både her og der at mindes begivenheder og navne og standse for at lade fortiden tale til nutiden.

Op langs Strandvejen.

Lige efter Hellerup skinner i skovbrynet *Charlottenlund*, oprindeligt et lille kongeligt jagtslot med dyrehave, men af Christian VI foræret til hans elskede og elskelige søster Charlotte Amalie, som 1733 ombyggede det såkaldte Gyl-denlund — betegnelsen husker vi fra Holbergs komedier, hvor godtfolk valfarter til slot og traktørsted — og opkaldte det efter sig selv. Siden var slottet fremdeles kongelig sommerbolig, fremfor alt fra 1869, da daværende kronprins Frederik (VIII) som nygift flyttede herud og her fik sin første søn, den senere Christian X. Slottet, som desværre i firserne fik en kuppel påsat, huser nu Bureauet for internationale Havundersøgelser.

Lige før indkørslen til Klampenborg Station har jernbanelinjen overskåret en gammel lindeallé. For enden af den skimtes det hvide *Christiansholm*, en ganske enkel bygning fra midten af det 18. århundrede og kort efter en

gæstebolig under statsminister, grev Ernst Schimmelmans Sølyst, beboet bl. a. i maj 1810 af den nygifte Adam Oehlschläger, nu ejet af slægten Moltke og sidst udlejet til tidligere udenrigsminister Gustav Rasmussen.

Sølyst: Bygningen kan ikke ses fra Strandvejen, hvorfra man kun øjner forhaven med de store, løvtunge træer på skrænten oven over „Emilies Kilde“ i sit lille anlæg. Det beskedne, en-etages og længe udvendig træbeklædte hus var i Schimmelmans ejertid fra 1776—1831 mødested for alle, der betød noget indenfor hof, diplomati, statsstyrelse, digtning og videnskab, for europæiske berømtheder som for franske emigranter. Alle venligt modtaget og fint forstået af Grevinde Charlotte Schimmelmans, hans anden og verdenskløge hustru. Om den første, skønne, tidligt afdøde ægtefælle minder kilden og støtten med det evigt grædende øje. Efter Schimmelmans fulgte handelsmatadoren Theodor Suhr, Johan Ludvig og Johanne Louise Heibergs beundrer og vært. Nu har „Det kgl. københavnske Skydeselskab og danske Broderskab“ købt stedet og værnet om alle erindringer fra dets guldalder.

På den anden side af hulvejen op til huset ligger det let italiensk prægede *Hvidøre*, omtrent på den plads, hvor en kongsgård i Christian II's tid beboedes af Sigbrit og Dyveke. Villaen nu er fra halvfjerdserne, men berømmelsen fra 1906, da dronning Alexandra og kejserinde Dagmar købte det og over kaminen satte ordene: „Øst og Vest — hjemme bedst“. Nu er det rekreationshjem for sukkersyge-patienter.

Kort før Skodsborg og inde på sanatoriets grund ligger langs vejen en lang, grå længe med en jernbalkon midtpå — kun mærkelig ved, at landstedet i 1852 købtes af Frederik VII til sommerbolig for ham og grevinde Danner. Her kunne han helt være sig selv, overnatte i et havetelt og under tvangfri former modtage sin kongelige broder Carl XV af Sverrig og hun være helt fri for hovedstadens spidse bemærkninger og spydige behandling. Et billede viser dem sammen på vejen nedenfor i jævn passiar med en bukkende borgermand. Stedet kaldes endnu i folkemunde *Kongens Palæ*, men har kun indadtil haft et nogenlunde passende udstyr.

Forbi Vedbæk med *Enrum's* moderne hovedbygning, skjult i en gammel park, hvor en mindestøtte ved den såkaldte „Carlskilde“ minder om Carl XII's landgang anno 1700, ser man lidt nord for Rungsted og tilvenstre, tilbage-trukket fra Strandvejen, en nu en-etages bygning: *Sophienberg*, som engang, opført 1744 i to etager med kuplet midtertårn af Nicolai Eigtved til sommerbolig for dronning Sophie Magdalene, var et fint rokokoslot med vaseprydede terrasser og trapper ned mod vandet. Men slotspræget er borte ligesom tårnet og første stokværk. En tid var her hvilehjem for kvinder, inden bygningen erhvervedes af komponisten P. E. Lange-Müllers svigerfader og

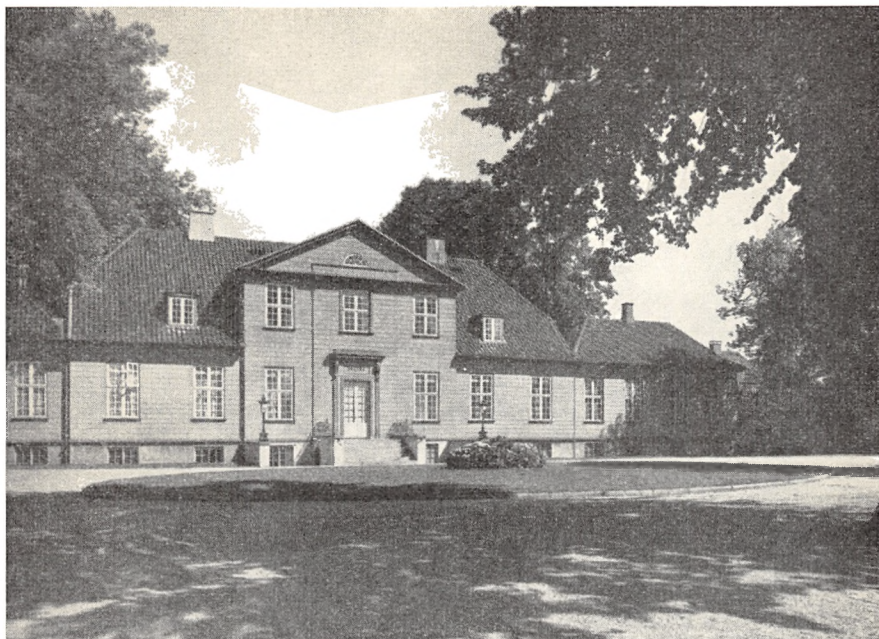

Frydenlund, set fra sydvest. Er væsentlig uforandret fra Bohemans tid og måske det herskabeligste og bedst bevarede af Øresunds-kystens landsteder.

siden i en årrække beboedes af svigersønnen, der her, svagelig af helbred, fandt et fredfyldt arbejdssted lige til sin død.

Omkring indsøerne.

På østsiden af den lille Søllerød Sø ligger oven for den høje skrænt ikke blot den usædvanlig smukke landsbykirkegård, men på den anden side af en skilende vej både den gamle kro og det statelige *Søllerød Slot* i sin store, delvis skovagtige park. Stedet var velvalgt, da i midten af det 18. århundrede flådens genrejser under Christian VI, marineminister, Grev Frederik Danne-skjold-Samsøe ombyggede den landlige Søllerødgård til et prægtigt slot med vid udsigt fra den øverste, omløbende altan. Bygningen blev senere købt af Frederik V, en tid ejet af sønnen, Arveprins Frederik, men derpå nedbrudt, nyopført, videresolgt og — i vor tid — efter en brand i 1919 genopført af den daværende ejer, jægermester C. F. C. Tvermoes, hvis fortjenstfulde arbejde for at bevare og forskønne ejendommen og parken sognets beboere 1933 hædrede ved en i parken oprejst mindesten. Som slottet nu står, er det en blanding af gammelt og nyt. Gitterporten ud mod vejen er fra det Schim-

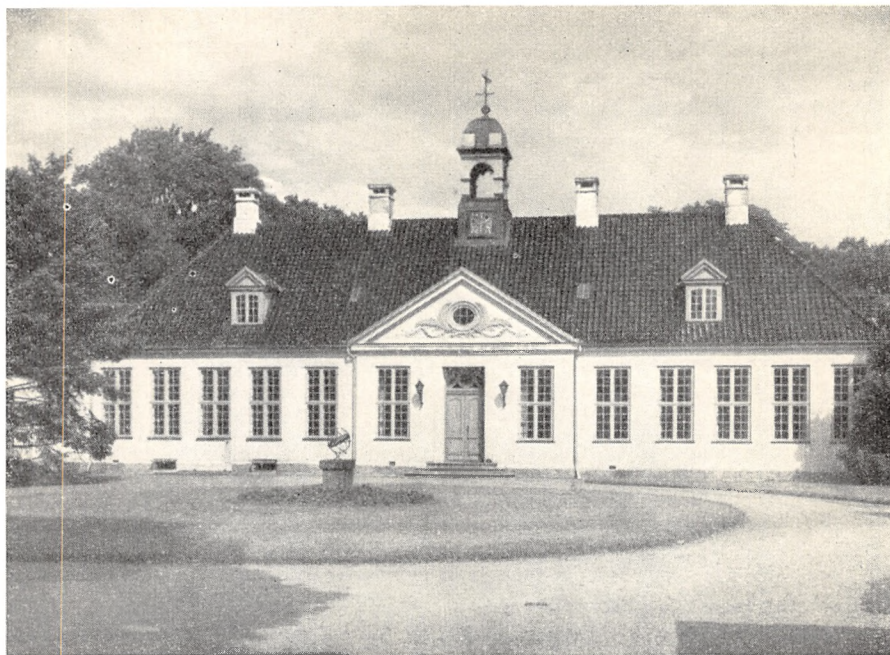

Sølyst, set fra haven mod Strandvejen. Dets ydre er næsten uforandret, men rumfordelingen og den indre udsmykning er ændret og en tilbygning tilføjet mod nord.

melmannske Palæ i Bredgade. Kapellet i en sidebygning med glasmalerier og et gammelt, sjældent hollandsk orgel benyttes stadig, bl. a. juleaften. Den 15 tdr. land store park med mange udenlandske træer er fremfor alt mærkelig ved at gennemskæres af dybe, skyggefulde istidskløfter.

Kører man fra Søllerød Slot videre ad Søllerødvej for ved det andet vejkryds at dreje af tilvenstre ad Attemosevej til Gl. Holte, har man ved vejens udløb i Øverødvej på højre hånd den lille, arkitektoniske perle *Holtegård* — måske Nordsjællands stilreneste og bedst bevarede barokbygning, opført af den berømte arkitekt Laurids de Thurah 1756—1758, et årstid før hans død, og et ypperligt udtryk for, hvorledes han ønskede sit sommerbo: et på samme tid enkelt og fornemt stuehus med et lille klokketårn midt på. Det er i vor tid dog forlænget med to lavere småbygninger ud fra gavlene, men helt i Thurahs ånd. Bagved ligger den brede, firkantede have med fritstående træer og afgrænset af tre lindealléer. Den har sin egen historie. I sommeren 1747, altså før Thurahs tid, havde assessor i højesteret, geheimeråd grev Claus Reventlow lejet gården og fik her den 19. august besøg af Frederik V. Med hans tronbestigelse året før var stivheden og stilheden under Christian VI

Holtegård, set fra vest. — Næsten uforandret fra Thurah's tid, idet H. N. Andersen nøjedes med at lade arkitekt Vilhelm Holck foretage en omfattende restaurering og bl. a. påsætte den nuværende trekantifronton.

forbi. Tilmed var 1747 det i dansk teaterhistorie bekendte år, da dansk skuespilkunst i håb om bedre kår stræbte efter at ombytte den lille scene i Læderstræde med et større hus og atter sætte Holberg i hovedsædet. Aktører spillede da på et i haven opført teater et par af hans komedier for den kongelige gæst, som dels belønnede dem med 100 rdl. og dels begunstigede deres ansøgning om et nyt skuespilhus, så dette sidst i 1748 kunne åbnes på Kongens Nytorv og først 1874 afløstes af det nuværende kgl. Teater. Kimen til nationalscenen blev således til i Holtegårds have. Imellem gårdens senere ejere var fra 1900—1911 stifteren af Østasiatisk Kompagni, etatsråd H. N. Andersen. En stor høj med en rundkreds af træer midt inde i den lille lystskov med tilliggende sø, som fortsætter haven, skal have været hans yndlingsplads. Nu ejes gården af handelsgartner Holger Suhr.

Også den store og skønne Furesø tiltrak sig tidligt kongelig opmærksomhed. Fra østsiden strækker et bredt næs sig ud i vandet. Her havde allerede Frederik III's dronning Sophie Amalie et „holstensk bondehus“, hvor hun og hofbet efter tidens mode kunne feste og lege landbrug under tvangfri former. Senere besad Christian V's dronning Charlotte Amalie den idylliske land-

ejendom, som ganske naturligt var kommet til at hedde Dronninggård. Hvert spor af bondehuset og en senere bygning er nu forlængst borte. Men en ny glanstid oprandt, da storkøbmanden og en tid landets rigeste mand, grosserer og skibsreder Frederic de Coninck (hollænder af fødsel) 1781 købte hele ejendommen og opførte den endnu stående hovedbygning i tre etager „Ny-Dronninggård“, som kort efter omdøbtes til „Næsseslottet“ og omgaves med en pompøs park med grotter og lysthuse, mindesmærker, ruiner, støtter, templer og vaser (delvis bevaret) samt dyrehave. Her udfoldede sig til hans død i 1811 og i nogle år under hans søn det festlige og forfinede selskabsliv, hvis højdepunkt og forfald er baggrund for mange af billederne i Gyrithe Lemches bindstærke slægtsroman „Edwardsgave“. Den sidste storbesidder blev forlagsboghandler August Bagge. Nu er den høje, gule bygning med det sortglasserede tegtag og med den vide udsigt over den skovomkransede sø rekreationshjem under Københavns kommune.

Ved søens sydside og Mølleåens udløb ligger øverst oppe på terrasseformet havekrænt og midt i en halvbue af løvtræer det lille, yndige *Frederiksdal*, oprindelig et jagtslot fra Frederik III's tid og siden af Christian VI overladt til kongens nære ven og betroede mand grev Johan Sigismund Schulin, hvis slægt siden har ejet og værnet om Eigtveds bygning fra 1745 med de hvide mure og det høje, sorte mansardtag. Også indadtil er udsmykningen i værelserne omkring den lyse, smukke have sal væsentlig bevaret, så *Frederiksdal* stadig er mellem de skønneste danske lystslotte.

Nedenfor ved søbredden betegner nu en grøn banke, hvor Roskilde-bispernes gamle borg *Hjortholm*, ødelagt i Grevens Fejde, engang lå. Her i disse omgivelser skrev Christian Winther „Flyv Fugl, flyv over Furesøens Vove . . .“

Ved Farum Sø ligger den trefløjede *Farumgård* omtrent uforandret fra 1705, da amtsskriveren på Kronborg Jens Rostgaard byggede den. Siden vandrede den fra ejer til ejer og er nu med sine kønne rokokointeriører Ursula-søstrenes hvilehjem og pension. Digteren Hans Vilhelm Kaalund var i sin tid ofte gæst herude.

Spadserer man ad Prinsessestien fra *Frederiksdal* mod Lyngby, ser man oppe over Åmosens naturpark med parken foran sig det hvide, statelige *Hummeltofte*, også fra det 18. århundrede. Nu husket, fordi biskop D. G. Monrad i de politisk så bevægede år fra midten af 1850'erne og til krigen 1864, da han først blev folketingsmand, derpå kultusminister og tilsidst udenrigsminister, her havde sin sommerbolig, til han 1865 solgte den til sin svigersøn, den bekendte socialøkonom N. C. Frederiksen, for selv i fire år at bosætte sig i New Zealand. Nu er gården i slægten Gruts besiddelse.

Følger man fra *Frederiksdal* den brede Nybrovej til Lyngby, ser man i skov-

Sophieholm, set fra søsiden. Både husets sydlandske præg — de to øvre etager og sidefløjene fra ombygningen 1802 — og hele haveanlægget er stadig bevaret.

kanten ned mod Bagsværd Sø det lavtliggende *Sophienholm*, tre hvide etager i aftagende størrelse og italiensk villastil med grupper af gamle træer mod vejen og plæner ned mod vandet. Navnet og den første, lille lystgård stammer fra kirurgen Theodor de Holmskjold, hvis hustru hed Sophie Magdalene, men berømmelsen fra ejeren efter ham, storkøbmanden Constantin Brun, som lod en fransk arkitekt opføre villaen omkring 1800. Hans hustru, digterinden Frederikke Brun, skabte derpå om sommeren (og om vinteren i palæet på hjørnet af Bredgade og Dronningens Tværgade) datidens berømte litterære salon i europæisk format med alle åndslivets og aristokratiets førende navne som gæster og den skønne datter Ida Brun, gift grevinde Bombelles, som selskabslivets strålende stjerne, uforlignelig yndefuld i sine lige så berømte attituder og besunget bl. a. af Johan Ludvig Heiberg. Både villaen og haven, som fra 1882 er i slægten Allers eje, har endnu mange og med omhu værnede minder fra guldaldertiden: bl. a. et portrætre relief af Jens Baggesen, det såkaldte „norske hus“ og den skønne, skyggefulde pyrmonter lindeallé. — Lige overfor Sophienholm og på et næs i Bagsværd Sø ligger i den nuværende folkepark ruinerne af *Aldershvile* lille, hvide empireslot, som Theodor de Holmskjold også byggede i slutningen af det 18. århundrede. Indtil det

Bernstorff Slot, i det væsentlige som det opførtes af J. H. E. Bernstorff 1765, set fra nord med A. P. Bernstorffs broncestatue, rejst 1904, på plænen foran hovedindgangen.

brændte i 1909, var det rammen om en række dramatiske begivenheder og mærkelige menneskeskæbner, om spekulation og fallit, lykkelig og ulykkelig lidenskab, ødselhed og fattigdom, stille, landligt hjemmeliv og larmende, løslupne nattefester. Her færdedes typer både fra adel og borgerskab, engang bl. a. en af de svenske kongemordere fra Gustav III's tid og — til allersidst — den såkaldte „Grevinde af Bagsværd“, hvis liv spændte fra en beværtningsstue i Blågårdsgade over en sydafrikansk bar, et millionærpalæ i London og slottet her til en bagstue til et lånekontor på Vesterbros Torv. Symboliseret også i parken, der snart var kostbar pragt, snart et vildnis i forfald og nu et yndet og fredeligt udflugtssted under kommunal røgt.

Inde i landet.

Nord for den stejle bakke efter Skodsborg går Frydenlundsvej af tilvenstre forbi Vedbæk Kirke og over banelinien. Straks efter går Frydenlund Allé af tilhøjre fra vejen og mellem æbleplantager op til selve *Frydenlund*. Oprindelig et højst ejendommeligt, ottekantet lystslot, opført af Frederik IV for at glæde hans elskede dronning til venstre hånd Anna Sophie Reventlow, siden yndet af Struensee og Caroline Mathilde, hvis navne derfor er knyttet

til alléens fortsættelse, endelig ombygget i sin nuværende palæform af den mærkelige, svenske mystiker, æventyrer og hofsekretær C. A. Bohemann, og i vor tid vandret fra hånd til hånd.

Helt inde ved Lyngby og lidt tilbagetrukket fra Kongevejen lyser *Sorgenfri* Slot, bygget af en fransk arkitekt for en langelandsk Grev Ahlefeldt, der var Frederik IV's ungdomsven og legekammerat, siden ombygget af Thurah og derpå yndlingsopholdshjem for skiftende generationer af kongefamilien: Frederik V, Arveprins Frederik, Christian VIII, hans enke Caroline Amalie, der gæstede det i mer end tredsindstve somre, det nygifte par prins Christian og prinsesse Alexandrine, der her både oplevede glæden ved to sønners fødsel og — som kongepar — bitterheden ved i 1943 at måtte finde sig i tyskernes besættelse også af den kongelige sommerbolig. Nu er slottet prins Knuds og prinsesse Caroline Mathildes hjem.

Derimod er *Bernstorff* Slot og park ved Femvejen nu ikke mere i kongefamiliens besiddelse. Det står stadig, omtrent som da Frederik V's udenrigsminister Johan Hartvig Ernst Bernstorff 1760—1765 byggede det til sit „sommerhus“ med de hvide mure, blå tag og midterkuppel på parksiden og som motto over indgangen satte de latinske ord: „honesto inter labores otio sacrum“, d. v. s. helliget fortjent hvile mellem arbejderne. Men under alle senere ejere gik bygning og park mere og mere i forfald, til Christian VIII fik det for billig pris og lod det istandsætte. Som statsejendom blev slottet 1854 daværende prins Christians, siden Christian IX's faste sommerbolig i et halvt århundrede og dermed ofte samlingssted for hele kongefamilien under hjemlige former. Derefter fulgte sønnen, prins Valdemar, som var født herude. Nu har Statens Luftværnsskole lokale i de gamle sale.

Det er kun Københavns nære omegn og kun et udvalg af landgårde og lystslotte, der her er omtalt. Da bebyggelsen skød sig nordover for tilsidst at nå Kattegatskysten, opstod så mange nye steder, at Nordsjælland nu overalt er et rigt illustreret kapitel af dansk kulturs mangesidede udviklingshistorie.

Gård fra Rømø, Sønderjylland. Grundmuret med stråtag. Vippebrønd. Har tilhørt en af øens såkaldte kommandører.

FRILANDSMUSEET

AF KAI ULDALL

Nord for Lyngby, ved Sorgenfri station, har det smukke sjællandske landskab givet plads for en lille enklave af et større Danmark. Det er Frilandsmuseets park, som i sin udformning og ved sin bebyggelse viser et udsnit af fortiden. Parkens godt 2 km lange hovedvej fører gæsterne Danmark rundt fra de smilende fynske og sjællandske landskaber over de tidligere danske landsdele Skåne og Halland og videre frem til et udsnit af den jyske hede. Mod øst skråner terrænet ned mod Mølleådalene, og her ligger museets lille skov, der med sine gamle egetræer er en rest af nordsjællandske naturskove. Frilandsmuseet oprettedes 1901 af museumsdirektør *Bernhard Olsen*, men blev i 1921 underlagt nationalmuseet, fra 1941 som dets 7. afdeling. Det er i de senere år blevet betydeligt udvidet og står i folks bevidsthed ikke blot som et museum, men også som et yndet udflugtssted, der på en naturlig måde slutter sig til de naturfredede, grønne områder nord for København. En udflugt til Frilandsmuseet er en skovtur, der tillige byder på seværdigheder, som det nu kan være svært at oplede på en rejse hele landet rundt. Frilandsmuseet belyser ved sine gårde og huse landets gamle hovederhverv, landbruget, og viser, hvordan dette erhvervs udøvere havde udformet deres hjem og deres bedrift. Også de tabte landsdele: Skåne, Halland og Blekinge

Gård fra Ostenfeld, Sydvestslesvig. Opført ca. 1685. Enlænget, skorstensløst hus af svært bindingsværk. Stråtag med røghul i den ene gavl. Husets største rum fælles for mennesker og kreaturer og samtidigt lo.

samt Sydslesvig er repræsenteret ved gode og for disse egne karakteristiske bygninger. Museet kan betegnes som en samling af komplette fortidshjem. Der ligger ganske faste linier for museets valg og genrejsning af de gamle bygninger. Dels er der taget hensyn til bygningernes historiske udvikling gennem tiderne fra de ældste bygningstyper og frem til hjemmene omkring 1800, da landboreformerne fandt sted, og dels søger man at vise de forskellige egenes indbyrdes afvigende bygningsformer. I tidligere tider levede de danske landboere isoleret i deres hjemegn og fik ikke mange impulser udefra. De byggede deres huse af egnens materialer og som skik og brug var fra gammel tid dør på egnen. Det er for det moderne menneske ejendommeligt at se disse tidligere egnforskelle inden for landets grænser. Endelig er der også taget sociale hensyn ved udvalget af Frilandsmuseets bygninger, og når museet til sin tid er fuldført, vil man kunne gå fra den

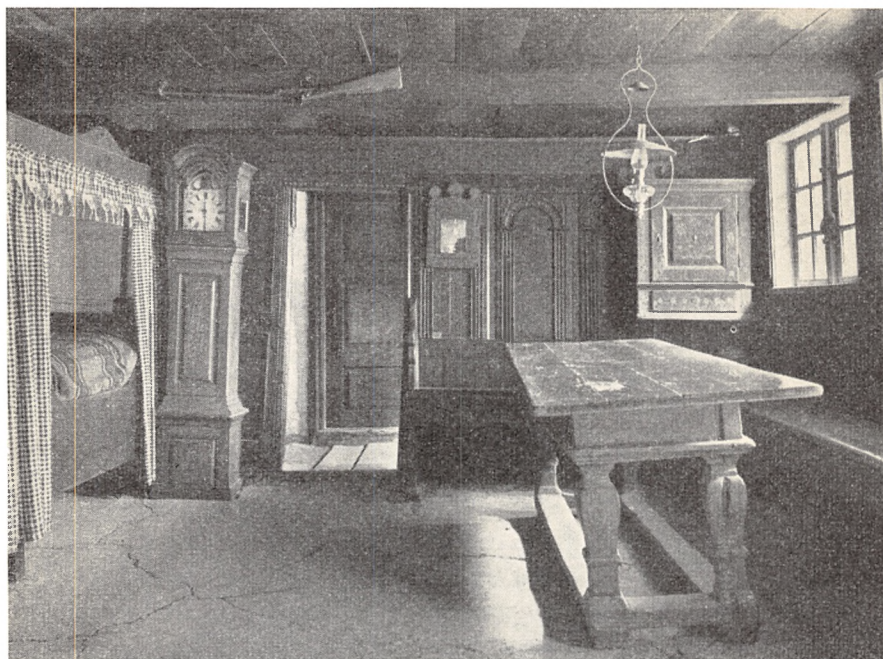
fattigste landarbejders hjem frem til herremandens gennem en række mellemled af gårdmænd fra de magre og fra de fede egne af landet, man kan besøge den velhavende vandmøller, landsbyhåndværkerne og den fattige fisker eller den rige skipper.

Vil man på Frilandsmuseet have en oversigt over den bygningshistoriske udvikling af den gamle landbebyggelse, så gæster man først den store, monumentale gård fra Ostenfeld i Sydvestslesvig. Den repræsenterer de fjerne tider, da skorstenen endnu ikke var opfundet. Ildstedet er blot en brolagt plads i gulvets lerbelægning, hvorover kokekar er ophængt, og hvorom man samlede for at søge lys og varme fra aarnens flammer. Det er sådanne brolagte arnesteder, man finder i udgravninger af hustomter fra Danmarks oldtid, men iøvrigt repræsenterer Ostenfeldgården ikke en egentlig dansk, men en saksisk eller nordvesttysk bygningstype, der er trængt op i Syd-slesvig men kun syd for Dannevirke. Det oprindelige saksiske hus bestod kun af et eneste stort rum uden skillevægge, det udgjorde på eengang beboelse, stald og lade. Bygningens bindingsværk danner en treskibet konstruktion. Fra porten kommer man ind i det store, brede midtskib, der gjorde tjeneste som lo og vognport, og i sideskibene, bag de åbne tømmerkonstruktioner til højre og venstre, er kreaturbåsene. Køer og heste stod bundet med hovederne ind mod midtskibet. I den inderste ende er beboelsen for gårdens folk samlet omkring arnestedet, hvorfra røgen trak op mel-

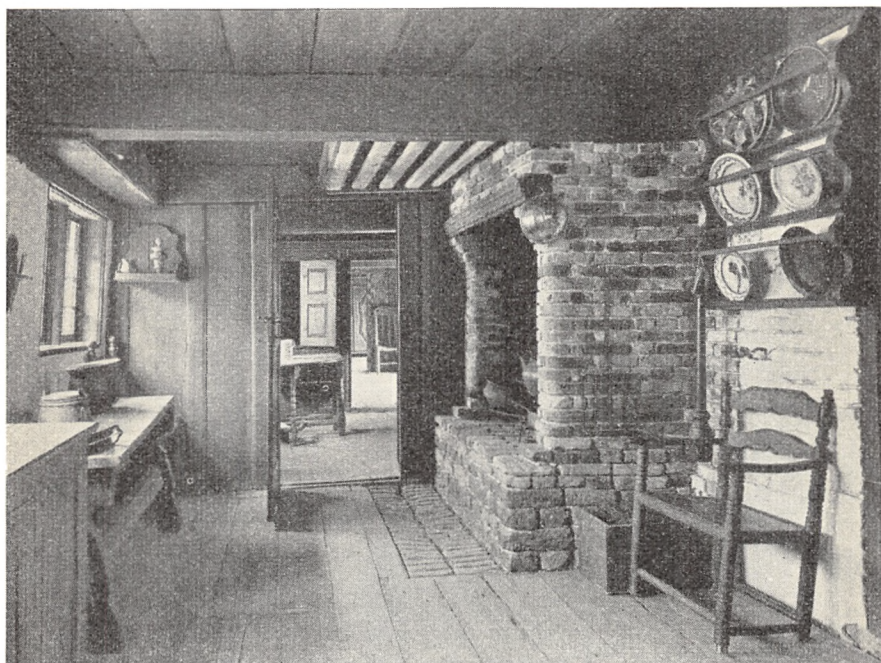
Færøhus, der viser ældre byggeskik på Færøerne. Enlænget; stensatte vægge uden mørtel, taget dækket med grønsvær. Herover røgpibe af træ, omviklet med tykt snoede bånd af hør og halm. Foran stuehuset indgærdet høgård med brolagt plads til hostakken.

Stue i gård fra Pebringe, Sjælland. Til venstre to sammenbyggede himmelsenge i empire-form med hjemmevævede forhæng, tillige standur og på loftbjælken gårdmandens bøsse. Til højre langbordet med ramme til at holde fødderne fri af det kolde lergulv, vægfaste bænke samt hængeskab til gårdmandens papirer m. m.

lem de svære, sodede loftbjælker og ud gennem et lille røghul i taget over sydgavlen. I kreds omkring arnen står smukt udskårne stole med ejernavn og årstal. Hver ny ejer af gården skulle skære sin egen stol. På hver side af arnen er i sideskibene vinduer, og ud for hvert af disse er indrettet nichelignende opholdsrum med faste borde og bænke foran udskårne alkover med smukke, hjemmevævede sengeomhæng. På gavlvæggen bag ved arnen er på en muret bænk opstillet forskelligt køkkentøj, og hele væggen derover er prydet med fade af fajance og af blankpudset messing. Museets Ostefeldgård er, som årstallet over porten viser, opført 1685, men det oprindelige énrumshus har i nordgavlen fået en typologisk senere tilføjelse af to stuer. Til venstre et dagligt opholdsrum med udskåret alkovevæg og en beklædning af hollandske fajancefliser i mønster, til højre en såkaldt pisel eller en storstue til gæsteribrug med egetræspaneler og rigt udskårne klædekister og store skabe, der repræsenterer ornamentikken fra den senere middelalder samt renæssancen og den tidlige barok. En del af de i mønster blyndfattede ruder bærer indbrændt navn og årstal og blev efter gammel skik

Køkken i gård fra Rømø, Sønderjylland. Til højre den åbne skorsten samt under loftet tremmehylde til træseve, pølser m. m. Ved skorstenen kasse til brændsel, som på Rømø bestod af lyng, græstørv og tørrede kokasser. På bordet ved vinduesvæggen træbøtte til mel, sukkersaks, jdepotte m. m. På væggen hylde med peberkværn.

skænket af gæsterne ved „glarøllet“: et gilde, da bygningen blev indviet. Det næste trin i Frilandsmuseets bygningshistoriske udvikling finder vi i Færøhuset, den ejendommelige, gamle bygningsform fra vore fjerne Atlanterhavsøer. Her er indført bræddevæg, som skiller stue og stald fra hinanden, men ivoirigt er det hele primitivt nok. Man har nu gjort den opfindelse, at det var behageligere at løfte den stensatte arne et stykke op over gulvet, og at et esselignende røgfang af træ oven over kunne lede røgen ud gennem taget. Men tiltrods derfor har man beholdt den gamle „ljøre“, det oprindelige røghul oppe i tagryggen og blot forsynet det med glas, så det kunne gøre nytte som stuens eneste vindue.

En muret skorsten har Færøhuset ikke. En sådan finder vi først i museets gård fra Halland. Som en mægtig murkolos er her i stuens ene hjørne opmuret et kaminlignende ildsted, som kaster lys og varme frem i rummet, og hvori gryder og andre kokekar kunne ophænges i jernkroge eller anbringes på trefødder. En rigtig skorsten fører røgen ud gennem taget, men ligesom i Færøhuset har man beholdt det oprindelige røghul i taget for at udnytte

Bryggers i gård fra Lundager, Fyn. Gulvet brolagt med kamplesten. Til højre den store åbne skorsten med bryggerkedlen, fyrlåger til bageroun og maltkølle og på arnebænken messinggryde på trejod. Under loftet mælkefade af bødkerarbejde. Til venstre bord med lerkrukker og hækkebræt.

det som vindue. Der er derfor ikke loft i Hallandsstuen, og efter gammel skik står det lange egetræsbord foran den faste bæk på husets gavlvæg.

Det er først i de af museets bygninger, der i den kronologiske række repræsenterer en endnu senere tid, at man rigtigt har forstået at udnytte den fordel, opfindelsen af skorstenen og indførelsen af vinduesruder af glas kunne give. Når „lyren“ eller røghullet i taget var overflødigt, kunne man afskaffe den åbne tagstol og indføre et lunende loft over stuen samtidig med, at glasdækkede vinduesåbninger kunne anbringes i ydervæggene.

Når lyset nu kom fra siden, måtte hele stuen møbleres om. Langbordet og de vægfaste bænke blev fra gavlvæggen rykket hen til langsides vinduer, og en helt ny stuetype opstod. Det var en udvikling, der her i Danmark hos den danske landbefolkning tog sin begyndelse i renæssancetiden eller den senere del af 1500-tallet, og som i de fleste dele af landet vedblev at præge de gammeldags landbohem i de følgende århundreder. Vi ser det i mange af museets ældre bygninger.

Den gamle bondestue er på een gang dagligt opholdsrum, sovekammer og

spisestue, i mange egne tillige køkken. Langs den lyse vinduesvæg med de faste bænke står det svære, lange egetræsbord, hvor måltiderne indtoges. Husfaderens hædersplads var altid for bordenden op imod tværvæggen, der ofte var prydet af et udskåret eller brogetmalet bordendepanel. Efter streng rangforordning havde enhver af gårdens folk sin plads ved bordet. Karlene eller sønnerne på bænken lige under vinduerne således, at den værdigste sad nærmest husherren og den, der stod lavest i rang — i reglen tjenestedrengen — sad fjernest på den samme bænk. Husmoderen og gårdens andre kvinder spiste stående ved den side af bordet, der vendte ind mod stuen. Højst regnet havde de en løs bænk uden ryg at sidde på, men de skulle jo også gå til og fra og sørge for, at de andre fik mad. I mange egne foregik madlavningen, i alt fald i vinterhalvåret, i selve stuen. F. eks. har museets fynske gård fra Lundager eller den østjyske gård fra True ingen kakkellov i stuen, men et kaminlignende ildsted, der på een gang tjente til madlavning og opvarmning og samtidig gjorde nytte ved at lyse noget op i stuen. Det gjaldt jo dengang om at spare så meget som muligt på alt, også på tran eller tælle til lamper og lys.

Andre af museets gårde, der repræsenterer en særlig lokalpræget eller social

Gård fra True ved Aarhus. Firelænget, af svært bindingsværk og med stråtag. Bjælkerne sorttjærede og vægtavlene røde efter gammel jysk skik. Billedet viser indgangen gennem gårdens gadeport til gårdsplads med mødding. Stuehuset er fra 1600-tallet.

udvikling, har fået noget, man kunne kalde et køkken. Men det er kun ensbetydende med, at madmoderen måtte stå inde i bunden af den såkaldte åbne skorsten. Det er tilfældet i museets sjællandske gård fra Pebringe og i dets jyske gård fra Salling. Man kan synes, at det er en meget gammeldags og primitiv indretning med disse åbne skorstene, der foruden dannede et helt lille rum, der var åbent ud til den ene side, således at man kunne gå ind deri og tilberede maden på en opmuret bænk, medens røgen sved i øjnene, og sne, regn og sod kunne komme ned ovenfra. Men det var engang en nyttig og højst velkommen opfindelse. Omkring een og samme skorsten kunne man samle flere forskellige ildsteder: kakkelovnen, der varmede i stuen ved siden af, bagerovnen, der måske stak uden for huset som en pukkel, og bryggers- og vaskekedlen, der sprang frem ude i bryggerset. Den gamle, danske bondegård har overalt i landet visse fællestræk. Stue-

Frilandsmuseets fynske bygninger i sne. Til venstre gård fra Lundager. I den frem-springende fløj findes gårdens storstue. Tilhøjre trelænget husmandshus fra Arup. Begge bygninger typisk fynsk bindingsværk fra midten af 1700-tallet.

huset indeholder så godt som altid en stue, der som nævnt tillige kan være køkken, og som ligger midt i bygningen med et bryggers på den ene side og en storstue ved den anden gavl. Bryggerset var som bekendt en slags hjælpekøkken, hvor brygning, bagning, slagting og andre mere omfattende husholdningsarbejder fandt sted, medens storstuen, der ikke kunne opvarmes, kun blev brugt ved gilder og gæstebud og forøvrigt til daglig ofte måtte tjene som en slags pulterkammer. Herinde stod de store kister og skabe, der indeholdt familiens „kisteklæder“, dækketøj og andre vævede sager, som husmoderen med stolthed viste frem til sine kvindelige gæster. Hver ny kone i gården medbragte i det mindste een kiste fyldt med alt, hvad hun — ikke så sjælden allerede fra sin barndom — flittigt havde spundet, vævet og syet til sit eget udstyr.

Efter ejendommens størrelse eller ejerens økonomiske stilling kunne der

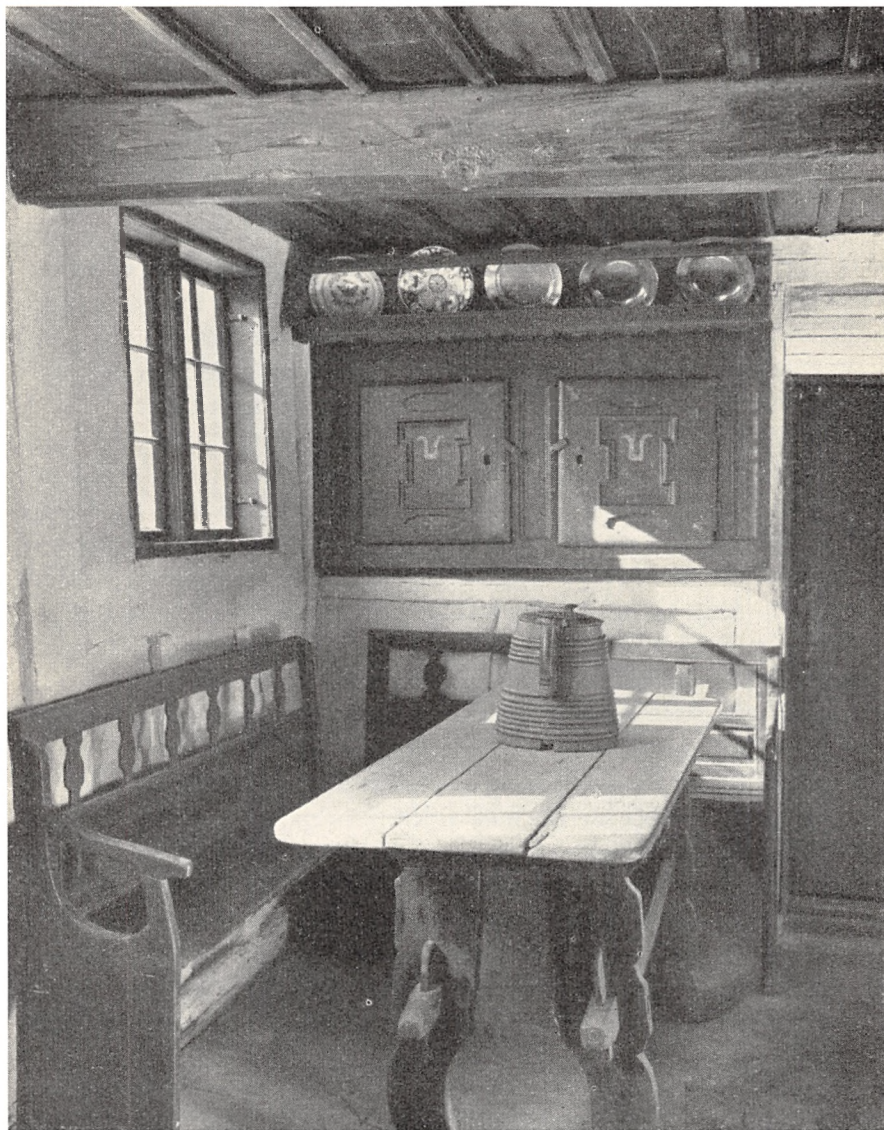
Gård fra Kølvrå, Karup Hede. Tre fritliggende længer af fattigt bindingsværk fra ca. 1850. Taget af lyng og halm i vekslende lag. I stuehuset, der ses mellem de to udlænger, holdtes fra gammel tid bindestue (bindstouw).

Stue i husmandshus fra Arup, Fyn. Vindovn. Til højre herfor dør til spisekammer. På bordet under vinduet tobaksskærer. Langbænk mangler, da her ikke var folkehold. Hængehylde, „pyramide“ med fajancer, nips o. lign.

komme andre rum til. Særlige sovekamre er en ret sen foreteelse. Men større gårde kunne foruden stuen have flere kamre og undertiden hele to stuer: en „sommerstue“ imod nord og en „vinterstue“ imod syd eller en „mellemstue“, som man brugte ved særlige lejligheder. I så fald var den egentlige dagligstue reduceret til en slags folkestue eller yderstue. De gamle bygningslænger var i reglen så smalle, at de kun gav plads for een række rum på langs gennem bygningen.

Man betragter i almindelighed nutildags den firelængede gård som typisk for den gamle bebyggelse, men det har den ikke altid været. I det primitive landbrug, før det forbedrede forhold satte ind i den senere del af 1700-tallet, og især før virkningerne af landboreformerne blev følelige, var der kun lille avl og beskedent kreaturhold. Derfor havde de fleste gårde ikke brug for mere husrum, end et mindre husmandssted har i dag. De bestod måske kun af een lang længe eller to eller tre længer, der kunne ligge i vinkel eller over for hinanden. Den firelængede gård er først blevet til efter

Gård fra True ved Århus. Interiør fra gårdens „yderstue“, d. v. s. dagligt opholdsrum og spisekøkken om sommeren. Langbord og bæk ved vinduet med husfaderens plads på bordendebænken. På bordet stort ølkrus af træ til fælles benyttelse.

herregårdenes eksempel i det østlige Danmark, især i Skåne, og har derfra efterhånden bredt sig vestpå. I 1600-tallet var den i alt fald ikke usædvanlig på øerne, men til Vestjylland og egne nord for Limfjorden nåede gården med de fire længer først langt senere.

Frilandsmuseets bygninger viser også, hvordan man i de forskellige dele af landet og i de tidligere danske landsdele har brugt forskellige byggematerialer og forskellige bygningskonstruktioner. Hyppigst træffer vi de strå-tækte bindingsværksbygninger med de hvide, lerklinede felter imellem bindingsværkets tømmer. Men der er forskel på dem. F. eks. har bygningerne fra de mere velhavende landsdele på Fyn og i Østjylland en rig anvendelse af svært tømmer, mens det endnu fattigere Sjælland og de jyske hedeegne og vestkysterne har måttet nøjes med spinkelt og sparsomt tømmer. Fra de skovrige egne er der bygninger, der helt er opført af træ. Dels bulhusene med vægge af brede egeplanker imellem svære stolper som den gamle lade fra Grønninghoved ved Kolding eller den store, dobbelte gård fra Göinge herred i Skåne, der i sin tid var Gøngernes hjemegn. Længere oppe mod den svenske grænse har man bygget rigtige bjælkehuse af vandret liggende fyrestokke. Det ser man i Frilandsmuseets stuehus fra Halland eller i Lofthuset fra Smålands grænse. Men helt for sig er museets Færøhus med vægge af sammenstablede sten uden kalkmørtel.

Frilandsmuseets store park er udformet som et naturligt dansk landskab, hvori de mange, gamle bygninger er placeret i geografisk orden. Fra den fynske landsby med de hvidtede og velplejede bindingsværksbygninger omkring gadekær og bystævne går man videre gennem et vejstykke med sjællandske bygninger, kan gøre en afstikker til Skånes, Hallands og Blekinges træbygninger og videre til den massive, østjyske gård fra True for længst ude at se den fattige hedegård fra Karup og den rige skippergård fra Rømø rejse sig over et stykke hedeland. Haver i gammeldags plan og med gammeldags blomster og krydderurter knytter sig til de fleste bygninger.

Hvad der interesserer den almindelige turist på Frilandsmuseet mest, er vel nok stuerne og indboet i de gamle gårde og huse, de mange udskårne eller brogetmalede møbler, tintøjet, fajancerne og de smukke, gamle vævninger i sengeomhæng og stolehynder. I bygningerne står alt naturligt på sin rette plads. Der findes ingen montre eller etiketter. Man færdes i Frilandsmuseets park og bygninger, som var man på besøg i Danmarks fortid.

Strandvejen gennem Skovshoved omkring 1860. Tegning af H. G. F. Holm.

BØNDER OG BONDEBYER

I KØBENHAVNS OMEGN

Af HOLGER RASMUSSEN

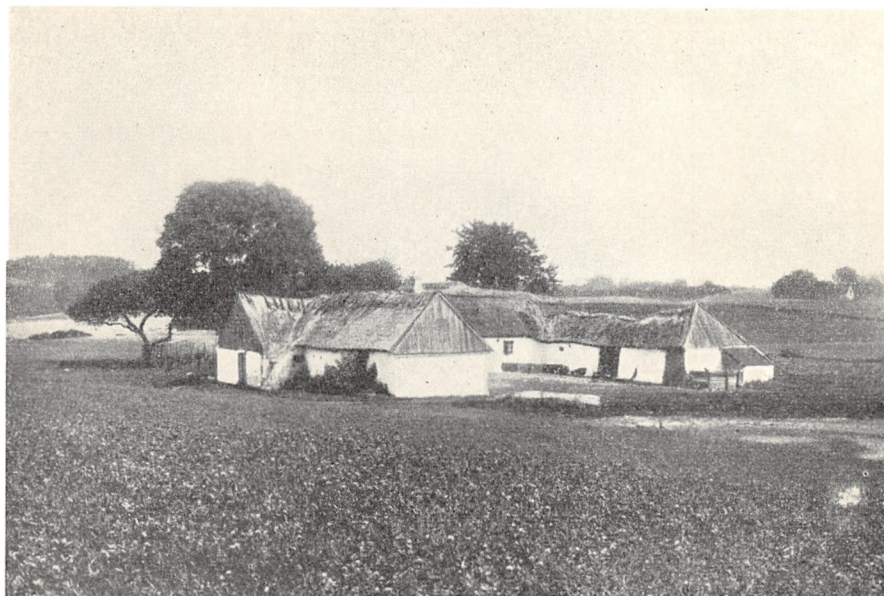
Bondelandet omkring København har fået sin karakter på godt og ondt af hovedstadens nærhed. I dag ses det så tydeligt, hvordan byen skyder tunger frem over bondejorden, indkredser den og til slut ganske opsluger den. Små enklaver af stråttækte huse med hvidkalkede lervægge under gadekærets tunge popler vidner endnu i Husum om den gamle landsby på moseskrænten, men blot for en halv snes år siden lå her endnu store, firlængede gårde. I Brønshøj holder kirken og den gamle rytterskole stand, men af marker er intet at se. Og langt videre ud langs veje og jernbaner vokser og vokser København. Her skal ikke i enkeltheder forsøges at følge, hvordan den bymæssige bebyggelse skrider frem, men derimod at tegne et billede af, hvordan København med sine mangeartede behov har været med til at sætte sit præg på oplandet. Tager vi vort udgangspunkt for godt hundrede år siden, så er dette forhold ganske levende. Allerede da var hovedstaden på vej ud over voldene, selv om bebyggelsen ad broerne endnu var ganske beskeden. Det var en anden form

Huse i Skovshoved med stejleplads, maleri af A. P. Madsen, 1865. Så godt som alle de gamle fiskerhuse, der var så karakteristiske for Skovshoved, er nu forsvundne.

for bebyggelse, der først satte ind. I Frederiksberg var næsten halvdelen af bondebrugene i 1834 på københavnske hænder, eller som den topografiske forfatter Sterm siger: „De ere for den største Deel smagfulde Lyststeder, der ejes af Hovedstadens Indvaanere og beboes af disse om Sommeren, forsynede med smukke, net indhegnede Haver; dette er især Tilfældet med Bygningerne, der ligger ved Frederiksberg Allee“.

Dette gælder ikke alene det nærliggende Frederiksberg. Man kan hos samme forfatter gennemgå hovedparten af byerne i Sokkelund herred og overalt konstatere, at de er forsynede med lyststeder. Det kan være som i Gentoft, hvor byen udelukkende bestod af lyststeder, mens bondegårdene var udflyttet, eller som i Ordrup, hvor lyststeder og jordløse gadehuse lå mellem hinanden. Det var især den smukke egn nord for København, der trak liebhavere til. Den tabte derfor tidligt sin oprindelige karakter, mens egnen vest for hovedstaden først for alvor er kommet med i denne udvikling i vort århundrede. Lyngby var med blandt de første. Her slog embedsmænd og velhavere fra København sig ned i stort tal i sommertiden, blandt dem fabriks herrerne fra industriområdet ved Mølleåen. En stor skare håndværkere og andre næringsdrivende flyttede med ud. Den første kategori byggede sig lyststeder, den sidste opførte „nette Bygninger, tildeels af Grundmur“, så

Udflyttet gård i Kirkeværløse, nord for Værebros å, bygningerne er typiske for egnens spinkle bindingsværk. Jordtilliggendet er udstykket til villabebyggelse.

byen fik udseende af snarere at være en købstad end en landsby. Her i Lyngby møder os i 1834 et fænomen, der næsten svarer til vore dages udlejning af sommerboliger langs kysten, idet flere af gårdene og husene var bygget til at udlejes som lyststeder. Den tids københavnere søgte smukke naturomgivelser; soltilbedelse og strandbad var endnu ukendte begreber. De flade, fede jorder lige vest for København havde ikke landskabeligt de samme kvaliteter, som fandtes nordpå. Og det skovløse, kuperede terræn med de mange mosehuller mod nordvest havde noget barsk over sig, som heller ikke virkede tillokkende. Derfor fandtes i Smørum herred kun få lyststeder i forhold til det store antal, der var i Sokkelund herred. Det samme gjaldt også med hensyn til godser og herresæder.

De mange lyststeder i og ved landsbyerne kom ikke til at spille nogen mærkbar rolle for bøndernes egne bygninger. Hvad enten de som forhen lå tæt samlede i klynge om gadekæret eller ved kirkens fod, eller de var blevet flyttet ud på deres jorder, så byggede man dem stadig efter den gamle skik, der i denne del af landet var spinkelt bindingsværk med lerklinede tavler og et tag af strå eller rør. Den byggemåde, de københavnske velhavere kunne tillade sig, havde bønderne ingen mulighed for at efterligne. Ofrede de noget ekstra, var det snarere på stuerne indretning. Panelklædte øverstestuer, hvor

Valby tingsted ca. 1870. Ved foden af bytræet ligger tingstenene og ved siden af står byklokken; maleri af P. J. Ølsted.

kister med buklede beslag og tunge skabe trængtes om pladsen, har nok i mange tilfælde haft københavnske håndværkere til mestre. Sterm siger det meget morsomt i sin beskrivelse af Søllerød sogns beboere:

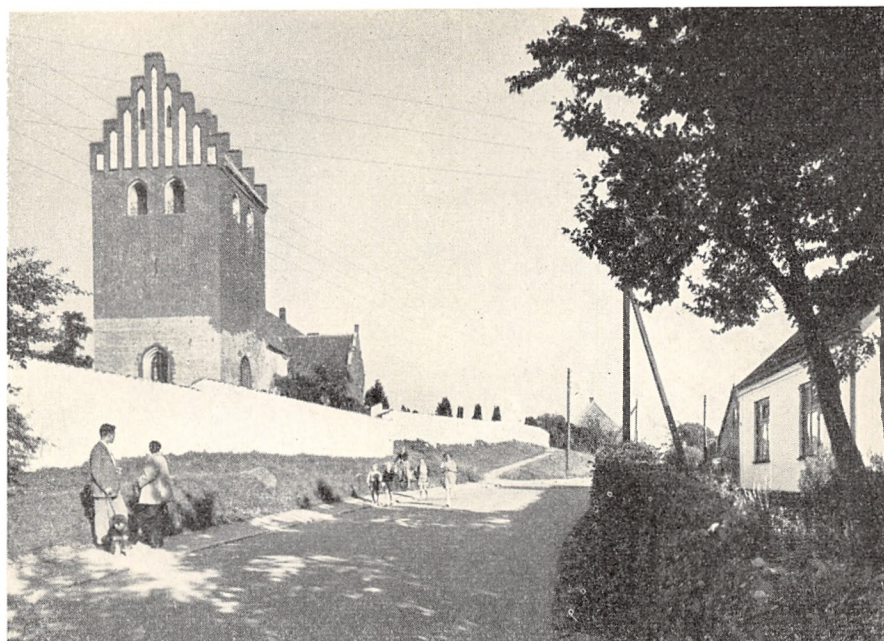
„I Deres Boliger seer det overalt reenligen og ordentligen ud, og næsten hos Alle finder man et, undertiden elegant møbleret, Stadsværrelse, uden at dog Nærheden af Kjøbenhavn har smittet dem med Overdaadighed og fordærvet deres moralske Character“.

Heller ikke på klædedragtens område lod bønderne sig lokke til at efterligne hovedstadsbeboerne, selv om de måske nok var hurtigere med på ændringer i dragtsnittet end det øvrige bondeland. Ingen i København kunne dog være i tvivl, når bønder kom til bys, og man kunne endog uden vanskelighed skelne mellem dem, fra hvilken kant af byens omegn de var. Derom bar dragterne tydeligt nok vidnesbyrd, og i nødsfald tog man deres varer og bestilling med i beregningen.

Udsigt fra Kildeskoven med Gentofte omkring 1850, tegning af Ludvig Messmann. Det åbne land mellem skoven og Gentofte kirke er forlængst bebygget.

Her kommer vi da til det område af bøndernes tilværelse, hvor hovedstaden stærkest udøvede sin indflydelse, nemlig deres erhverv. Også i dag er Københavns omegn indstillet på at producere for byens behov, men de forbedrede færdselsforhold har gjort det muligt at trække varer til over store afstande. De varer, der for hundrede år siden eller mere skulle føres ind til København ad landevejen, kunne ikke komme alt for langt borte fra. Det satte vejenes slethed og bøndernes dårlige vogntøj en stopper for. Men fra den nærmeste omegn bevægede sig i det grå morgenlys rækker af vogne med hø og halm, tørv og fedeverer og hvad andet, der fandtes at køre med, mod byens porte. Ved acciseboderne udenfor voldene måtte de gøre holdt for at blive undersøgt og betale afgift, og var de kommet så tidligt, at portene endnu ikke var blevet lukket op, kunne de komme til at holde i lange rækker, der til tider kunne gå helt ud ad Nørre- og Vesterbro. Hovedstadens husmødre hentede næsten udelukkende deres rødder, løg og

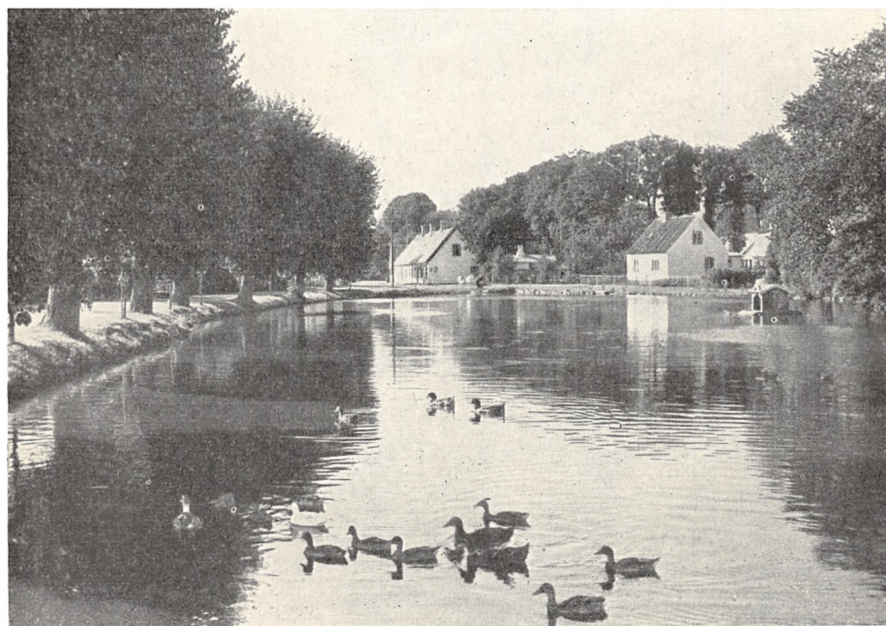
Høje Taastrup har endnu bevaret meget af sit gamle præg. Højt på bakken knejser den store kirke over husene.

andre havesager hos amagerbønderne. På Amagertorv og rundt om på fortovene fyldte amagerkonerne op med deres produkter, men inde fra landet var det forsvindende lidt, der blev tilført. I 1834 klager Sterm over, at have dyrkning udenfor København var ganske ringe. Det interesserede ikke de sjællandske bønder, der i regelen ikke engang havde til husbehov. De få hæderlige undtagelser anføres som en mærkværdighed. Avedøre og Brøndbyvester gjorde således en del ud af haveanlæg. Avedøre berømmes for sit smukke udseende på grund af sine frodige haver. Det samme gælder Søllerød, hvor der fandtes store kirsebærhaver. Nogen opmuntring til at lægge vind på dette erhverv mødte bønderne dog heller ikke. Brøndbyerne havde tidligere ført grønne ærter til torvs i bælgene og havde faldt dem på en ret højroset måde, så Aftenposten i 1776 havde følt sig foranlediget til at ytre sig imod „den excessive Allarm, med hvilken visse højrostedede Bønder i de grønne Ærters Tid opfylder vore Gader, ret som om der enten var Ildløs, eller Svensken var i Landet, eller noget andet Ondt var forhaanden“. Det var iøvrigt i samme nummer af avisen, det hed, at „intet kan saa meget forvirre en Fremmed og gjøre en Landmand Hovedet kruset som det offentlige Falbydelses-Skrig paa vore kiøbenhavnse Gader“. Hvad ærtebøndernes råb

angik, så faldt det dog væk, eftersom en forhøjelse af accisen fik de gode bønder i Brøndbyerne til at indstille avlen af ærter.

Men der var nok af andre produkter at køre med. Fra et bredt bælte i en afstand af et par mil fra hovedstadens centrum førtes mælk og fløde daglig til fods, på hesteryg eller på vogne ind og blev falbudt fra dør til dør. Sjællandsbønderne havde næsten helt overtaget byens mælkeforsyning, som „flødehusarerne“ fra Amager tidligere havde været alene om. De specialiserede sig endda så stærkt, så de helt holdt op med at lave smør og ost endog til husbehov. Det måtte de enten skaffe sig fra amagerkonerne, der sammen med grøntsagerne solgte smør i dritler, „gemeenlig kaldet Koppe-Smør, fordi det udsælges i en Træ-Koppe eller Træ-Maal, der holder omtrent et Pund Smør“, eller også fra bønderne udenfor „Gødske- og Mækelinien“, hvor man drev bondebruget på sædvanlig manér. „Gødske- og mækelinien“ hed sådan, fordi de mælkeproducerende bønder tog mask til kreaturfoder og gødning til deres marker med hjem fra hovedstaden.

Indenfor nævnte linie indtog valbybønderne en særstilling. De drev ganske vist også mælkehandel, men deres vigtigste næringsvej var dog handelen med småkreaturer som kalkuner, høns, kyllinger, gæs og ænder samt æg og

Det store gadekær i Sengeløse med de gamle træer, der giver byen sin særlige karakter.

Valby kone, ca. 1806, efter Lahdes: Klædedragter i København. Konerne havde studeplads på Nytorv og Gammeltorv, hvor de solgte smør og æg, gæs, kalkuner, høns og kyllinger; hvis kunderne ønskede det, plukkede de fjerkræet levende.

Københavnsk mælkemand, tegning fra 1807. Fra gårdene indtil en afstand af et par mil fra hovedstaden bragte de unge bønder fløde og mælk til bys på denne måde.

fjer. Det var især byens husmænd, både dem med og uden jord, der var beskæftiget dermed. De mere velhavende af dem holdt selv heste og vogn og foretog lange opkøbsture dermed til bønderne i Østsjælland, eller også havde de deres kommissionærer ude i bestemte distrikter for at samle varerne sammen til sig. Valbykonerne havde studeplads på Nytorv og Gammeltorv, hvor de i kundernes påsyn plukkede fjerkræet levende, som „Politivennen“ for 1799 fremholder, „fordi disse stakkels Creature derved kommer til at se mere fyldige og fede ud“.

Kom man ud over „gødske- og mækelinien“, begyndte tørvebøndernes område, hvorfra tørvene fra de store mosestrækninger omkring Sengeløse, Led-

Tørvebonde, der viser en prøve på sine varer, efter Lahde: Klædedragter i København. Tørvebønderne kom fra moserne ved Ledøje, Sengeløse, Vekse og Stenløse og havde plads på Kulturvet og deromkring, hvor de dels solgte tørvene og dels modtog bestillinger.

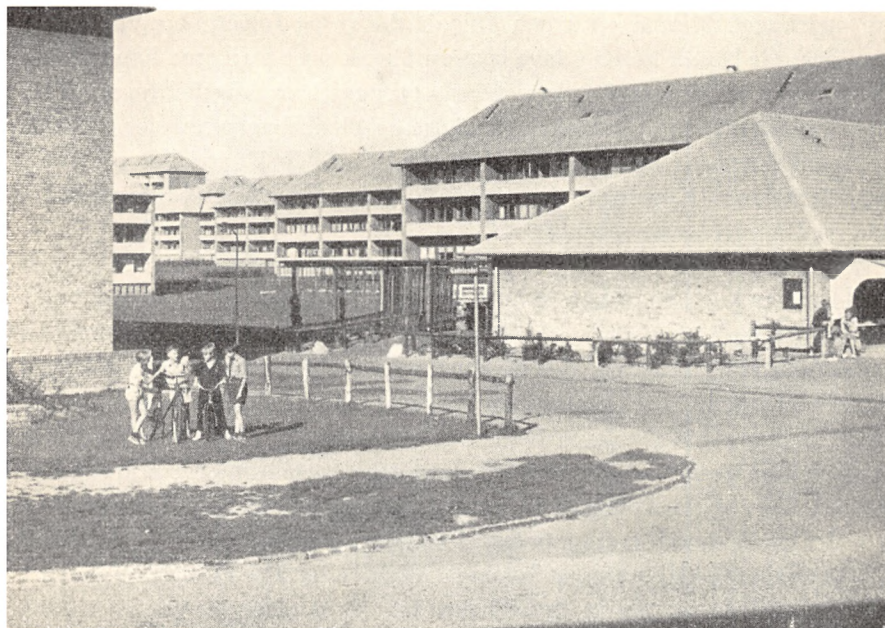
Fiskerkone ved Gammelstrand omkring 1806, efter Lahde: Klædedragter i København. Sælgekonerne kom fra hele omegnen, Amager, Tårnbæk og Skovshoved; nogle havde deres faste stude ved Gammelstrand, andre strejfede byen rundt og faldt deres varer.

Grupperet omkring gadekøret i Husum ligger endnu småhuse hen i en landsbyidyl, hvor man kan drømme sig fjernt fra storbyen.

øje, Viksø og Stenløse skumpledtes til bys på pindevogne. Tørvebønderne holdt især til på Kultorvet og deromkring, hvor de i tætte stimer brølede op med deres: „Tørre! tørre! tørre!“ Ifølge Aftenposten fra 1780 kunne man for enden af Købmagergade „intet andet øjne end blaa og graa Kaskietter og Hoveder af Heste og Folk.“ Også kulsvierne fra de nordsjællandske skove holdt til her, men dermed er vi nået udenfor vort egentlige område.

Mærkeligt nok har der i mange hundrede år ikke været drevet fiskeri af nogen betydning fra København og da slet ikke i et omfang, der kunne tilfredsstille efterspørgslen. Vidt omkring fra kom fisken til hovedstaden, selv svenske fiskere lå og sejlede deres fangst hertil. Men den daglige forsyning sørgede de nærmeste fiskerlejer dog for. Fra Amager kom bønderne med deres ål, og fra Taarbæk og Skovshoved fiskere og fiskerkoner med sild, torsk, hornfisk og fladfisk. Allerede dengang havde sælgekonerne deres faste stade ved Gammelstrand, men mænd og koner strejfede også rundt i gaderne og søgte at overdøve hinanden med deres råb om østers, muslinger, rejer og sild. Endnu omkring 1920 gik der en sælgekone fra Skovshoved rundt med fisk i St. Annæ kvarter. Fiskerkonerne var berygtede for deres drøje kæft og deres iltre temperament. Det fremgår blandt andet af et flyveblad fra

Umiddelbart op til det gamle Husum med dets små bindingsværkslænger er opført en moderne bebyggelse, Voldparken, der er en hel by for sig.

1774, der som en utrolig ting anfører, at „forleden Torsdag var ved Gammelstrand ikke Slagsmaal en hel Dag, og man hørte ikke et Skieldsord en halv Time“. Her kan skovserkonerne ved Stranden i dag slet ikke være med, selv om de vel nok også har et vist frispreg. De og amagerbønderne på Højbroplads er iøvrigt i dag de sidste af den gamle, farverige flok af gadesælgere, der direkte har ført traditionerne videre.

Skal man i dag forsøge at gøre op, hvordan hovedstaden har påvirket det nærmeste opland, som stort set falder indenfor de to herreder Sokkelund og Smørum, så kan det fastslås, at den tendens, vi har kunnet konstatere, var udpræget for 100 til 150 år siden, stadig fortsættes efter nogenlunde de samme linier. I Sokkelund herred er bondelandet næsten helt forsvundet til fordel for bymæssig bebyggelse eller dens forløbere: kolonihaveområder og sommerhusbebyggelse. Herredets gamle vejnet med de mange sving og de høje, skyggefulde træer må vige for brede ringveje med rundkørsler, hvor færdslen let kan afvikles. Blot de gamle landsbykirker og måske et par stråtekte huse vidner endnu om, hvor bondebyerne oprindeligt fandtes. Smørum herred har bevaret mere af sin oprindelige karakter. Her ligger endnu de fleste gamle bondebyer med deres blanding af gammel og ny bebyggelse grupperet

om gadekæret. Kirken og kroen, missionshuset og forsamlingshuset er de dominerende blandt husenes lave længer. Spredt over markerne ligger de udflyttede gårde. Men også i dette herred trænger bymæssig bebyggelse frem omkring hovedfærdselsårenerne. Rækkehuse og blokbebyggelse føjes til landsbyens udkanter, og industrielle anlæg skyder op. Et kapitel for sig er bebyggelsen langs Køgebugt; den udmærker sig ved mangfoldighed omend ikke ved nogen større skønsomhed.

Hvad hovedstadens forsyning nu til dags angår, så er det klart, at den nærmeste omegn kun kan dække en brøkdel deraf, så meget mere som landbrugsarealet her stadig beskæres. „Mælkelinien“ har forskubbet sig langt på den anden side Høje Taastrup, der på Sterms tid var det „første Sogn i Hovedstadens Nærhed, hvor Mælke- og Flødehandelen ikke almindeligt finder Sted“. I dag må København hente sin mælk fra hele Sjælland, og i årets mælkefattige periode må forstærkninger endog trækkes til fra Bornholm og Jylland. Tørv spiller heldigvis for tiden ingen rolle i hovedstadens tilværelse, men det gør derimod stadig grøntsager og andre haveprodukter. Kunne Sterm i 1834 med rette klage over, at københavnsbønderne ikke viste noget initiativ, når det drejede sig om at dyrke haveurter, så er dette nu ganske ændret. Overalt i Københavns omegn mødes øjet af gartnerier. Store arealer af den frugtbare jord dækkes af køkkenurter og blomster, og drivhuse og mistbænke spejler himlens drivende skyer i deres glastruder. Og i de tidlige morgentimer haster hestevogne og lastbiler mod byen med deres last af jordens fedme.

FORTEGNELSE
over
 FOTOGRAFIER OG BILLEDER

Side		Side	
<i>Elfelt</i>	7	<i>John E. Carrebye</i>	65
<i>Flemming Bergsoe</i>	8	<i>Gottlieb Foto</i>	67
<i>Udenrigsmin.s Pressebureau</i> ..	9	<i>Sven Türck</i>	68
<i>Gottlieb Foto</i>	10	<i>John E. Carrebye</i>	69
<i>Nordisk Pressefoto</i>	11	<i>Gottlieb Foto</i>	72
<i>Gottlieb Foto</i>	12—13	<i>John E. Carrebye</i>	73
<i>Foto Service</i>	14	<i>Sven Giorling</i>	75
<i>Politiken</i>	15	<i>Gottlieb Foto</i>	76—78
<i>John E. Carrebye</i>	17	<i>John E. Carrebye</i>	80—85
<i>Elfelt</i>	19—20	<i>Københavns Bymuseum</i>	86
<i>Politiken</i>	21—26	<i>Sven Türck</i>	87
<i>John E. Carrebye</i>	27	<i>Københavns Bymuseum</i>	88
<i>Elfelt</i>	29	<i>Sven Türck</i>	89
<i>John E. Carrebye</i>	30—31	<i>Københavns Bymuseum</i>	91—92
<i>Svend Jans</i>	33	<i>Politiken</i>	93
<i>Sven Türck</i>	34	<i>Sven Türck</i>	94
<i>A. E. Andersen</i>	35	<i>Elfelt</i>	95
<i>Sven Türck</i>	37	<i>Forsvarets Bygningstj.</i>	97—98
<i>E. Herløv Jørgensen</i>	38	<i>B. Schleifer</i>	99
<i>Sven Türck</i>	39	<i>Forsvarets Bygningstjeneste</i> ..	103
<i>„Aero“</i>	40	<i>John E. Carrebye</i>	104—115
<i>Gottlieb Foto</i>	41	<i>Frilandsmuseet</i>	117—127
<i>Berlingske Tidende</i>	43—47	<i>Københavns Bymuseum</i> ..	129—130
<i>Sigvart Werner</i>	50—51	<i>Nationalmuseet</i>	131
<i>Elfelt</i>	53	<i>Københavns Bymuseum</i> ..	132—133
<i>Berlingske Tidende</i>	54—55	<i>Sven Türck</i>	134—135
<i>Elfelt</i>	57	<i>Nationalmuseet</i>	136
<i>Berlingske Tidende</i>	58—59	<i>Københavns Bymuseum</i>	137
<i>Udenrigsmin.s Pressebureau</i> ...	61	<i>Nationalmuseet</i>	138—139
<i>Sven Türck</i>	63	<i>Sven Türck</i>	140—141

